

ingediend op **844** (2020-2021) – Nr. 27
28 maart 2022 (2021-2022)

Onderzoek

naar de aanpak van de met PFOS vervuilde gronden
op de Oosterweelwerf
en de gevolgen voor de volksgezondheid

Verslag van de hoorzitting

namens de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS
uitgebracht door Tinne Rombouts, Willem-Frederik Schiltz
en Mieke Schauvliege

van 26 november 2021
met THV RoTS, Lantis en Jan Tytgat

Documenten in het dossier:

- 844** (2020-2021) – Nr. 1: Motie
- Nr. 2 en 3: Amendementen
- Nr. 4: Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van de motie
- Nr. 5 t.e.m. 26: Verslagen van de hoorzittingen

Samenstelling van de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS:

Voorzitter: Hannes Anaf.

Vaste leden:

Koen Daniëls, Piet De Bruyn, Andries Gryffroy, Joris Nachtergaele, Freya Perdaens;

Bart Claes, Chris Janssens, Stefaan Sintobin;

Stijn De Roo, Tinne Rombouts;

Gwenny De Vroe, Willem-Frederik Schiltz;

Imade Annouri, Mieke Schauvliege;

Hannes Anaf.

Toegevoegde leden:

Jos D'Haese.

Op 16 juni 2021 nam het Vlaams Parlement een motie aan tot uitoefening van het recht van onderzoek naar de aanpak van de met PFOS vervuilde gronden op de Oosterweelwerf en de gevolgen voor de volksgezondheid. De installatievergadering van de onderzoekscommissie vond plaats op 25 juni 2021. Haar opdracht liep tot 31 januari 2022 en werd op 26 januari 2022 verlengd tot 18 maart 2022. In deze periode werd een reeks openbare hoorzittingen gehouden met experts en getuigen.

Hoorzittingen met experts:

2 juli 2021	Jacob de Boer en Wim De Coen
2 juli 2021	Nicolas van Larebeke, Jamie C. De Witt, Greet Schoeters en Ilse Loots
9 juli 2021	Juan D. Piñeros Garcet, Jan de Vos en William Leys
9 juli 2021	Arjen Wintersen
16 juli 2021	Karl Vrancken, opdrachthouder
20 augustus 2021	Karl Vrancken, opdrachthouder
27 augustus 2021	Isabelle Larmuseau en Geert Van Calster
27 augustus 2021	essenscia, VVP en VVSG
30 augustus 2021	Lucas Bergkamp

Hoorzittingen met getuigen:

3 september 2021	3M
6 september 2021	vakbondsafvaardiging en arbeidsgeneeskundige dienst van 3M
15 september 2021	THV RoTS
24 september 2021	Lantis
1 oktober 2021	OVAM
8 oktober 2021	Departement Omgeving, afdeling GOP
15 oktober 2021	Departement Omgeving, afdeling Handhaving
22 oktober 2021	VMM
29 oktober 2021	VITO
29 oktober 2021	Jan Tytgat
8 november 2021	agentschap Zorg en Gezondheid
19 november 2021	Departement Mobiliteit en Openbare Werken
19 november 2021	Grondbank vzw
26 november 2021	THV RoTS, Lantis en Jan Tytgat
3 december 2021	3M
10 januari 2022	gemeente Zwijndrecht
14 januari 2022	provincie Antwerpen
14 januari 2022	stad Antwerpen
17 januari 2022	bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2014-2019
21 januari 2022	André Van de Vyver en Jan Van Rensbergen
24 januari 2022	bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2019-2024
7 februari 2022	OVAM, de voogdijminister en de ministers bevoegd voor Mobiliteit en Openbare Werken en Omgeving uit de zittingsperiode 2014-2019

Op basis van deze hoorzittingen werd door de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS een eindverslag opgesteld.

Hierna volgt het tussentijdse verslag van de hoorzitting van de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS van 26 november 2021 met THV RoTS, Lantis en Jan Tytgat met als getuigen:

- Erwin Malcorps (THV RoTS, managing director Sweco Belgium nv);
- Mark van Straaten (THV RoTS, managing director at Witteveen+Bos Belgium/EnISSA);
- Martijn Goffings (THV RoTS, senior projectleider Bodem & Milieu Sweco Belgium);
- Gert Osselaer (strategisch expert Lantis);
- Jan Tytgat (gewoon hoogleraar Departement Farmaceutische en Farmacologische Wetenschappen KU Leuven, hoofd van Toxicologie en Farmacologie).

Het verslag van deze hoorzitting is een geredigeerd woordelijk verslag dat aan de getuigen ter goedkeuring werd voorgelegd. De opmerkingen, rechtzettingen of aanvullingen van de getuigen werden als voetnoten vermeld.

**Verslag van de hoorzitting van 26 november 2021
met THV RoTS, Lantis en Jan Tytgat**

De voorzitter: Goedemorgen, collega's. Welkom op deze zitting van de PFOS-onderzoekscommissie. Wij hebben vandaag op de agenda een tweede verhoor staan van een aantal getuigen die hier al eerder zijn verschenen, maar dan apart. We willen hen graag samen horen, om een aantal zaken beter uitgeklaard te krijgen, vooral over de gebruikte normen en over hoe dit toetsingskader tot stand is gekomen.

Als getuigen verschijnen vandaag professor Jan Tytgat, de heer Gert Osselaer van Lantis, en dan drie mensen van de tijdelijke handelsvennootschap (THV) Rechteroever Tunnelspecialisten (RoTS): Mark van Straaten, managing director bij Witteveen+Bos Belgium, de heer Erwin Malcorps, managing director bij Sweco Belgium en de heer Martijn Goffings, senior projectleider Bodem & Milieu bij Sweco. Van deze getuigen werd in het verleden reeds de oproeping, de identiteit, het beroep, plaats en datum van geboorte en woonplaats vastgesteld. Zij hebben ook allemaal reeds de eed afgelegd. Dat hoeft dus niet te worden herhaald. Ik heb de vorige keer ook al gewezen op de wettelijke bepalingen. Die zal ik ook niet herhalen. Van deze vergadering zal uiteraard ook een proces-verbaal worden opgemaakt, net zoals bij de vorige vergaderingen.

Aan de getuigen is ook gemeld dat we vandaag niet zullen starten met opnieuw een inleidend statement. Dat hebben zij bij hun eerste getuigenis al gedaan. We zullen dus meteen starten met een algemene vragenronde van de leden aan de diverse getuigen. Zo kan iedereen zijn of haar vragen stellen. Dan komen er antwoorden. Vervolgens kunnen in de tweede ronde, zoals we dat ook bij de vorige getuigenverhoren gedaan hebben, rechtstreeks één op één vragen gesteld worden.

De heer D'Haese heeft het woord.

Jos D'Haese: Ik dank alle getuigen om hier voor een tweede keer te zijn, het helpt ons om het allemaal op te helderen.

We hebben een heel aantal vragen over de totstandkoming van het toetsingskader en uiteraard ook de nota van professor Tytgat, en over de interactie tussen de verschillende spelers die hier vandaag aan tafel zitten.

Mijn eerste algemene vraag gaat over de relatie tussen Sweco en zowel Afzinktunnel Linkeroever Antwerpen Studiebureau (ATLAS) als RoTS, samen met Witteveen+Bos en de Beheersmaatschappij Antwerpen Mobiel (BAM), later Lantis. Hoe zouden jullie die relatie omschrijven? Ik heb ze al horen omschrijven als: Sweco is de hofleverancier van Lantis. Is dat een correcte omschrijving? We weten dat sommigen van jullie gedetacheerd zitten op de kantoren van Lantis. Als ik het goed begrijp, is Sweco betrokken bij zowel het onderzoek, de planning en het ontwerp als de uitvoering van de werken. Is dat juist? Hoe zien jullie het garanderen van de onafhankelijkheid van jullie ingenieursbureau en zeker van jullie taak als erkend bodemsaneringskundige in die constructie? Ik zal eerlijk zijn: mij lijkt dat niet evident.

Mijn tweede algemene vraag is voor de heer Tytgat, en eventueel voor Lantis of Sweco. Hebben jullie contact gehad met elkaar voorafgaand aan de vorige hoorzitting van professor Tytgat hier? Of daarna? Hebben jullie met andere woorden contact gehad met elkaar het voorbije halfjaar, buiten het begroeten van elkaar daarnet in deze onderzoekscommissie?

Dan heb ik een aantal vragen over het toetsingskader voor het grondverzet. We zijn er de vorige keer al diep op ingegaan. Ik zou toch nog verder willen ingaan op het gebruik van de grenswaarde van 8 microgram PFOS per kilogram droge stof. Hoe lijkt die waarde een andere invulling te krijgen doorheen het proces? Op 22 februari 2017 zit ATLAS samen met Grondbank en wordt 8 microgram als grenswaarde voorgesteld voor bouwkundig

bodemgebruik. In het verslag lezen we dat daarenboven een afdichting nodig is tegen infiltratie van regenwater. Normaal is dat 50 centimeter klei. Als ik dat goed interpreteer, is 8 microgram PFOS per kilogram droge stof een maximale waarde om bodem te kunnen gebruiken zonder bijkomende maatregelen. Dat komt ook overeen met de manier waarop die 8 microgram in het RIVM-rapport (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) van 2016, waarop alles is gebaseerd, naar voren wordt geschoven, namelijk als een maximale waarde voor het hergebruik van grond en bagger voor de functies ander groen, bebouwing, infrastructuur en industrie. In de nota van Grondbank van 27 april 2017, waarover we het hier uitvoerig hadden met Grondbank – zij zeggen dat dat geen nota van hen is maar wel een samenvatting van de verschillende vergaderingen die zij daarvoor met de verschillende actoren hebben gehad – staat een tabelletje met een voorstel voor een toetsingskader. Daarin krijgt die 8 microgram een andere invulling, namelijk van waarde voor vrij gebruik buiten de kadastrale werkzone. De vorige keer zijn we daar niet helemaal uitgeraakt, denk ik. RIVM stelt 8 microgram voor als maximale waarde voor de functie ander groen, bebouwing, infrastructuur en industrie. Dat staat ook in jullie quickscan. RIVM gebruikt dat als bovengrens. Jullie lijken dit te gebruiken als ondergrens. Die 8 werd later aangescherpt in Nederland tot 3. Vandaag is dat daar nog steeds de maximale waarde. In het Nederlandse kader zijn er boven die 8, nu 3, aanvullende maatregelen nodig om te voorkomen dat poly- en perfluoralkylstoffen in te hoge mate uitspoelen en zich in de omgeving verspreiden. Op de Oosterweelwerf zijn er voor de grond tussen de 8 en de 70 microgram per kilogram droge stof geen bijkomende maatregelen. Er is enkel het gebruik binnen de kadastrale werkzone. Mijn vraag, in de eerste plaats voor de mensen van Sweco, van ATLAS en RoTS, is dus: mij lijkt het dat dat een toetsingswaarde is waarvan de waarde wel is overgenomen, maar waarvan de interpretatie is veranderd.

In de nota van Grondbank vinden we ook een nieuwe grenswaarde terug voor bouwkundig bodemgebruik. Vroeger was dat 8, nu wordt dat 16.000 microgram per kilogram droge stof. We vroegen aan Grondbank waar die waarde vandaan komt. Zij zegden dat dat uit de vergadering met ATLAS kwam die zij daarvoor hadden gehad. Waarom werd op dat moment voor die 16.000 gekozen? Ik weet dat dat het uiteindelijk niet gehaald heeft. Dat komt ook uit het RIVM-rapport van 2016. Is dat het maximaal toegelaten ecologisch risico zonder doorvergiftiging? Dat zou heel vreemd zijn, want RIVM zegt net dat men voor infrastructuurprojecten met een grote schaal doorvergiftiging wel in rekening moet nemen. Dan kom je op die 8 uit. Hoe komen jullie tot een vork tussen 8 met doorvergiftiging en 16.000 zonder doorvergiftiging? Waarom lag die 16.000 überhaupt op tafel?

Nog in de nota staat dat er een tussencategorie komt, tussen de 8 en de 16.000 microgram. De grond in die categorie mag volgens de nota enkel gebruikt worden voor bouwkundig gebruik als de uitloging niet hoger is dan 0,53 microgram per liter. We hebben een discussie gehad over eenheden. Ik denk dat het microgram per liter moet zijn. Er staat: "microgram per kilogram droge stof". Ik denk dat dat een foutje is. Dat is niet erg. Grondbank zegt dat dat komt uit de verslagen van de vergaderingen die ze met ATLAS heeft gehad. Waarom staat die 0,53 daar, terwijl jullie zelf uit het RIVM-rapport als maximale waarde voor hergebruik ander groen, bebouwing, infrastructuur en industrie voor grondwater de waarde van 0,036 microgram per liter haalden? Uiteindelijk werd de afweging gemaakt over wanneer de bodem boven de 8 gebruikt mag worden als er niet te veel uitloging is. Is daar de uitloognorm van 4,5 microgram gebruikt? Daar hebben we het de vorige keer al uitgebreid over gehad. De totstandkoming daarvan zal ik niet verder bespreken. We merken over een jaar tijd een sprong van twee grootteordes. In jullie eerste verslagen staat 0,036 microgram, in het verslag van Grondbank staat 0,53 microgram, en we eindigen in het technisch verslag, in de memo waarin het toetsingskader werd afgeleid, met 4,5. Dat zijn telkens sprongen naar een grotere grootteorde. Hoe komt dat?

Op 18 mei 2017 is er een verslag van ATLAS over een vergadering met 3M en BAM over het toetsingskader. Daarin wordt gezegd dat na afstemming met Grondbank voor gronden met code 429, die binnen de range van 8 tot 72 microgram per kilogram droge stof liggen en met nog te bepalen grenswaarden, een versoepeling van de afdekking binnen de kadastrale werkzone mogelijk kan worden gemaakt. Die waarde van 72 microgram per

kilogram droge stof vind ik nergens anders in het dossier terug. Grondbank had geen idee waar ze vandaan kwam. Hebben jullie daar wel een idee van? Waarop is die waarde gebaseerd? Uit welk document komt die toch wel opvallende waarde? Men heeft het over een versoepeling van de afdekking binnen de kadastrale werkzone. Waarom? Wat waren daarvoor de vereisten? En dan een laatste vraag: waarom zit 3M daar mee aan tafel in die vergadering? Ik begrijp het nut daar niet helemaal van. Dat lijkt mij een vreemde partner als men het heeft over de normen op de werf.

Dan iets waarop we de vorige keer geen antwoord hebben gevonden. In een verslag van 3 oktober over een overleg van 20 september 2017 met 3M, komt voor het eerst de befaamde 70 microgram per kilogram droge stof voor in een opsplitsing tussen grondvolumes. Dat heeft ons verbaasd omdat die waarde pas wordt afgeleid in jullie memo in 2018. Dat is nog voor de laatste boringen. Jullie hebben een tijdlijn doorgestuurd met daarop de boringanalyses waarop het toetsingskader is gebaseerd. De laatste boringen werden uitgevoerd op 31 oktober 2017. De laatste analyses van kolomproeven zijn van 3 januari 2018. Vorige keer werd gezegd dat men op zoek zou gaan naar een verklaring daarvoor. Ik denk niet dat we deze verklaring al gekregen hebben. Hoe verklaren jullie dat we die 70 microgram daarvoor al terugvinden? Zat dat ergens in een conceptnota? Of is het puur toeval dat dat dezelfde waarde is? Kwam dit uit een ander rapport?

Dan heb ik enkele vragen bij een aantal werkwijzen of voorstellen van werkwijzen die ik terugvind in de interne mails tussen Sweco en BAM. De Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM) vraagt in 2017 aan BAM om een studie uit te voeren voor een concretere onderbouwing van een generiek normenkader dat ook in de rest van Vlaanderen bruikbaar is. Mijnheer Osselaer, u stelt op 20 december 2017 dat het raar is dat BAM een nota moet opstellen om een normenkader vast te stellen dat jullie kwetsbaar zou maken voor kritiek en procedures. Dat is een vraag die wij ons vandaag ook stellen. Uw collega, de heer Van der Poel, antwoordt daarop het volgende: "Ik begrijp dat het een verdere onderbouwing van ons technisch verslag betreft. Ik ben het met u eens dat we een andere lading moeten geven dan het opstellen van een normenkader. Als het een normenkader moet zijn, dan kunnen we er best een onafhankelijk logo op plakken." Ik vind dat een vreemd voorstel: om iets af te leiden, en er dan een onafhankelijk logo op te plakken. "Feit blijft", zo gaat hij verder, "dat we veel haast hebben en dat we moeten voorkomen dat de OVAM door tijdsgebrek naar een kader gaat met een drievoudige zekerheid, wat uiteindelijk voor ons onwerkbaar is." Begrijp ik het goed dat hier wordt geïnsinueerd om onder tijdsgebrek en uit vrees voor strenge normen zelf een normenkader af te leiden, om er daarna het logo van een onafhankelijke andere organisatie op te plakken? Of begrijp ik dat verkeerd? Dat is wat ik daar lees.

Mijnheer Osselaer, u reageert op die mail en zegt dat het eigenlijk de OVAM is die een normenkader moet opstellen, dat dat nog lang zou kunnen duren en dat jullie daar de tijd niet voor hebben. En dat, als jullie zelf een normenkader zouden opstellen, de indruk zou kunnen worden gewekt dat jullie zelf hebben mogen beslissen wat jullie het beste uitkomt. Uw voorstel is: "Mogelijk is er een pragmatische oplossing die ons vooruit kan helpen. De studie uitvoeren als BAM, maar ze door de OVAM laten 'publiceren' als een OVAM-studie." Mijnheer Van Rensbergen, die op dat moment chef is bij BAM, reageert: "Die pragmatische oplossing lijkt mij inderdaad het beste." BAM zal dat standpunt later innemen in de vergadering met de OVAM. Studies uitvoeren en er daarna een onafhankelijk logo op plakken, of studies uitvoeren en ze daarna door de OVAM laten – tussen aanhalingstekens – 'publiceren', is dat een normale manier van werken in het veld? Ik probeer grote woorden te schuwen, maar mij lijkt dit niets anders dan een voorstel om te frauderen. Misschien kunt u dat tegenspreken? Ik vind het wel opvallend, omdat wij in al die mails nergens een woord terugvinden over het beperken van de impact van die vervuiling. We vinden zaken terug over het beperken van de kostprijs, en het halen van een timing, maar nergens gaat het over gezondheid of milieu-impact. Dat is gewoon niet terug te vinden. Als we dan lezen dat er op deze manier wordt omgegaan met het bepalen van kaders, dan stel ik mij daar toch vragen bij.

Ik stel mij ook vragen bij de totstandkoming van de nota-Tytgat. We hebben begrepen dat er na de passage van mijnheer Tytgat hier daarover heel wat interactie is geweest tussen mijnheer Tytgat zelf, BAM en Sweco/RoTS. Daarom vind ik het opvallend dat al op 16 december 2016 in een vergadering tussen BAM en ATLAS een tabelletje wordt overgenomen van RIVM: 'wonen met tuin maximale waarde voor hergebruik grond en baggerspecie 11 microgram per kilogram droge stof'. Dat is inderdaad ook de conclusie van de studie van RIVM van 2016. Op 10 augustus 2017¹ wordt de heer Tytgat gecontacteerd door BAM om een studie te maken. Op 12 september 2017 is er de eerste versie van de risicoanalyse. Daar staan redelijk oude normen in². Er wordt dan gevraagd om antwoorden te formuleren op een aantal concrete vragen. Op 15 september 2017 is er een tweede versie, waarin dan de 100 microgram per kilogram droge stof voor bodem en de 4,7 microgram per liter voor grondwater terug te vinden zijn. Op 27 september 2017 mailt de heer Osselaer aan de heer Tytgat dat er nog een aantal vragen zijn. U overloopt wat er in het RIVM-document van 2016 staat, en u eindigt met: "De norm van 100 microgram per kilogram droge stof komt ons inziens dan ook niet uit het RIVM-rapport." Dat is ook mijn conclusie. Op 2 oktober 2017 komt er een nieuwe versie van de nota-Tytgat. Daar valt op dat er op 3 oktober 's ochtends, intern, binnen Sweco, wordt gemaild. Jullie herhalen daar zelf wat jullie al een jaar weten, namelijk dat de maximale waarde voor hergebruik van grond en bagger voor wonen en tuin 11 microgram per kilogram droge stof is. Dat halen jullie op een correcte manier uit het RIVM-rapport. Op diezelfde 3 oktober, 's avonds, mailen jullie naar professor Tytgat, maar zonder die 11 microgram te vermelden. Jullie mailen naar professor Tytgat dat 100 microgram per kilogram droge stof een veilige norm is om het grondwater als drinkwater te beschermen. Waarom zeggen jullie intern andere zaken dan in jullie communicatie met professor Tytgat? Hoe komt het dat jullie op dat moment al bijna een jaar op de hoogte zijn van de correcte interpretatie van het RIVM-rapport, dat zegt dat men voor wonen een norm van 11 microgram hanteert, met de kennis van toen, die zeker niet perfect is, die niet is wat we vandaag weten. Jullie baseren zich allemaal op het rapport van RIVM. Maar jullie halen daar allemaal andere waarden uit. Alle waarden behalve net die 11. Waarom hebben jullie die nooit doorgegeven? Dat is essentieel in heel dit vraagstuk.

Professor Tytgat, we hebben het vorige keer gehad over die 100 microgram per kilogram droge stof voor bodem. U verwees daarvoor naar de studie van RIVM van 2016. Die 100 staat daarin, maar wel in het eerste deel, een literatuurstudie, de inventarisatie van normen die bestaan. De 100 komt niet voor in de conclusies, niet in de samenvattende tabel op het einde. De 100 komt uit de studie van Lijzen. We hebben het erover gehad: als die grond voor wonen zou worden gebruikt, zijn er extra maatregelen nodig.³ Dat staat ook gewoon in het document van RIVM. Daar staat in de conclusies over de maximale waarden voor het hergebruik van grond en bagger voor de functies wonen en tuin één waarde: 11 microgram per kilogram droge stof. Ik ben nog steeds op zoek naar een verklaring waarom die waarde het rapport niet heeft gehaald. Dat is geen onbelangrijke vraag, want als hij het rapport wel had gehaald en men was daarmee voortgegaan, dan hadden wij een heel ander verhaal gehad. Want de hele afweging over het humaan-toxicologisch risico is gebeurd op basis van de waarde die in de nota van het rapport-Tytgat werd voorgesteld en van één meting in Zwijndrecht. Die meting bedroeg 22 microgram. Dat lag onder de 100 maar uiteraard boven de 11. Daarom is dit cruciaal. Deze informatie was gekend. Ze stond in rapporten die jullie citeren en wordt in interne mails gecommuniceerd. Waarom is ze niet terechtgekomen in het rapport waaraan jullie samen hebben gewerkt?

¹ Opmerking van de heer Tytgat: Klopt niet: ik werd op 25 juli 2017 voor het eerst gecontacteerd.

² Opmerking van de heer Tytgat: Naast de oudere normen, staan ook de nieuwste. Bedoeling was om een historiek te schetsen.

³ Opmerking van de heer Tytgat: De aanname 'als die grond voor wonen zou worden gebruikt' werd toen niet gedaan. De vraagstelling was veel algemener.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls: Dank u wel, heren, om hier nog eens langs te komen en toelichting te geven bij de totstandkoming van de verschillende normen.

Wij hebben geprobeerd een reconstructie te maken van de verschillende normen, maar sta mij toe eerst een andere vraag te stellen. Hier passeren veel getallen: 4,5, 11, 22, 70, 80, 100 microgram per kilogram droge stof. Ik zal de vraag anders formuleren. Wat is op dat moment – we hebben het over 2017 en 2018, en ik kijk eerst naar het toxicologisch effect en misschien ook wel naar professor Tytgat – het wezenlijke verschil qua humane effecten tussen 22 en 7 microgram per kilogram droge stof, 8 microgram per kilogram droge stof enzoverder? Hoe moet ik dat interpreteren? Is dat het verschil tussen 'extreem gevaarlijk' versus 'totaal niet gevaarlijk'? We spreken niet over vandaag, we spreken over toen. Dat is voor mij, als parlementslid in de onderzoekscommissie, een belangrijke vraag.

Als ik dan dieper inga op alle getallen die hier gepasseerd zijn, is mijn eerste vraag: de omschakeling van 100 microgram per kilogram droge stof, die professor Tytgat zegt uit het RIVM-rapport te hebben gehaald, naar 70 microgram per kilogram droge stof is geen groot verschil, al is het iets strenger. Wat is het wezenlijke toxicologische verschil tussen 100 en 70 microgram per kilogram droge stof? Ik stel die vraag omdat in de beleving van mensen en van bewoners alles boven 0 gevaarlijk is. Dat is een stof die men eigenlijk niet wil. De vraag is wat in 2018 de waarde is die belangrijk is om de cesuur te maken tussen 'gevaarlijk' en 'niet gevaarlijk', bij, voor alle duidelijkheid, de Oosterweelwerken die gepland waren. Daar ging het over vrij gebruik, bouwkundig gebruik en inkapselen in een veiligheidsberm. Dat is wat voor mij belangrijk is.

Dan is er de fout bij de berekening van de uitloognorm. Ik heb mij moeten laten bijstaan om dat te kunnen begrijpen. Die 4,5 had eigenlijk 4725 nanogram per liter moeten zijn, met inbegrip van de reductiefactor. Zonder reductiefactor was dat 5,25. We hebben alle mogelijke berekeningen gemaakt. 4725 nanogram per liter, dat is meer dan 4,5 en niet minder. De berekeningsfout is in de andere richting gebeurd. Zonder reductiefactor is het 5,25. Ik kom tot de conclusie dat, als er een berekeningsfout of afrondingsfout is gemaakt, dat in de veilige richting is gebeurd. Klopt dat?

Voor de EFSA-uitloognorm (European Food Safety Authority) werd de waarde van 2008 gebruikt. Ik heb hier al gehoord dat er andere waarden zijn. Wel zijn er EFSA-referentiedosis met een uitloognorm die 235 keer lager is, maar dat is van 2020; we zaten toen in 2017 en 2018. Was er nog een andere waarde potentieel te gebruiken als uitloognorm dan de waarde van 2008? Nu, in 2021, zeggen dat je uitloognormen van 2020 moet gebruiken in 2018, dat gaat niet. Dat is sciencefiction.

De totstandkoming van de bodemnorm voor vrij gebruik gebeurt via de schud- en kolomproeven. Professor Tytgat heeft daarover al uitleg gegeven. De concentratie in de grond die wordt berekend, komt overeen met de vastgestelde uitloogconcentratie, namelijk 4,5. Dat was de laagste, want die andere waren 4,7 en 5,25. Dan was er hier het debat over de rekenfout. Als die rekenfout niet was gemaakt, had het 80 microgram per kilogram droge stof moeten zijn. Door de rekenfout kwam men uit op 70 microgram per kilogram droge stof. Ik probeer dat te reconstrueren en kom tot de conclusie dat er met een ander lichaamsgewicht van een persoon is gewerkt. Dat waren berekeningen met een derde als onbekende. Het is interessant om dat soort wiskunde uit het middelbaar nog eens terug boven te halen. Ik zie jullie knikken, mijn wiskunde werkt dus nog. Als de uitkomst 80 microgram was, en jullie nemen 70 microgram, is 70 microgram dan veiliger dan 80 microgram? Ik weet dat het een evidente vraag is, maar ik stel hem toch omdat men hier bij sommige herberekeningen bijna laat uitschijnen dat 70 minder veilig is dan 80.

Dan heb ik nog een vraag over de vergadering met RoTS en Lantis. Daar was voor het eerst sprake van 70 microgram per kilogram droge stof, maar dat was voordat de memo

van het normeringskader werd gepubliceerd, in februari 2018. Was hiervan ook al sprake in 2017, in de periode van het rapport-Tytgat? Ik zit daar met een gat in de reconstructie.

Een van de moeilijkste vragen die ik wil stellen, is de volgende. Het gaat over 2017-2018, niet over vandaag, waar we het allemaal overdoen met de normen van 2020. Het gaat over wat we wanneer wisten, in die situatie. Indien die berekeningen opnieuw zouden zijn gemaakt, met alle kennis en kunde en normen die er toen waren, zou daar dan opnieuw die waarde van 70 microgram per kilogram droge stof uit komen?

De voorzitter: De heer Claes heeft het woord.

Bart Claes: Beste heren, nogmaals welkom. Dank om hier te zijn.

Mijn collega's hebben al veel vragen gesteld, zeker over normering. Ik zal daar niet dieper op ingaan, ik zal jullie antwoorden afwachten.

Mijnheer Osselaer, de betrokken natuurverenigingen in en rond Zwijndrecht signaleren ons dat zij zich zorgen blijven maken over de impact en de aanpak van de werken op onder meer het nabijgelegen Europese beschermde natuurgebied van Blokkersdijk. In welke mate is de mogelijke doorsijpeling van verontreinigd oppervlakte- en grondwater vanuit de Palingbeek naar Blokkersdijk nu al dan niet definitief onder controle? Wat is op dat vlak de actuele stand van zaken?

Er bestonden ook plannen bij Lantis om een groenscherm van tweehonderd volwassen bomen in de nabijheid van 3M te rooien, een groenscherm dat de verspreiding van PFAS via de lucht mogelijk zou kunnen tegenhouden. Wat is hiervan de stand van zaken? Wordt dit groenscherm al gekapt? Wordt desgevallend de aanplant van een nieuw groenscherm rond 3M voorzien? Of zijn deze kapplannen definitief opgeborgen? Wat is er, indien ze al gekapt zijn, in samenspraak met de OVAM met die gekapte bomen gebeurd? Deskundigen in deze commissie stelden dat planten, en meer specifiek bomen, zeer gemakkelijk PFAS opnemen en dus dienstig zouden kunnen zijn om PFAS-verontreiniging vast te houden. Voor het kappen van dit groenscherm werd, volgens Het Laatste Nieuws van 10 oktober 2021, aan Lantis een boscompensatieplicht opgelegd, waarbij ten laatste op 5 december 2021 een bosaanplanting van 6000 vierkante meter zou moeten worden gerealiseerd in Vosselaar, nabij Turnhout. Wat is de stand van zaken in dit dossier? Volgens natuurverenigingen uit de regio Zwijndrecht had Lantis in oktober nog altijd niet aan deze compensatieplicht voldaan. Welke impact heeft dit niet-naleven van deze boscompensatieplicht desgevallend op Oosterweel en op het PFAS-dossier op en rond 3M in Zwijndrecht?

Eerder stelde Lantis dat het niet anders kon dan de dading aan te gaan met 3M, om te vermijden dat de Oosterweelwerken tot in de eeuwigheid vertraagd zouden worden vanwege de dreigende gerechtelijke procedures tussen Lantis en 3M. Intussen zit de Vlaamse Regering met jullie dading opgescheept. Volgens ministers Demir en Peeters is dat dadingslijk pas deze legislatuur uit hun kabinetskasten komen vallen. Daarnaast heeft de milieuvereniging Dryade een klacht met burgerlijke partijstelling tegen 3M ingediend. Bovendien is Lantis blijkbaar gedagvaard door Grondrecht, Greenpeace en de burgerjournalist Thomas Goorden. Het opzet van Lantis en 3M om gerechtelijke procedures te ontlopen is dus mislukt, als we die verhalen mogen geloven.

Mijnheer Osselaer, wat is het standpunt van Lantis ten aanzien van deze gerechtelijke procedures? Welke impact zal de PFAS-sanering hebben op de Oosterweelwerken? Wat is jullie plan B of zelfs C, indien blijkt dat jullie dading op losse schroeven staat, dat jullie juridische bermconstructie geen stand zou houden in de rechtbank, en dat alle Oosterweelverontreiniging effectief naar een vergunde stortplaats zou moeten gaan?

Mijnheer Osselaer, op basis van verschillende hoorzittingen die reeds plaatsvonden in onze onderzoekscommissie, mogen we voorlopig besluiten dat op verschillende punten en bij meerdere actoren in dit dossier niet alles 'ideaal' is verlopen, om het eufemistisch uit te

drukken. Welke lessen hebben jullie, als een van de hoofdactoren in dit dossier, getrokken op basis van het PFOS-dossier in Zwijndrecht? Op welke punten in dit dossier, en meer algemeen met betrekking tot PFAS in Vlaanderen, zien jullie verbeterings- en aandachtspunten, zowel binnen als buiten de organisatie? Jullie zijn de eerste organisatie die echt grote infrastructuurwerken doet in zo'n verontreinigde zone. Het duikt steeds vaker op. Welke lessen hebben jullie daaruit geleerd en kunnen jullie aan andere organisaties doorgeven?

Professor Tytgat, voor u heb ik voorlopige één korte, actuele vraag. De resultaten van de bloedonderzoeken in Zwijndrecht zijn niet positief en voor een aantal inwoners zelfs zeer verontrustend. De Vlaamse Regering heeft intussen beslist om de mogelijkheid tot bloedonderzoek ook aan alle inwoners binnen een straal van 5 kilometer van de 3M-site aan te bieden. Als expert hebt u gezegd dat u zich kunt vinden in deze beslissing. Voor de straal van 5 kilometer heeft de regering aan de oostelijke zijde een beperking opgelegd: de Schelde geldt als uiterste onderzoeksgrens. Daardoor blijven de inwoners van Antwerpen-centrum, die in de nabijheid van de rechterscheldeoever en dus binnen de straal van 5 kilometer wonen, met veel vragen zitten. Wat is daarover uw standpunt? Wat is uw advies als toxicoloog en wetenschappelijk onderzoeker met betrekking tot de beperking van het onderzoeksgebied langs oostelijke zijde, zeker als alle deskundigen in de commissie unaniem stelden dat PFAS-verspreiding via de lucht een niet te verwaarlozen verontreinigingsbron is en de overheersende windrichting voor Antwerpen toch vanuit Zwijndrecht komt? Acht u het in die zin, en op basis van wat hier intussen aan het licht is gekomen, raadzaam of opportuun dat de Vlaamse Regering de mogelijkheid onderzoekt om alsnog de mogelijkheid van bloedonderzoek aan te bieden aan de mensen die nu op rechteroever wonen of daar tot voor kort hebben gewoond?

Voor de heren van RoTS heb ik nog een laatste vraag. De dading tussen Lantis en 3M van 8 november 2018, waarbij werd overeengekomen om de meest vervuilde PFAS-grond van de tunnelwerken naar de 3M-site af te voeren, is volgens ministers Demir en Peeters pas tijdens deze legislatuur aan het licht gekomen. Waren jullie destijds betrokken bij het voorafgaande overleg tussen Lantis en 3M, dat aanleiding gaf tot het afsluiten van die dading? Zo ja, kunnen jullie dit overleg verder duiden en kaderen in functie van jullie opdracht? Wie was, buiten de vertegenwoordigers van 3M, Lantis en jullie organisatie, nog meer betrokken bij dit voorafgaande overleg? Vinden jullie de inhoud van die dading, waarbij enerzijds beslist werd dat deze toch wel extreem vervuilde gronden in een berm in plaats van op een specifiek daarvoor uitgeruste stortplaats zouden worden opgeslagen, en waarbij anderzijds werd afgesproken dat de Vlaamse overheid en dus de Vlaamse belastingbetaler hiervoor 63 miljoen euro zou moeten ophoesten, op basis van jullie expertise al dan niet verantwoord en correct?

De voorzitter: Mevrouw Rombouts heeft het woord.

Tinne Rombouts: Dank u wel, heren, om nogmaals tot hier te komen om een aantal vragen te beantwoorden, veelal technische vragen. Mijn collega's hebben al heel wat technische vragen gesteld, dus ik ga die niet herhalen en u eerst de kans geven om daarop te antwoorden. Ik zou echter wel graag elk van u een specifieke vraag willen voorleggen.

Ik begin met de heren van RoTS. U hebt heel duidelijk gesteld dat de OVAM het toetsingskader voor grondverzet heeft goedgekeurd. De OVAM zegt echter zelf dat zij daar niet toe bevoegd is. Ik zou u dus willen vragen of u kunt duiden op welke manier dat gelopen is en waaruit u afleidt dat het toetsingskader goedgekeurd werd. Kunt u uw stelling eventueel staven met geschreven verklaringen vanwege de OVAM daaromtrent?

Mijnheer Osselaer, Lantis is het engagement aangegaan om te proberen te reconstrueren wanneer de norm van 70 microgram per kilogram droge stof voor het eerst in beeld kwam, maar is dat ook gelukt? Kunt u dat duiden? Wie heeft deze norm opgesteld en volgens welke methodiek? Aan wie is die norm achteraf dan verspreid, wanneer is dat gebeurd? De

collega's hebben daar ook al naar verwezen, maar u gaf aan dat zeker ook te willen nakijken. Ik ben dus benieuwd naar het onderzoekwerk.

Professor Tytgat, ik denk dat het goed is om nog eens te duiden op welke internationale normen uw rapport gebaseerd is. Er worden heel wat normen en stukjes van studies bij elkaar geplakt, maar ik denk dat het geheel belangrijk is om in de juiste context te kunnen lezen en begrijpen. Ik ga ervan uit dat u daar zo dadelijk dieper op in zult gaan en dat u alles goed zult duiden.

Ik wil ook nog even verwijzen naar een uitspraak van u rond poly- en perfluorverbindingen. U stelde namelijk dat er een verschil is tussen polyfluorverbindingen en perfluorverbindingen, maar dat alle fluorverbindingen probleemkindjes zijn. Met het oog op onze werkzaamheden en de toekomst zou ik graag willen vragen hoe we dat precies moeten interpreteren. Wat bedoelt u daar precies mee?

De voorzitter: Mevrouw De Vroe heeft het woord.

Gwenny De Vroe: Dank u wel om hier opnieuw aanwezig te zijn.

De voornaamste vragen die vandaag beantwoord moeten worden, zijn of er in de loop van dit dossier steeds gewerkt is met de best beschikbare informatie en of er telkens het juiste gevolg aan is gegeven. In de hoorzitting van 29 oktober met professor Tytgat heeft collega D'Haese toch wel een aantal vragen gesteld die dat heel sterk in twijfel trekken. Collega D'Haese heeft daarstraks zijn vragen herhaald, dus die moeten we zeker niet opnieuw stellen, maar dat was toch een belangrijke vaststelling.

De realiteit is dat er in verschillende rapporten verwezen wordt naar een aantal documenten van RIVM, EFSA en het Amerikaanse Environmental Protection Agency (EPA). Professor Tytgat verwijst in zijn rapport ook duidelijk naar de strengere norm die EPA hanteert. Jullie zijn experts in de materie. Het is op basis van rapporten van RoTS en het rapport van professor Tytgat dat er vergunningen werden verleend en dat de OVAM besliste dat er geen humaan toxicologisch risico was. Daarom is het essentieel, zijn wij vragende partij, om jullie hier samen opnieuw te horen, omdat we duidelijkheid willen over de vraag of er steeds met de meest recente informatie en adviezen is gewerkt. Er is een verwijzing naar die strengere norm van EPA in uw rapport, professor Tytgat, maar tijdens de hoorzitting op 29 oktober hebben we daar geen duidelijk antwoord op gekregen. Ik hoop dat we dat nu wel krijgen. Verwijst u daar enkel terloops naar of hebt u die in uw advies wel degelijk opgenomen? Zo ja, verklaart u dan alstublieft de verwarring die hier de vorige keer is ontstaan, zodat we hier duidelijkheid over krijgen. Zo neen, kunt u beargumenteren waarom niet?

Dezelfde vraag geldt voor RoTS en ATLAS. Zijn jullie ook steeds uitgegaan van de beste en meest recente informatie? Welke afwegingen werden daarbij steeds gemaakt?

Tevens verwijs ik heel graag naar het mailverkeer en jullie verklaringen tijdens jullie vorige passage in de commissie. Daarover willen we namens Open Vld verduidelijkingen, want daar zitten volgens ons tegenstrijdigheden in. Die gaan voornamelijk over de kern van het probleem dat we hier vandaag wensen te achterhalen. Dat is de reden waarom we jullie hier vandaag hebben gevraagd. De vraag is: werd steeds gewerkt met de meest recente wetenschappelijke inzichten of niet? Ik verwijs naar een mail van de heer Martijn Goffings van 18 december 2017, waarin geschreven staat: "Van onze kant werd aan de OVAM de bezorgdheid geuit dat het niet de bedoeling kan zijn om het normenkader steeds te blijven aanpassen in functie van nieuwe ontwikkelingen en/of inzichten." De heer Malcorps heeft in de vorige zitting het volgende verklaard: "Wij hebben gedurende al die jaren, namelijk 2016, 2017, 2018 en 2019, een continu voortschrijdend onderzoek gedaan om die normen juist te kunnen vastleggen, rekening houdend met de evolutie van nieuwe gegevens die we ook vanuit het buitenland kregen. Wij hebben altijd voorstellen gedaan, rekening houdend met nieuwe informatie die we ter beschikking kregen om een zo goed mogelijk, juist en streng voorstel te doen voor een normeringskader, bij gebrek aan heel concrete

info." In diezelfde hoorzitting vroeg mijn collega Willem-Frederik Schiltz of er terughoudendheid was om de laatste wetenschappelijke inzichten op te nemen. De heer Malcorps antwoordde daarop: "U hebt het over terughoudendheid. Ik moet zeggen: het tegendeel is waar." Ik had daar graag wat verduidelijking over.

Net zoals wij hier in deze commissie de opdracht hebben om bepaalde daden, beslissingen en normeringen te bekijken met de kennis die op dat moment beschikbaar was, is de vraag nu of die beslissingen en normeringen wel met de op dat moment best beschikbare kennis werden genomen. En als dat niet het geval was, dan moet daar een goede reden voor zijn. Het argument mag niet zijn dat er enkel gefocust is op Europese kennis of aanbevelingen. Aangezien het om niet-genormeerde stoffen gaat, zou dat heel kortzichtig geweest zijn.

Het beeld dat ontstaat, is dat er inderdaad recentere en strengere aanbevelingen bestonden dan de aanbevelingen die gehanteerd werden. Het is duidelijk dat u allen op de hoogte was of had moeten zijn, op dat moment, van die kennis, want professor Tytgat verwijst letterlijk naar de strengere norm. Het rapport van professor Tytgat is bezorgd aan de heer Osselaer en de heer Goffings. Daarom, en in het licht van eerdere uitspraken in deze commissie, is het heel essentieel dat we hier vandaag duidelijk te horen krijgen waarom bepaalde informatie of kennis al dan niet werd gebruikt. Dat is voor mij echt de essentie van de zitting vandaag. Ik hoop straks naar huis te mogen gaan met een antwoord daarop, met de duidelijkheid die we daaromtrent verdienen.

De voorzitter: Mevrouw Schauvliege heeft het woord.

Mieke Schauvliege: Goedemorgen mensen van RoTS, Lantis en professor Tytgat. We hebben de afgelopen weken heel wat mensen gehoord, de OVAM, RoTS, Lantis, professor Tytgat, Grondbank, waardoor we heel veel elementen gehoord hebben die we met elkaar willen confronteren. Ik wil een kleine samenvatting maken om dan één grote vraag te stellen.

De OVAM heeft heel duidelijk verklaard dat zij instaat voor de sanering van gronden, voor het opstellen van normen, maar niet verantwoordelijk is voor de grondverzetregeling, geen technische verslagen goedkeurt, geen kadastrale werkzones afbakent. Dat is de taak van Grondbank en, specifiek het voorbereidende luik, van de erkende bodemsaneringsdeskundige. De OVAM controleert de erkende bodemsaneringsdeskundige wel via audits. U hebt allemaal die verklaringen gehoord. Hebt u daar commentaar op?

Twee, Grondbank heeft hier vorige week heel duidelijk aangegeven dat zij technische verslagen goedkeuren en controleren of de aannames die de bodemsaneringsdeskundigen in die technische verslagen opnemen, correct worden toegepast in het vervolg van het verslag, maar dat ze niet verantwoordelijk zijn voor de aannames die de erkende bodemsaneringsdeskundigen doen; dat is de verantwoordelijkheid van de erkende bodemsaneringsdeskundigen. Als er goedgekeurde normen bestaan, dan zal de erkende bodemsaneringsdeskundige die gebruiken, als er geen goedgekeurde normen of toetsingswaarden zijn, dan moet de bodemsaneringsdeskundige die zelf opstellen. In dat laatste geval zal Grondbank niet de kwaliteit van die normen controleren, enkel of er achter de totstandkoming van de normen een proces zit. Komt dat overeen met de werkelijkheid? Ik concludeer hieruit dat er heel veel verantwoordelijkheid bij de erkende bodemsaneringsdeskundige ligt die door de opdrachtgever van een werf, in dezen Lantis, wordt aangesteld. Als er geen normen zijn, moet die zelf tot een voorstel van richtnormen komen. Die moet ook een technisch verslag opstellen, dat dan goedgekeurd wordt door Grondbank.

Het werk van de bodemsaneringsdeskundige heeft ook een heel grote impact op de vervolgdaden. De collega's verwezen hier al naar de dading. Daarin zijn een aantal aannames opgenomen die het gevolg zijn van de normering die is aangenomen, van keuzes omtrent het grondverzet. De dading gaat over het verwerken van afvalhopen op de site van 3M in een veiligheidsberm. De erkende bodemsaneringsdeskundige heeft daar codes voor geformuleerd in een technisch verslag en op basis daarvan is een dading opgesteld,

een dading waarin staat dat 3M 75.000 euro betaalt voor de verwerking van grond waarin tot 1000 microgram PFOS per kilogram droge stof zit, in een veiligheidsberm, en waarin ook staat dat de overheid 63 miljoen euro betaalt om de vervuiling ten gevolge van de Oosterweelwerken op te lossen.

Nu hebben wij in onze documenten een schrijven gevonden van de OVAM aan Grondbank, waarin staat aangegeven dat de OVAM niet akkoord is met de afbakening van die enorme kadastrale werkzone en dat het technisch verslag dat Grondbank had goedgekeurd, eigenlijk niet correct was. Daar zat een bijlage in, een brief aan Sweco, verstuurd op 22 juli 2021, waarin de OVAM uitlegt waarom ze niet akkoord gaat met de afbakening van die enorme kadastrale werkzone – daarover hebben we hier de afgelopen weken veel gediscussieerd – en dat de hopen die op het terrein van 3M lagen en bedoeld waren om te verwerken in de veiligheidsberm, daar eigenlijk niet in verwerkt mogen worden. Ik lees even voor wat de OVAM daarover schrijft: "Samengevat slaat de kadastrale werkzone enkel op bodemmateriële die vrijkomen in de projectzone en opnieuw gebruikt worden binnen dezelfde projectzone." Wat er lag, kan dus niet verwerkt worden. "Op het terrein opgeslagen bodemmateriële waarvan de herkomst onbekend is, kunnen bijgevolg geen onderdeel uitmaken van de kadastrale werkzone." Ze zeggen ook: "Daarnaast voldoen de beschreven hopen niet aan een van de omschrijvingen van 'bodemmateriële', het is namelijk geen uitgegraven bodem." De OVAM concludeert dat "Sweco Belgium niet kon voorstellen dat de gronden hergebruikt worden binnen een kadastrale werkzone." Mijn vraag daarbij is wat jullie reactie daarop is. Als dit klopt – en ik veronderstel dat de OVAM correcte brieven schrijft – dan betekent dat dat heel het dossier waarop de verwerking van die vervuilde gronden en de dading gebaseerd is, op losse schroeven staat. Twee, die brief is verzonden op 20 juli 2021, voor jullie hier kwamen getuigen in de commissie. Waren jullie op dat moment al op de hoogte van deze brief? Waarom is daar toen niet op ingegaan? Dat lijkt me zeer essentiële informatie.

De voorzitter: Dan denk ik dat het tijd is om de getuigen aan het woord te laten. Ik denk dat jullie zelf het beste kunnen inschatten wie welke vraag zal beantwoorden. Een aantal vragen zijn heel specifiek aan bepaalde personen gesteld.

De heer Jan Tytgat heeft het woord.

Jan Tytgat: Geachte dames en heren parlementariërs, dank voor uw vragen, die uiteraard pertinent zijn en waarop ik graag in alle transparantie wil antwoorden.

Ik begin met de vragen van de heer D'Haese. Een aantal vragen lijken mij eerder voor mijn collega's en hebben strikt genomen geen betrekking op mijn rapport of op mij als toxicoloog. Die laat ik dan even terzijde. Uiteraard moet u interveniëren indien dat relevant is.

Een belangrijke vraag is of er tussen ons contact geweest is voor deze hoorzitting. Neen, in alle duidelijkheid. De enige keer dat ik de heer Osselaer nog heb ontmoet, was in het kader van het grondverzet, binnen de commissie-Vrancken. In die commissie hebben we, samen met onder meer collega Greet Schoeters en een aantal andere mensen, overleg gehad en ook de site bezocht. Maar dat staat buiten dit dossier. Er is absoluut geen overleg geweest met betrekking tot de hoorzitting. Ook niet in de voorbije maanden, in voorbereiding hiervan.

Dan is er de vraag over de norm van 8 microgram per kilogram droge stof versus de norm van 16.000, en allerlei andere normen. Ik wil hier nog eens duidelijk benadrukken dat de referentie waarop ik mij heb gebaseerd enerzijds vanuit medische hoek de toegelaten dagelijkse of wekelijkse innames zijn, en anderzijds de normen van de fameuze RIVM-rapporten van 2016 en 2017. Die RIVM-rapporten zijn zeer belangrijk en zijn voor mij tot op vandaag nog altijd de meest betrouwbare en 'comprehensive' overzichten van wat er is geschreven. Meer bepaald met betrekking tot die 8 microgram per kilogram droge stof vindt u, mijnheer D'Haese, op bladzijde 22 van het rapport over PFOS dat die 8 microgram

duidelijk wordt gestipuleerd onder het hoofdstuk 'Ecologische risico's'. Ik heb in mijn verslag heel duidelijk aangegeven dat ik reken met humane risico's, geen ecologische. Dat is, denk ik toch, heel duidelijk. Men moet een keuze maken. Ik heb die humane risico's heel duidelijk in mijn verslag en conclusies vermeld. Die conclusies staan in mijn rapport van 6 oktober 2021, op de bladzijden 18 en 19. In de vorige zitting zei men: "In de conclusies is dit of dat niet opgenomen. Of het is niet duidelijk." Nogmaals, geachte aanwezigen, de conclusies van mijn meest omstandige rapport staan op de bladzijden 18 en 19. Ze staan daar allemaal in het vet gedrukt. Bladzijde 21 is inderdaad summierder en bevat geen berekeningen. Dat is enkel bedoeld voor de communicatiedoeleinden. Men mag niet zeggen dat die bladzijde 21 een onvolledige conclusie bevat. Neen, de conclusies staan duidelijk op de bladzijden 18 en 19.

Mijnheer D'Haese, u had het vorige keer al – en ik denk dat we daarover in overeenstemming zijn – over die fameuze 70 versus 100 microgram. Die zijn voor mijn rapporten niet relevant, ik heb ze nooit gebruikt. Ik merk dat dit altijd terugkomt. Die schudproeven enzovoort, om tot die 70 te komen, de berekeningen daarachter: sta mij toe te zeggen dat dat voor mijn rapporten niet relevant geweest is. Het RIVM-document is voor mij het belangrijkste om mij op te baseren. Ik blijf tot vandaag achter die 100 microgram staan.

Als ik als deskundige, als toxicoloog word geraadpleegd, wil ik echt benadrukken dat ik werk met normen die worden voorgesteld, normen die agentschappen, ministeries, noem maar op, voorstellen. Dat gebeurt ook vanuit medische hoek. Denk aan EFSA, EPA, maar ook andere. Ik werk dus met de normen die ook door andere collega's worden voorgesteld. U mag nooit zeggen: "Tytgat heeft een normenkader opgesteld." Neen, dat doe ik niet. Het is meer de verantwoordelijkheid van de OVAM om met de beschikbare informatie te werken. Ik werk met normen, maar ik zal ze zelf nooit bepalen.

Mijnheer D'Haese, u zegt dat er op 10 augustus 2017 een eerste contact was vanuit BAM om mij te vragen om een rapport te maken. Ik moet u corrigeren, want dat klopt niet. Ik heb veel werk gestoken in het terug bovenhalen van al mijn e-mails, voor zover ze nog op de server beschikbaar waren. Ik moet u dus corrigeren: ik ben op 25 juli 2017 om 11.07 uur voor de allereerste keer door de heer Tim Van der Schoot gecontacteerd. Hij schreef: "Geachte professor, in het kader van een van de infrastructuurprojecten die BAM coördineert in opdracht van de Vlaamse overheid, worden wij geconfronteerd met een historische verontreiniging in het projectgebied." Dan gaat het voort, en de vraag is: "Graag hadden we ook een beroep willen doen op uw kennis en expertise om een zicht te krijgen op de werkelijke risico's." Dat is de start van mijn betrokkenheid bij dit dossier. Als u dat wenst, kan ik u het hele tijdsverloop tot en met oktober geven van alle e-mailverkeer en ook de telefonische contacten die er daartussen zijn geweest. Daar is absoluut volledige transparantie over. Ik heb dat allemaal kunnen terugvinden en reconstrueren. Inhoudelijk zult u in die mails kunnen zien dat er inderdaad een aantal werkdocumenten zijn, die geen finaal verslag zijn maar die in een constructieve samenwerking inderdaad hebben geleid tot nieuwere versies, waarvoor ik de opdrachtgever bedankt heb: "Dat is inderdaad interessante informatie, dank voor die link." We hebben samen in alle neutraliteit en, denk ik, ook positieve constructie dat rapport van 6 oktober kunnen maken. Belangrijk daarbij is ook dit: van het eerste naar het laatste rapport kunt u absoluut een verstrenging zien van wat ik voorstel. Dat toont aan dat we en cours de route of door overleg niet altijd maar lakser zouden zijn geworden of de pen zouden hebben gehanteerd van de opdrachtgever. We zijn strenger geworden. Dat is een heel belangrijk inhoudelijk argument.

Ik heb van de collega's hier aanwezig nooit enige druk ervaren of pressie om in de een of andere richting te schrijven. Ik denk dat zij dat kunnen bevestigen. De contacten via e-mail of via telefonie zijn altijd wetenschappelijk correct, gefundeerd en constructief geweest.

Mijnheer D'Haese, u zegt dat die 100 microgram per kilogram droge stof niet in de conclusie staat. Het staat wel degelijk in de conclusie, op de pagina's 18 en 19 van mijn rapport.

Die fameuze concentratie van 22 microgram, dat getal is mij niet bekend. Dat heb ik hier tijdens de vorige sessie ook al gezegd. Vanwaar komt dat getal? Ik heb onder ede getuigd. Ik heb twee concentraties doorgekregen: 20,5 en die fameuze 551. Maar of het nu 20,5 is of 22 – en dat is ook de vraag van de andere parlementsleden – dat is toxicologisch geen groot verschil. Men moet met ordegrroottes rekenen. Dat hebt u terecht aangekaart, mijnheer D’Haese. Als men in de toxicologie ordegrrootteverschillen ziet, dan moet er een belletje rinkelen. Een verschil tussen 70 en 100 is dan een kleiner verschil.

Met betrekking tot de referentiedosissen van EPA – en dat was ook een vraag van mevrouw De Vroe – hebt u mij de vorige keer toch wel, als ik dat mag zeggen, verweten dat mijn literatuuropzoekingswerk rond PFOS niet klopte, dat het twee keer 20 moest zijn, voor PFOS en PFOA. Als academicus heb ik dat natuurlijk opgezocht, en ik kan u bevestigen dat ik wel degelijk correct ben. U hebt nagelaten te vermelden dat als ik in mijn rapport over PFOS 30 zeg in plaats van 20, dat er verwezen wordt naar het EPA-kader van 2014. In de vorige commissie zei u dat het fout is, dat het twee keer 20 moest zijn. Dan gebiedt de eerlijkheid dat u ook de referentie van 2014 had moeten nemen en wel degelijk had moeten toegeven dat het twee keer 30 was.⁴ Correct is correct.

Als er getwijfeld zou worden aan mijn rapporten, wil ik toch zeggen dat ik na de hoorzitting – en de voorzitter zal dat kunnen beamen – een mail heb gekregen van collega Schoeters. Namens haar eigen persoon en namens alle collega’s van het VITO zegt zij mijn deskundigheid en samenwerking te appreciëren.

Ik zie in de media dat het agentschap Zorg en Gezondheid (AZG) zegt: “Hadden we dat rapport van professor Tytgat vroeger ter kennis genomen, dan hadden we waarschijnlijk geremedieerd.” Dat wil toch zeggen dat er een zekere kwaliteitswaarheid in zit. Ik betreur dat na mijn eerste passage hier in een belangrijke Vlaamse krant op dinsdag een rapport is verschenen. Mijnheer D’Haese, ik zeg niet dat u daarbij betrokken bent, maar ik wil u wel vertellen dat een journalist mij op maandagmorgen een mail stuurde waarop ik voor 15 uur moest reageren. U moet weten dat ik enorm veel lesopdrachten heb. Ik werk ook voor Justitie als deskundige. Ik kan het fysisch niet, ik ben alleen. Ik heb geen bestafiging. Het is een eenmanszaak. En ondertussen moet ik lesgeven voor mijn werkgever, de KU Leuven. Ik betreur het zeer dat door het onvermogen om te kunnen reageren op zo’n journalistieke vraag de volgende dag in een belangrijke Vlaamse krant aantijgingen staan als zou het onvolledig zijn, als zou ik daar en daar geen rekening mee hebben gehouden, te meer omdat die antwoorden tijdens de vorige sessie van de commissie werden gegeven. Mijnheer de voorzitter, ik heb de indruk dat men hier een gemakkelijke stok aan het zoeken is om een hond te slaan. Dat kan ik absoluut niet appreciëren. Wat zitten wij hier dan nog te doen? Ik denk dat wij hier allemaal in eer en geweten proberen om de waarheid te reconstrueren, met inderdaad pertinente vragen van de parlementariërs en met eerlijke antwoorden langs onze kant. Maar als ik dan merk dat mijn reputatie in de Vlaamse geschreven pers, maar ook op Twitter, intussen door het slijk wordt gehaald, dan zeg ik aan de virologen in deze pandemie: “Pas op! Ook jullie, virologen, zullen volgend jaar misschien voor een commissie moeten komen. En misschien hebt u dan, volgens sommigen, duizenden doden op uw geweten.” Welke deskundige zal dan nog iets willen doen? Dat is uiteraard uw verantwoordelijkheid niet, maar wat deze journalist gedaan heeft in een belangrijke Vlaamse krant vind ik echt journalistiek onwaardig. Ik heb gewoon geen kans gekregen om daarop te reageren.

Mijnheer D’Haese, volgens mij was dat een antwoord op uw vragen.

Mijnheer Daniëls, het verschil tussen die 8 en 22 is klein. Nogmaals, in de farmacologie en toxicologie moet je, zoals mijnheer D’Haese terecht zegt, rekening houden met grootte-orde: 10, 100, 1000 keer. Dan moet er echt een belletje rinkelen. Zo is ook het verschil tussen 70 en 100 klein. Dat is voor de toxicologische risico-inschatting niet zo belangrijk.

⁴ Opmerking van de heer Tytgat: Voor PFOS is het 30; voor PFOA 20 (EPA, 2014).

Als we dan toch met normen werken, wil ik dit nog even herhalen: bij lichaamsvreemde stoffen die potentieel gevaarlijk zijn, moet een toxicoloog zich altijd afvragen of het bewezen is dat ze kankerverwekkend zijn. Misschien zijn ze niet of slechts mogelijk kankerverwekkend. Voor PFAS en al die moleculen is er een vermoeden. Dat is niet zoals bij benzeen of asbest: die zijn kankerverwekkend. Bij stoffen waar er een vermoeden is, zal men werken met een drempelwaarde. Zo kom je tot die toegelaten dagelijkse of wekelijkse innames of referentiedosissen. Voor voeding is dat 'acceptable daily intake', en voor iets wat we liever niet hebben, een contaminant, is dat 'tolerable'. Hoe komt men nu tot die drempelwaarden? Er was ook een discussie over de berekeningen die ik gemaakt heb. Voor de klasse van niet-bewezen kankerverwekkende stoffen bij de mens zegt men: doe liefst zoveel mogelijk dierproeven om een dosis-responsrelatie op te stellen. Dan krijg je bij de dierproeven een lethale-dosismediaan 50 (LD50). Vervolgens zak je af naar lagere dosissen, tot een niveau waar men geen nadelig effect meer ziet: de NOAEL-waarde (no-observed-adverse-effect level). Dat is voor de dieren. Voor de mens moeten we strenger zijn. Dan begin je door onzekerheidsfactoren te delen: 10 om het verschil tussen dier en mens op te vangen, en nog eens 10 voor de variabiliteit tussen de mensen, want de ene is vatbaarder of allergischer dan de andere. Je moet dus al minstens door 100 delen. Met die dosis-responsrelatie werken toxicologen en wetenschappers altijd strenger, tot we tot op een welbepaalde, inderdaad aanbevolen, acute of chronische referentiedosis komen. Hier is dat de basis. Als je dat bepaald hebt, kun je een bepaalde verontreinigingscasus bekijken. Je doet een meting en stelt vast wat je per kilogram droge stof of per liter vindt. Dat wordt mij gerapporteerd. Wat betekenen die fameuze waarden van 20,5 en 551 dan, in de aanname dat bijvoorbeeld grond, water en ook drinkwater zou worden geconsumeerd?

U hebt het over berekeningsfouten en afrondingsfouten. Dat komt niet in mijn verslag voor. Dat moeten mijn collega's beantwoorden. Hetzelfde voor de uitloognorm en de schudproeven.

Mijnheer Claes, u vraagt naar de humane biomonitoring. Ik denk inderdaad dat het wetenschappelijk gezien niet verstandig zou zijn om die perimeter van 5 kilometer aan de oostelijke zijde in te perken. Ik had van minister Beke begrepen dat hij voor heel Vlaanderen een humane biomonitoring wou uitrollen. Daar zijn vandaag des te meer argumenten voor, want u hebt ook vernomen wat we in Willebroek zien. Ik heb dat hier voorspeld. De vraag werd gesteld of er in Vlaanderen nog andere sites zijn waar we problemen zullen merken. We zien het nu met de oude papierfabriek De Naeyer, die vooral broodzakken maakte. Dat gebeurt niet met klassiek papier, waarbij er weinig PFAS-problematiek is. Broodzakken krijgen langs de binnenkant een coating. Daardoor is die site in Willebroek een probleem. Als ik de concentraties daar zie, val ik toch wel van mijn stoel. Als toxicoloog stel ik dan de vraag – en ik kijk naar mevrouw Schauvliege – naar de verantwoordelijkheid van de bodemsaneringsdeskundige daar. De industrie is daar een woonzone geworden. Wat is daar gebeurd? Die mensen zitten nu in zak en as. Er zijn waarden van 1000 of 2000 microgram gemeten. Dat is nog een ander verhaal dan die 22,5. Mijnheer Claes, ik pleit ervoor dat we met ons overheidsgeld voldoende, en meer dan nu, kunnen inzetten op een algemenere biomonitoring in heel Vlaanderen, en zeker op een aantal sites, bijvoorbeeld Willebroek. Nu we dat weten, moeten we dat doen.

Mij frappeert het toch dat zoiets opduikt zoals Willebroek. Dan vraag ik mij toch af waar de OVAM was. De missie van de OVAM staat op hun homepage: proactief probleemsites in kaart brengen en dat melden. Dat gebeurt met ons belastinggeld. We moeten nu wel appreciëren dat ze heel snel die sanering zullen aanvatten. Maar waar is dat proactieve element van hun verantwoordelijkheid? Dat zie ik niet. Dat vind ik toch een beetje jammer.

Mevrouw Rombouts, wat het medische aspect betreft, heb ik de normen uit de medische literatuur gehaald: de NOAEL-waarde, de TDI-waarde (toegelaten dagelijkse inname) enzovoort, komen uit de dierproeven omdat de PFAS, onder andere PFOA, niet-bewezen kankerverwekkende stoffen zijn waar je dus met een drempelwaarde mag werken. Als het kankerverwekkende stoffen zijn, moet je eerder met een 'benchmark dose' werken. Dan

is het een meer statistische benadering. Daar ga je onderzoeken wat een veilige 'margin of exposure' is. Dat wil dan zeggen: de verhouding van de 'benchmark dose', waarin je bijvoorbeeld 10 procent effect hebt, kanker bijvoorbeeld, delen door de effectieve blootstelling in de concentratie van een stof. Die verhouding moet dan minstens 10.000 zijn, zeggen de toxicologen, om veilig te zijn.

Ik kan hier nog eens getuigen: ik heb echt de meest recente normen gehanteerd die beschikbaar waren. Ik heb die normen niet zelf bepaald. Voor mij zijn en blijven de RIVM-documenten van 2016 en 2017 de meest cruciale. Een wetenschapper moet ook altijd een afweging maken: als er ergens in China of Zuid-Afrika plots iemand iets publiceert, hoe relevant zijn die data dan? De RIVM-documenten zijn zeer uitvoerig en volledig. Zeker in 2017 vond ik ze de beste om te hanteren.

Dan was er de vraag over de per- en polyfluorverbindingen en de toekomstvisie daarop. Perfluoride in de chemie betekent dat alle koolstoffen bezet zijn met een fluor. Dat is een halogenide atoom. Bij polyfluorverbindingen hoeft dat niet volledig gesubstitueerd te zijn. We hebben in onze maatschappij gigantisch veel eindproducten van al deze stoffen. De industrie, niet alleen 3M, gebruikt de zogenaamde precursoren of telomeren als bouwsteentjes om die moleculen te maken. Een aantal daarvan zijn de polyfluoriden, om die organische synthese te kunnen realiseren. Maar ik ben bezorgd omdat in de tabel van Mendeljev een fluoride tot de halogeniden behoort. Fluoriden, bromiden en jodiden zijn zeer persistente stoffen.⁵ Aan die eigenschap kan niemand iets veranderen. Ze zijn ook lipofiel: ze kruipen graag in vette materialen. Het is niet zo simpel om dat te vervangen. We mogen niet te snel hopen op kortere ketens van PFAS-moleculen. Misschien zijn die iets gunstiger. Men kan dat bij proefdieren zien aan de halfwaardetijden en de afbreekbaarheid, maar ineens een molecuul vinden met fluor dat niet meer de problemen zal geven van forever chemicals, dat is niet voor morgen. Dan kun je dat versneld uitfasen. Bij Volksgezondheid zal iedereen daarachter staan, maar dan moet je weten wat de gevolgen zijn van al die eindproducten. Dat zit in hydraulische vloeistoffen van de trein, van het vliegtuig, in allerlei sprays, in tapijt enzovoort. Je moet daar alternatieven voor kunnen aanbieden, of een overgangperiode overeenkomen.

Mevrouw De Vroe, met betrekking tot de OVAM wil ik, uiteraard in alle sereniteit, zeggen dat ik het, op basis van wat ik via de media van mevrouw De Baets verneem, al te gemakkelijk vind om te besluiten dat ik op basis van mijn twee rapporten zou geconcludeerd hebben dat er geen probleem zou zijn. Ik heb dat hier in de vorige sessie ook gezegd. Ik heb gezegd dat er geen acuut probleem is. Acut betekent voor mij: binnen de week of binnen de twee weken. Met betrekking tot alles wat de twee weken overstijgt, praat je over subchronisch of chronisch. Ik heb in mijn rapporten duidelijk gezegd dat er, als de norm wordt overschreden, chronisch wél een probleem is. Men mag dat niet veralgemenen en als een paraplu gebruiken: "Als de toxicoloog zegt dat er geen probleem is, waarom moet de OVAM dan nog iets doen?" Dat vind ik te kort door de bocht.

De EPA-norm van 20 is in 2016 voorgesteld; die norm van 30 voor PFOS is van 2014. Dat was ook de vraag van mijnheer Daniëls: of het nu 20 of 30 is, dat maakt geen wereld van verschil. Ik heb in mijn rapport de modaliteiten van de risico-evaluatie beschreven om volledig te zijn. Op bladzijde 19 ziet u in mijn conclusies: "In de aanname dat je EFSA volgt, en in de aanname dat je strenger bent en EPA volgt, heb je deze en deze berekeningen." Ik zou het jammer vinden dat juist door compleet te willen zijn, ik het verwijt zou krijgen van onvolledig te zijn geweest of niet met de strenge EPA-norm te hebben gewerkt. Ik heb wel degelijk dat scenario gebruikt.

Mevrouw De Vroe, ik blijf met de kennis van vandaag achter mijn besluit staan. Ik zeg dat hier in eer en geweten: met de kennis van toen en met de normen die toen gangbaar waren, blijf ik achter mijn besluit staan. Ik heb op basis van de RIVM-documenten in eer

⁵ Opmerking van de heer Tytgat: Met 'zeer persistente stoffen' wordt hier bedoeld atomen die tot persistente stoffen kunnen leiden.

en geweten de meest wetenschappelijk verantwoorde en hedendaagse normen gehanteerd. Ik heb er geen idee van wat men nadien met mijn rapport heeft gedaan. Ik heb hier vorige keer al verklaard dat de opdrachtgever mij verzoekt dat te doen. Het is dan ook mijn taak niet om dat op te volgen.⁶ Ik zie in de media dat een aantal organisaties zoals het agentschap Zorg en Gezondheid, de OVAM en de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) zeggen dat ze onderbestaft zijn en dat ze dat niet kunnen opvolgen. Maar kijk eens naar mij, als ik het beleefd mag vragen: ik ben één persoon. Ik heb geen bestafig. Ik moet vandaag voor de tweede keer op een rij 150 studenten naar huis sturen omdat er geen les is. Ik zit hier met plezier voor u, maar besef ook dat mijn werkgever, de KU Leuven, van mij verwacht dat ik lesgeef. Mijn studenten zijn voor de tweede keer de dupe. Het is ook niet fijn in deze coronatijd, want een semestervak heeft ook maar een paar contactpunten. Maar dat terzijde.

Als men mij wil verwijten dat ik meer had moeten doen en dat ik dat had moeten opvolgen, dan wil ik benadrukken dat er in het e-mailverkeer is aangetoond dat er, in de contacten met BAM en Lantis, overleg was met de OVAM. Ik mocht er dus van uitgaan dat minstens de OVAM het wist. Wat de OVAM daar dan verder mee doet ... Nogmaals, ik heb niet de bestafig en de mogelijkheid om dat als individu en als werknemer van een universiteit met de opdracht om les te geven, op te volgen.⁷

In mijn rapport staan duidelijk twee waarden die mij werden gecommuniceerd: 20,5 en 551. Mocht de OVAM zeggen dat de toxicoloog zegt dat er geen probleem is, omdat ik de RIVM-norm van 100 hanteer, dan ga ik mee in hun verhaal van de verantwoording van die 20,5, maar niet van die 551. Mevrouw Rombouts heeft het hier vorige keer al correct opgemerkt: toen is mij absoluut niet gezegd wat de origine was van die 551. Werf, woonzone, industriezone, dat wist ik niet. Dat geldt ook voor het hergebruik van de grond: in 2017 is mij niet meegedeeld wat de bestemming was van die grond. Daar moet men ook rekening mee houden. In elk geval wist de OVAM dat er wel degelijk een waarde van 551 was gerapporteerd in het dossier, en dat dit toch meer dan vijf keer hoger was dan de norm van 100 die ik van RIVM overneem.

Mevrouw Schauvliege, u vroeg of ik akkoord kan gaan met die wisselwerking van verantwoordelijkheden tussen de OVAM, Grondbank en de bodemsaneringsdeskundige. Ik ben het volledig met u eens dat de bodemsaneringsdeskundige een bijzondere verantwoordelijkheid draagt. Ik kan alleen maar hopen dat die persoon daar dan ook voor opgeleid is en voldoende wetenschappelijke achtergrond heeft om toch wel belangrijke zaken met belangrijke gevolgen nadien, te kunnen beoordelen. Wat de diploma- en accreditatie- en opleidingsvereisten zijn van een bodemsaneringsdeskundige in Vlaanderen, dat weet ik niet. Dat is te ver van mijn leefwereld. Maar op zich, Grondbank, de bodemsaneringsdeskundigen, de technische verslagen goedkeuren: ik kan alleen maar hopen dat zo'n bodemsaneringsdeskundige zich voldoende laat inlichten indien voor hem of haar een bepaalde materie onbekend is of wanneer hij of zij zich daar niet competent in voelt. Mocht daar iets mee schorten, zou ik hopen dat dat wordt verbeterd. Dat is evident, gezien de verantwoordelijkheid.

U vraagt dan of dit de werkelijkheid is. Nogmaals, als professor en lesgever aan de universiteit is het voor mij moeilijk om in te schatten hoe die wisselwerking in communicatieverantwoordelijkheid tussen Grondbank, saneringsdeskundigen en de OVAM in elkaar zit.

Voorzitter, ik denk dat ik rond ben.

⁶ Opmerking van de heer Tytgat: We bedoelen hiermee dat we ons rapport enkel aan de opdrachtgever overhandigen.

⁷ Opmerking van de heer Tytgat: We bedoelen hiermee dat dit ook niet mijn taak is. Ik ben geen milieupolitie.

De voorzitter: Dan geef ik het woord aan de mensen van RoTS. Ik neem aan dat jullie onderling overleggen wie op welke vragen zal antwoorden.

Erwin Malcorps: Ik zal de vragen waar nodig proberen te dispatchen.

Laat me beginnen met de vragen van de heer D'Haese. Hoe zouden we onze relatie met onze opdrachtgever, Lantis, omschrijven? Die omschrijf ik als professioneel. We hebben als consortium van twee studiebureaus jaren geleden meegewerkt aan een overheidsopdracht en daaruit zijn wij als contractant naar voren gekomen. U gebruikt het woord 'hofleverancier', maar het woord 'hoofdleverancier' is volgens mij correcter. Wij doen vandaag inderdaad het merendeel van de studies – de heer Osselaer kan dat straks zelf misschien bevestigen – maar er zijn natuurlijk ook andere bureaus die studies uitvoeren voor Lantis.

U stelde ook dat het misschien niet evident is om een positie als onafhankelijk bodemdeskundige te blijven hanteren. In alle eerlijkheid, dat is extreem evident voor ons. Wij zijn een onafhankelijk ingenieurs- en adviesbureau dat op een objectieve, technische en wetenschappelijke manier studies levert. Wij maken daar rapporten van, we kunnen daar conclusies en aanbevelingen aan verbinden, die conclusies zijn soms duidelijk of minder duidelijk, soms vindt men ze te streng of net niet streng genoeg, maar wat belangrijk is, is dat we altijd onafhankelijk opereren. Ik heb die vraag trouwens nog eens expliciet gesteld na de voorgaande zitting, en iedereen heeft mij dat ook ten stelligste bevestigd. Daarmee bevestig ik ook wat ik de vorige keer gezegd heb: wij hebben nooit enige druk gevoeld dat het resultaat, de normering, in een bepaalde richting gestuurd zou moeten worden. Ik herhaal het nog eens: onze onafhankelijkheid is onze bedrijfsethiek. Wij hebben altijd als onafhankelijk ingenieurs- en adviesbureau gewerkt. Misschien wil mijn collega hier naast mij daar ook op inpikken.

Mark van Straaten: Ik zal wat dieper ingaan op de onafhankelijkheid van de erkende bodemsaneringsdeskundige. Die zit gewoon ingebakken in het mechanisme dat in het Bodemdecreet is opgenomen, in de manier hoe dat decreet zijn uitvoering krijgt. Ik denk dat we de vorige keer ook al vrij uitgebreid stilgestaan hebben bij de rol van de erkende bodemsaneringsdeskundige en zijn onafhankelijkheid.

Die onafhankelijkheidsvoorwaarde is recent nog verstrengd, onder andere rond onverenigbaarheid, via het besluit rond de erkenningen. Die voorwaarde is gebetonneerd. Naast de deontologische onafhankelijkheid die de heer Malcorps heeft geschetst, hebben we dus ook een decretale onafhankelijkheid ten opzichte van onze opdrachtgever. Is dat moeilijk? Ja, soms is dat moeilijk. Die opdrachtgever komt met een probleemsituatie naar een erkende bodemsaneringsdeskundige en die situatie moet je als erkende bodemsaneringsdeskundige met al je kennis en kunde oplossen. Er is een wettelijk kader waarbinnen geopereerd moet worden en dat wij door en door moeten kennen. Alles staat in standaardprocedures en codes van goede praktijk neergeschreven. Wij moeten die volgen. Doen we dat niet, dan zondigen wij tegen onze erkenningsvoorwaarden. Er zijn effectief ook al erkende bodemsaneringsdeskundigen waarvan de erkenning geschorst of ingetrokken is, omdat er gezondigd wordt tegen bepaalde voorwaarden. Dat is niet altijd bewust of intentioneel, maar de OVAM neemt dat wel op in een dossier en kan de erkenning intrekken. Als dat gebeurt, dan stopt onze reden van bestaan als erkende bodemsaneringsdeskundige. De erkende bodemsaneringsdeskundige krijgt een heel belangrijke rol, maar hij moet er ook heel zorgvuldig mee omgaan.

Erwin Malcorps: Er was een vraag over contact met professor Tytgat. Wij hebben geen contact gehad.

Mark van Straaten: Wij ook niet.

Martijn Goffings: Ik was ook aanwezig toen de expertencommissie begin juli een rondgang heeft gemaakt op het terrein van Lantis. Toen heb ik professor Tytgat één keer gezien.

Erwin Malcorps: Dan moeten we het misschien wel even wat meer in detail over de cijfers hebben die hier vernoemd zijn: 8, 100, 70, 80. Sta me toe eerst in te gaan op de rekenfout, hoe we van die 4,5 tot 70 microgram komen. Eigenlijk hebt u het antwoord al gegeven. Het klopt dat we bij de berekening uitgegaan zijn van 60 kilogram lichaamsgewicht, wat eigenlijk ook is wat de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) voorschrijft. Het is nu niet de bedoeling dat ik die fout hier nu minimaliseer, maar ons inziens is de berekening wel correct, vertrekkende vanuit die 60 kilogram lichaamsgewicht, en moet je wat in het rapport staat, die 70 kilogram lichaamsgewicht, als een typefout zien. We komen dus nog altijd op 70 microgram uit. Professor Tytgat heeft daarstraks ook uitgelegd dat we bij dergelijke stoffen eerder in grootteordes spreken, als het gaat over de risico-inschatting. Maar we blijven dus achter die norm van 70 staan.

Hoe is alles in 2017 gelopen wat die normen van 8 en 70 microgram betreft? Uit de vraagstelling leid ik een vermoeden af dat er druk geweest zou zijn om het normenkader niet te streng te maken. Ik spreek dat ten stelligste tegen. Het tegendeel is waar. De methodologie die wij gebruikt hebben, vertrekkende vanuit die waarde van 4,7, met de uitloog- en schudproeven, om op die 70 microgram te landen, is eerder gebaseerd op een worstcasescenario, geen gemakkelijke aanname. En nogmaals, wat die 70 microgram betreft, hadden we niet direct het gevoel dat we naar een bepaald cijfer moesten streven. Integendeel, die norm is in alle onafhankelijkheid naar voren geschoven.

Wat het verschil tussen 8 en 70 betreft: 70 microgram is de grens voor hergebruik als bouwkundig bodemgebruik, 8 microgram is de grens voor vrij gebruik. Daar zit hem het verschil.

In 2017 waren we de studie nog volop aan het finaliseren en waren we nog niet zeker of we met grondoverschotten zaten, omdat de grondbalans, waarin staat of we bepaalde tonnages of kubieke meters grond over hebben of niet, meestal pas aan het eind van een traject wordt gefinaliseerd. Vandaar ook dat die discussie loopt. Vandaag praten we over hergebruik binnen de kadastrale werkzone en zijn we van mening, nog steeds, dat dat voldoet aan de code van de goede praktijken.

Martijn Goffings: Ik pik even in op de vraag van de heer D'Haese, over die 8 microgram per kilogram droge stof. U geeft aan dat die in Nederland zagezegd wordt gebruikt als een maximale waarde en in Vlaanderen als een minimale waarde, maar dat is niet correct. De waarde van 8 microgram per kilogram droge stof is de maximumwaarde voor vrij hergebruik, ook in Vlaanderen. Die waarde is recent verlaagd naar 3 microgram per kilogram droge stof. Ook in Vlaanderen is dat de maximumwaarde voor vrij hergebruik buiten de kadastrale werkzone. Binnen de kadastrale werkzone gelden andere principes. Daar geldt het standstillprincipe. Maar buiten de kadastrale werkzone is 8 microgram per kilogram droge stof de maximumgrens voor hergebruik van grond als bodem. Met andere woorden, ook bij ons is dat de maximumwaarde.

Erwin Malcorps: Dan was er een vraag over de aanwezigheid van 3M tijdens een vergadering. Er zijn inderdaad vergaderingen geweest met 3M omtrent de problematiek. Mij lijkt het niet vreemd, als we over vervuiling praten, dat we ook vergaderingen hebben met de potentiële vervuiler, net om maximaal inzicht te krijgen rond de oorsprong en om meer objectieve gegevens te krijgen rond de problematiek. Dat mag niet gezien worden als een vergadering waarbij 3M het normenkader mee zou hebben willen of kunnen vastleggen. Dat was zeker niet de bedoeling.

Ik wil er ook nog op wijzen dat de kadastrale werkzone zich in een industriezone bevindt. Hergebruik binnen zones voor wonen en tuin was ook binnen deze zone niet aan de orde.

Er was ook de vraag of de OVAM het toetsingskader heeft goedgekeurd. Dat wordt blijkbaar in vraag gesteld. Ik heb het even opgezocht. We hebben uitwisselingen die dateren van maart 2018, waarin de OVAM spreekt over de voorgestelde toetsingswaarden voor bouwkundig bodemgebruik. Daarin lezen we toch dat ze ermee akkoord gaan. Ze hadden

weliswaar nog heel wat bedenkingen bij de inhoud van de nota, maar ik lees toch een goedkeuring in die briefwisseling. Dat neemt niet weg dat, als ik alle mails en brieven uit 2017 en 2018 lees, er ook heel wat vragen zijn gesteld. Dat is het mailverkeer geweest tussen professor Tytgat, RoTS, Lantis, de OVAM en Grondbank. Iedereen heeft er in eer en geweten alles aan gedaan om een normenkader vast te leggen, met de kennis die er toen was. Maar ik lees wel degelijk dat de OVAM ermee akkoord gegaan is.

Ik kom bij de dading tussen 3M en Lantis. Wat was onze opdracht? Zoals gesteld, was onze opdracht technisch van aard. Wij geven technisch advies. Met andere woorden, wij hebben de pen van die dading niet vastgehouden.

Ik ga in op de vraag van Open Vld. Hebben wij steeds gewerkt met de meest recente info? Ik bevestig natuurlijk wat ik tijdens de vorige zitting gezegd heb. Wij hebben altijd met voortschrijdend inzicht rekening gehouden met extra informatie. Als ik me niet vergis, zijn er eind 2017 nog boringen geweest, maar hebben die niet tot extra informatie geleid. In maart 2021 heeft de OVAM nog nieuwe gegevens doorgestuurd met de huidige toetsingswaarden voor parkgebied, die op 110 ligt, en voor industriegebied, die op 1949 ligt. Dat is toch hoger dan de normen die wij voor dit project gehanteerd hebben. Met andere woorden, we hebben nog altijd het gevoel dat wat we in 2017 en 2018 hebben voorgesteld op basis van onze analyses, standhoudt.

Die afvalhopen bij 3M: op het eind van de vorige zitting hier is een discussie ontstaan rond die grondhopen. De discussie die in juli dit jaar gestart is, een eerder juridische discussie, gaat erover of die grondhopen mee opgenomen moeten worden in het technisch verslag. Grondbank heeft daar vorige week op gereageerd dat dit een praktijk is die al zo gebeurt sinds de creatie van het technisch verslag. Met andere woorden, ik denk niet dat de discussie van juli 2021 gaat over het totale project, enkel over de grondhopen op het terrein van 3M.

Mark van Straaten: Ik denk dat we het daar de vorige keer ook al over gehad hebben. De OVAM heeft een brief gestuurd waarin de hele sector van bodemsaneringsdeskundigen erop wordt gewezen dat men zorgvuldig moet omspringen met hopen grond die op terreinen aanwezig zijn en dat men heel goed moet afwegen of dit onder het statuut 'afval' valt dan wel of het opgenomen kan worden in de grondverzetregeling. In dat specifieke schrijven waarnaar verwezen, stelt de OVAM niet de hele kadastrale werkzone in vraag, enkel het gebruik van de kadastrale werkzone voor die grondhopen. Dat is ook logisch, want als je twijfelt of iets onder de grondverzetregeling valt en dus zo de connotatie geeft dat dat afval is, dan mag dat niet gebruikt worden binnen de kadastrale werkzone. U vermeldt dat de OVAM niet akkoord was met de kadastrale werkzone, maar dat klopt niet: de OVAM was niet akkoord met het gebruik van die hopen binnen de kadastrale werkzone zoals die is opgesteld. Ik denk dat we het daar de vorige keer uitgebreid over gehad hebben. Het is inderdaad een juridische discussie: valt het onder 'afval' of niet? Er zijn een aantal gesprekken geweest tussen de sector van bodemsaneringsdeskundigen, Grondbank en de OVAM. Grondbank heeft gezegd dat hopen bemonsteren en hergebruiken binnen de regeling van het grondverzet, waar die regeling ook voor dient, een praktijk is die al van bij de start van het grondverzet gebeurt. Daar wordt nu juridisch anders naar gekeken en daar nemen wij akte van. Wij zullen dat in de toekomst zo toepassen, met inbegrip van de grondhopen die bij 3M liggen.

Erwin Malcorps: De kadastrale werkzone zoals we ze bepaald hebben voor het linkeroeverproject, daarvan is wel bevestigd dat die volgens de code van goede praktijken gebeurd is.

Mark van Straaten: Ik zal proberen om hier en daar de antwoorden aan te vullen. Er is al zeer veel gesproken over voortschrijdend inzicht in een zeer korte tijdsperiode. De tijdsperiode die geleid heeft tot de opstelling van de nota van het normenkader, daar is ongeveer een jaar aan gewerkt. Tijdens dat jaar zijn testen gebeurd, zijn er resultaten binnengekomen en bouw je je kennis op om tot de uiteindelijke nota te komen. Je spreekt

die nota door met andere kennishouders, de OVAM, Grondbank, alle betrokken stakeholders. Ik zat er niet naast, maar ik kan me heel goed voorstellen dat bij het verzamelen van al die gegevens en het interpreteren van de resultaten uit al die proeven, je op een gegeven moment zegt welke richting het uitgaat. Dat die 70 microgram in dat proces, in september, oktober of ik weet niet wanneer, als werknorm naar boven komt, lijkt me dan ook logisch. Het is niet zo dat je vandaag aan je bureau gaat zitten, een jaar zit te rekenen en dan in maart zegt: "Hier is mijn resultaat." Het is een continu proces geweest, het afleiden van dat normenkader. We hebben altijd alle stakeholders betrokken, in alle openheid en transparantie. Als u me dus vraagt wanneer die 70 voor het eerst boven water gekomen is: het zal zijn op het moment waarop u het voor de eerste keer ziet verschijnen, maar dat loopt ook gewoon zo. Zo is het proces nu eenmaal.

Er was een vraag over de grootteorde van de normen. Wij hebben uiteindelijk ook die norm van 0,036 microgram voor water teruggevonden. Die staat inderdaad in het RIVM-rapport. Die waarde heeft te maken met toegelaten concentraties in grondwater in het kader van visconsumptie. Ik hoop dat we allemaal snappen dat vis uit het Oosterweelproject niet echt een mogelijke blootstellingsroute is. (*Opmerkingen*)

Wel, wij hebben ons ook afgevraagd waar die norm vandaan kwam. Bleek dat RIVM die norm hanteerde in het kader van visconsumptie.

Als je de mail leest waarnaar u verwijst, de mail met de vraag of er op de studie een onafhankelijk logo moest plakken en of we de studie moesten laten publiceren door de OVAM, dan begrijp ik dat u zich daar vragen bij stelt, omdat u daar van buitenaf naar kijkt. Aan de andere kant: wij gaan aan de slag voor de opstelling van een normenkader. We betrekken daar, op vraag van de OVAM, alle partijen bij die erbij betrokken moeten worden. We hebben aan de OVAM gevraagd om dat goed te keuren, ook al hoefde de OVAM dat niet te doen. Wij handelen daar volgens ons als een goede huisvader. Wij betrekken daarbij de overheidsinstantie die daar het meeste over kan zeggen, zijnde de OVAM. Dat is een zorgvuldige manier van werken. Die communicatie over de publicatie en het logo kan misschien ongelukkig lijken, maar die uitspraak laat ik voor de persoon die ze geuit heeft. In wezen hebben we een zeer zorgvuldig proces gevolgd om tot dat normenkader te komen. We hebben iedereen die erbij betrokken moest zijn, betrokken. Iedereen heeft zijn opmerkingen en bevindingen kunnen geven.

Ik ben het ook niet met u eens dat het nergens gaat over gezondheid en de impact van verontreiniging. Daar gaat het juist wel om. Dat is de kern. Als wij met professor Tytgat in interactie gaan bij het opstellen van de normen, dan is dat een wetenschappelijke discussie en die heeft in vier versies geleid – dat heeft professor Tytgat ook bevestigd – tot een aanzienlijke verstrenging van wat initieel werd voorgesteld. Hoe is die verstrenging er gekomen? Door de interactie – ik hoop dat u dat ook kunt bevestigen, professor – het nalezen van elkaars materiaal en het doorgeven van informatie uit de gemeenschappelijke literatuur. De professor is dan in al zijn onafhankelijkheid gekomen tot zijn uiteindelijke conclusie, maar de interactie heeft ertoe geleid dat alles een pak strenger is geworden dan hoe het in het begin was. Dan kunt u er ons moeilijk van beschuldigen dat wij het beste wilden voor onze klant, want dan zouden we in het begin gezegd hebben: "Dit komt ons goed uit." Het tegendeel is waar: we hebben na de eerste versies gevraagd om nuanceringen en verbeteringen aan te brengen, op basis van de kennis die we hadden. Dat is het goede huisvaderschap dat we daarin volgden, zowel langs de kant van professor Tytgat als langs onze kant. Ik vind het dus heel bijzonder dat u zegt dat het nergens om gezondheid of de impact van verontreiniging gaat, want dat is juist de reden waarom dit gebeurd is.

U vraagt waarom we bepaalde zaken waar we al weet van hadden, niet gecommuniceerd hadden aan professor Tytgat. Ik zou moeten nakijken of het al dan niet gebeurd is. Als u het zegt, dan zal het wel zo zijn. Maar dat doet niets af aan het feit dat er wel degelijk een heel uitgebreide interactie is geweest en dat alle informatie die wij hadden, is doorgegeven en uiteindelijk geleid heeft tot een verstrenging. Dat we dan misschien niet expliciet

gewezen hebben op die norm van 11 microgram waarop u doelt, dat kan zijn, maar dat zal niet bewust geweest zijn. Was het wel bewust geweest, dan was heel de interactie die geleid heeft tot die vier versies van het rapport, er ook niet geweest. U doet het uitschijnen alsof we het getal niet vermeld hebben, omdat het tot andere conclusies geleid zou hebben, maar dat klopt niet, want dan zouden we ook die hele interactie met professor Tytgat niet zijn aangegaan. Ik hoop dat u het daarmee eens bent.

Ik denk dat professor Tytgat heel duidelijk heeft uitgelegd wat het verschil is tussen 22 en 7 en tussen 70 en 80 en dergelijke meer. Ik wil daar nog iets aan toevoegen. Wat doet een bodemsaneringsdeskundige? Eigenlijk werken wij in het verlengde van professor Tytgat. Wij gaan ook aan de slag met die TDI en die normen en daar koppelen wij dan een blootstellingsmodel aan, om zo vast te stellen hoeveel er van die bodemverontreiniging in het menselijk lichaam terechtkomt. Ook daar zitten heel voorzichtige aannames in met betrekking tot het pad dat een verontreinigd molecuul volgt voor het opgenomen wordt door de mens. Daar zitten heel voorzichtige aannames in, wat maakt dat het verschil tussen 22 en 7 voor een groot deel wordt opgevangen in die blootstellingsmodellen.

Was de norm van 70 microgram per kilogram droge stof al bekend voor het rapport van professor Tytgat? Neen, die norm van 70 was niet van belang voor het werk van professor Tytgat. Die norm had betrekking op uitlogingsgedrag, niet op humane blootstelling.

Waarom zijn wij blijven uitgaan van de EFSA-norm uit 2008 en niet van de EPA-norm uit 2016? Die vraag hebben we, denk ik, al beantwoord naar aanleiding van de vorige zitting, via de informatie die ons was opgevraagd. Er waren twee hoofdredenen. In de richtlijnen die de OVAM heeft uitgeschreven voor het afleiden van die normen, wordt gesteld dat enkel de EFSA- of WHO-normen gebruikt mogen worden, waaruit je kunt afleiden dat er geen gebruikgemaakt mag worden van de EPA-normen.

Mevrouw De Vroe stelde dat we niet alleen mogen gebruikmaken van Europese kennis. We hebben ook een reden opgegeven. Als TDI's – en ik denk dat professor Tytgat dat ook zal kunnen bevestigen – gepubliceerd worden, dan is daar een wetenschappelijke discussie aan voorafgegaan. In Amerika wordt over sommige zaken soms anders gedacht. Daarom wordt gezegd om ons maximaal te richten op wat EFSA doet, niet op wat het EPA doet.

Wil dat dan zeggen dat je die norm naast je neer moet leggen? Neen, die heeft natuurlijk ook relevantie. Die EPA-normen zijn ook in de literatuurstudie van ons rapport opgenomen. Waarom de keuze dan gemaakt is voor de EFSA-normen, dat hebben we verduidelijkt in ons antwoord op de bijkomende vragen na de vorige zitting.

Mijnheer Daniëls, als we berekeningen uit 2017 vandaag opnieuw zouden moeten doen, zouden we dat dan op dezelfde manier doen? Ja. Met de gegevens die we toen ter beschikking hadden en met het goede huisvaderschap dat toen is gevolgd, staan we nog altijd achter die berekening. We hopen dan wel geen typefouten meer te maken.

Erwin Malcorps: Ik vermoed dat we daarmee alle vragen hebben beantwoord.

De voorzitter: De heer Osselaer heeft het woord.

Gert Osselaer: Ik zal dezelfde volgorde aanhouden.

Ik zou Sweco inderdaad niet onze hofleverancier noemen. Zoals het in een professionele relatie gaat, gaat het al eens goed en al eens wat minder goed. Sweco is inderdaad een van onze hoofdleveranciers. Voor het project Oosterweelverbinding zal dat toch om iets meer dan de helft tot twee derden van de omzet van al onze studies gaan. Zij zijn dus zeker onze grootste partner in het Oosterweeldossier, maar ook niet de enige. Die relatie is tot stand gekomen na een openbare aanbesteding.

De onafhankelijkheid van de erkende bodemsaneringsdeskundigen, daar kan ik weinig aan toevoegen. Alleen kan ik wel vaststellen, als ik erover nadenk, dat wij binnen Lantis

betreffende het technische disciplinegericht georganiseerd zijn. Dat wil zeggen dat wij intern steeds één verantwoordelijke hebben per discipline: stabiliteit, wegenisontwerp, water enzovoort. Het is nu nog maar net tot mij doorgedrongen dat wij niemand op de payroll hebben die enige kennis heeft van de expertise inzake bodemsanering en dergelijke. Dat toont misschien aan dat wij de onafhankelijkheid respecteren. Wij mogen daar niet in tussenkomen, dus kunnen wij daar geen disciplineverantwoordelijke tegenover zetten die richtlijnen en standaarden zou opstellen. Waar wij in onze totale organisatie voor alle andere disciplines iemand hebben, hebben wij voor bodemsanering en grondverzet niemand.

Ik kan ook alleen maar bevestigen dat wij – ik bedoel dan de heer Goffings en professor Tytgat – elkaar nog eens begin juli hebben gezien in het kader van de expertencommissie, toen ze een werkbezoek brachten. U begrijpt dat wij de mensen van Sweco heel vaak zien, aangezien zij op dit moment onze hoofdleverancier zijn. Ons laatste contact met de heer Goffings dateert van gisteren. Wij hadden gisteren een overleg met de VMM over de grondwaterkwaliteit en de problematiek die wij daarmee ervaren op rechteroever. Wij hebben in een professionele relatie bijna dagelijks contact.

Over normering kan ik mij maar weinig zeggen.

ATLAS/RoTS zat mee aan tafel tijdens de gesprekken met 3M – ik was daar zelf niet bij aanwezig – omdat het toch belangrijk was om voor hen de omvang van de schade en de problematiek in beeld te brengen. Die omvang was voor hen ook onvoorzien. Als zij hun experts aan tafel brengen om dat in beeld te krijgen, lijkt het mij logisch dat wij onze experts meebrengen. Tegelijkertijd kunnen zij de kennis die zij over PFOS hadden, met ons delen. Daar moet niet meer achter gezocht worden.

De historiek van de norm van 70 heb ik indertijd met de heer Goffings besproken. Hij heeft dat nog nader opgezocht. Ik heb de exacte data niet genoteerd. De eerste schud- en kolomproeven dateren van het voorjaar van 2017. Op basis daarvan zijn de afleidingen gemaakt. Misschien was het die 72 die uit die eerste afleidingen is gekomen. We zijn vanuit die werkhypothese vertrokken. Ze werd nog verder onderbouwd met een bijkomende uitloog- en kolomproef met een monster dat in grootteorde een vervuiling had van die 70, om na te gaan of die uitlooging effectief in de verwachte theoretisch bepaalde grootteorde zat.

Martijn Goffings: Dat klopt. Er is een bijkomend staal uitgevoerd in oktober. De twaalf andere stalen dateren van de periode maart. De resultaten van kolomproeven laten zes weken op zich wachten. Het overgrote gedeelte van de staalnames zijn wel degelijk in het voorjaar 2017 gebeurd.

Gert Osselaer: Dat staal van oktober is dus eigenlijk een finaal staal. We hadden de 70 in beeld. Dat staal is dan ook een staal met die bewuste concentratie, een proef om die waarden min of meer te kunnen bevestigen. Er is anderhalf tot twee jaar gestudeerd op die normen. Het lijkt me heel logisch dat die 70 niet op de laatste dag opduikt en dat daar veel onderzoek en voorbereiding aan zijn voorafgegaan.

Men moet de interne mails altijd in hun context lezen. Het is natuurlijk gemakkelijk om hier een aantal woorden voor te lezen. Ik zal zeker niet ontkennen dat ze er zijn. Maar ik wil toch even de context van die woorden meegeven. De OVAM had ons in een overleg toegezegd of voorgehouden dat er normen zouden worden afgeleid in samenwerking met de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO). Ik denk dat dat zelfs nog in een of ander verslag is terug te vinden. Ik vermoed dat dat ook bij jullie ligt. Wij hadden het in elk geval zo begrepen. Wij hebben twee, drie weken later de bevestiging gevraagd of die normen effectief afgeleid zouden worden. De OVAM heeft toen gezegd: "Neen, als jullie normen willen, zul je ze zelf moeten afleiden." Wij hadden er op dat ogenblik dringend nood aan. Die woorden zijn inderdaad gebruikt. Ik denk dat in diezelfde mail letterlijk staat: "Wij zitten in een catch 22. Ons wordt gevraagd normen af te leiden. Wij willen dat

eigenlijk liever niet.” Wij vonden dat ook niet gewenst. Dat onze erkende bodemsanering-sdeskundige zijn werk moest doen en projectspecifieke normen of richtwaarden gaat afleiden, als er geen zijn, ja, dat is de wetgeving, dat is dan zijn opdracht. Op een bepaald moment was er sprake van het afleiden van normen die dan blijkbaar in een ruimere context gebruikt zouden worden. Zo werd het toch vermeld. Eerst werd gezegd dat VITO dat zou doen. In tweede instantie werd gezegd dat dat niet zou lukken en dat wij het dan moesten doen. Wij stonden met onze rug tegen de muur. Wij hadden geen tijd. Dat zou maanden duren. Wij stonden al verder dan VITO. Wij waren toen al een jaar bezig. Wij hadden de eerste al in beeld. Wij hadden op dat moment een heel moeilijke situatie. En dan komen die ideeën. U kunt dat interpreteren en lezen zoals u wilt. Als u daar veel wilt achter zoeken ... Ik kan alleen maar vaststellen dat daar verder niets mee gebeurd is en dat de OVAM daar gelukkig niet mee aan de slag is gegaan en ze zeker niet als norm heeft opgelegd. Ik heb op een bepaald moment als pragmatische oplossing naar voren geschoven dat wij niets anders konden dan de normen afleiden. Als de OVAM ze dan wil gebruiken als norm ... Wij zullen de papieren geven. U kunt het ook zo lezen. Dat was ook de bedoeling. Wij gaan ze niet officieel als norm publiceren. Dat kunnen wij ook niet. Wij moesten onze eigen normen, richtnormen of richtwaarden, afleiden voor ons eigen project. Verder hadden wij geen enkele intentie. Dat is onze opdracht niet. Wat de OVAM daar dan mee wil doen ...

De 70 was wel degelijk al gekend als waarde in de periode-Tytgat. Wij zijn ook door alle communicatie met professor Tytgat gegaan. Ik denk niet dat we die 70 ooit aan de professor hebben meegedeeld. Ik heb die toch nergens teruggevonden.

Is de impact van de Palingbeek op dit moment onder controle? Daar kan ik mij niet over uitspreken. Natuurpunt zal daarvoor bij 3M te rade moeten gaan. Ik denk dat 3M daarvoor een verplichte monitoring heeft vanuit het bodemsaneringsproject dat de OVAM heeft opgelegd. Het is niet onze taak om die monitoring te analyseren of uit te voeren. Ik weet dat er een monitoring loopt, maar ik heb er geen idee van wat daar op dit ogenblik aan het gebeuren is.

De bomen zijn nog niet gekapt. Natuurpunt heeft ons daarover gecontacteerd. Wij hebben, vanuit onze filosofie dat we met iedereen willen samenwerken en alle plannen en ideeën de mogelijkheden willen bieden die we kunnen bieden, aan onze aannemer gevraagd om zijn planning aan te passen. Wij willen Natuurpunt de kans bieden om het idee dat zij hebben aan alle betrokken partijen voor te leggen en om te bekijken of zij daarvoor een oplossing kunnen vinden.

Ik ben niet op de hoogte van de daaraan gekoppelde boscompensatieplicht. Dat zijn zaken die niet onder mijn bevoegdheid vallen. Ik zou dat moeten navragen bij de persoon die zich met vergunningen bezighoudt. Ik weet het echt niet.

Wat betreft de dading: gisteren was, dacht ik, de eerste zitdag van de procedure. Dat ging enkel over de kortetermijnacties, bij manier van spreken: het afdwingen van de aanbevelingen. Op dit ogenblik hebben wij geen plan B. Wij gaan op dit moment gewoon verder omdat wij denken dat wij correct bezig zijn.

Wat zijn de lessen die we geleerd hebben uit deze problematiek? Wij staan als Lantis heel hard voor samenwerking. Wij willen met iedereen de dialoog aangaan. Het enige wat we geleerd hebben, is dat als het nodig is en als we vaststellen dat de partijen waarmee we samenwerken zich oncomfortabel beginnen te voelen, we de samenwerking misschien eens moeten durven loslaten en dan zelf maar moeten doorduwen. Dat is, denk ik, het enige wat ons in dezen kan worden verweten: dat we zelf niet hebben doorgedruwd op het ogenblik dat andere partijen gestopt zijn. Voor het overige blijf ik erbij dat wij onze opdracht naar behoren hebben uitgevoerd. Alleen hadden we misschien nog een stap verder kunnen gaan, zoals ook onze communicatieadviseur op een bepaald moment suggereerde. Maar bon, die beslissing is intern genomen. Dat is de les die je hieruit leert: dat samenwerking ver gaat, maar misschien soms ook eindig is.

De vraag of RoTS betrokken was bij het overleg heb ik daarnet al beantwoord.

Mevrouw Rombouts, uw vraag naar de geschiedenis van de 70 is ook al beantwoord.

Mevrouw Schauvliege, voor zover ik de wetgeving ken, is wat u citeerde over de verantwoordelijkheid van de OVAM en Grondbank helemaal correct. Ik kan alleen maar vaststellen dat zij in de praktijk van bij de start betrokken waren bij het vaststellen van de verschillende waarden en dat zij de totstandkoming en de evolutie ervan vanaf dag 1 tot aan de totstandkoming van de definitieve waarden helemaal gevolgd en meegemaakt hebben. Daar zijn voldoende verslagen en mails over beschikbaar. Strikt genomen, juridisch, hebben ze natuurlijk wel gelijk. In de feiten loopt dit niet zo strikt als juridisch de verantwoordelijkheid ligt. Het is toch zeker niet zo strikt gelopen. Ik ga mij niet uitspreken over hoe het in andere dossiers loopt. Ik heb gelukkig nog maar één dergelijk grondossier meegemaakt.

Ik vond uw toelichting over het schrijven van de OVAM een beetje verwarrend of wat uit de context gerukt. Dat ging inderdaad niet over Oosterweel of de infrastructuur op linkeroever maar wel over een afzonderlijk technisch verslag. Dat is een technisch verslag dat te maken heeft met de grondhoop bij 3M en de uitbreiding van de kadastrale werkzone daar. Of zelfs dat niet. Ik ken de details niet, maar dat schrijven is in elk geval niet van toepassing op het technisch verslag over de infrastructuurwerken op linkeroever of Oosterweel. U zegt dat dat het hele dossier of de hele dading op losse schroeven zou zetten. Ik kan alleen maar vaststellen dat in de dading staat – maar ik ben geen jurist – dat als één artikel niet van toepassing zou kunnen zijn of moet aangepast worden, dat niet de hele dading onmogelijk maakt. Ik zal de juridische discussie daarover niet voeren. Maar ik heb in elk geval begrepen dat er vanuit Handhaving, de Vlaamse overheid dus, opdracht is gegeven aan 3M om die grondhopen te verwijderen. Ik dacht, maar ik ben het niet 100 procent zeker, dat 3M daar ook tegen in beroep is gegaan. Het laatste woord is in die zaak nog niet gezegd. Maar wij zijn daar niet bij betrokken. Dat is iets volledig voor 3M; wij worden slechts zijdelings op de hoogte gebracht. Het is voor ons wel belangrijk omdat die grondhopen op de locatie liggen waar de veiligheidsberm moet komen. Ze moeten dus wel tijdig verwijderd zijn als ze niet verwerkt mogen worden. 3M heeft ons toch de garantie gegeven dat dat zou gebeuren, als het nodig is.

Daarmee heb ik, denk ik, de meeste vragen beantwoord.

De voorzitter: Dank u wel, mijnheer Osselaer en ook aan de andere getuigen, voor de vele antwoorden. Ik denk echter dat we toch nog een tweede vragenronde zullen moeten houden, waarbij het de bedoeling is dat vragen en antwoorden elkaar meteen opvolgen. Aan de vraagstellers, het lijkt me handig dat u ook direct meegeeft aan wie u welke vraag stelt.

De heer D'Haese heeft het woord.

Jos D'Haese: Bedankt aan alle sprekers. Jullie hebben een aantal zaken goed kunnen verduidelijken, maar nog niet alles. Ik ga proberen om er nu door te gaan, maar het kan zijn dat ik op het einde nog op een paar zaken terugkom, want er is heel veel informatie gekomen en ik heb even tijd nodig om die te verwerken.

Professor Tytgat, ik zal bij u beginnen, want u bent ook begonnen in de antwoordenronde. Ik wil eerst iets duidelijk maken. Ik probeer niemands reputatie door het slijk te halen. Daarvoor zit ik hier niet. Dat heb ik ook de vorige keer verschillende keren benadrukt: ik wil geen intentieproces voeren. Ik heb nooit gezegd dat u meer actie had moeten ondernemen na het publiceren van uw nota, ik heb u nooit zaken in de schoenen geschoven die u wel had moeten doen. Ik heb dat artikel niet geschreven, mijnheer Tytgat, daarvoor moet u bij De Standaard zijn.

Wat ik hier heb willen aantonen – dat heb ik de vorige keer ook gezegd en daar ben ik van overtuigd – is dat uw nota geen voldoende basis was om in 2017 te kunnen beslissen dat

er geen humaan risico was⁸ en dat men niets hoefde te doen naar de mensen van Zwijndrecht toe. Ik zal nog eens herhalen wat ik de vorige keer ook al heb gezegd. Het is geen afweging die u gemaakt hebt, die is ergens anders gemaakt, maar ze is wel gemaakt op basis van uw nota. Mijn punt is dat uw nota daar volgens mij niet toe geschikt was.

Ik heb het artikel in De Standaard niet geschreven, zoals ik al zei, maar u hebt hier natuurlijk wel een forum om te reageren op eventuele fouten die daarin staan. Ik zal herhalen wat voor mij de essentie is. U hebt daarnet gezegd dat u werkt met normen die agentschappen voorstellen. Dat klopt ook: u hebt zelf geen proeven gedaan of normen afgeleid, u haalt ze uit de literatuur. Dat was ook de vraag. De vraag is dan of u correct gewerkt hebt met die normen.

Voor de normen voor bodem spreken we over het RIVM-rapport uit 2016. U hebt daar een waarde uit gehaald van 100 microgram PFOS per kilogram droge stof. Zoals ik daarnet zei, staat die norm niet in de conclusies van het RIVM-rapport, enkel in het begin, bij de inventarisatie van de literatuur. Die waarde is overgenomen uit Lijzen et al., 2011. Daar hebben we het de vorige keer ook over gehad, dus we gaan het debat niet overdoen. Die studie is een vrij oude studie, maar Lijzen gaf ook aan dat als er ooit een verandering van bestemming zou komen naar woon- of landbouwgebied, er extra maatregelen nodig zijn om de kwaliteit van de bodem in overeenstemming te brengen met het gebruik. Dat vind je ook terug in het RIVM-rapport. Ik herhaal het nog eens: die waarde van 100 komt niet voor in de conclusies, in de samenvattende tabel. En als ik citeer uit het rapport waarop u zich baseert, dan staat daar onder het hoofdstuk 'Maximale waarde voor hergebruik grond en bagger': Het voorgaande resulteert in een Maximale waarde voor hergebruik van grond en bagger voor de functie 'Ander groen, bebouwing, infrastructuur en industrie' van 8 µg/kg, nee sorry, van 11 µg/kg, ik vergis me. De vraag die ik mij dan stel, die De Standaard zich stelt, en die ook Sweco en BAM zich aanvankelijk leken te stellen, is waarom u die waarde van 100 hebt overgenomen en niet die waarde van 11. Dat is mijn heel eenvoudige vraag.

Jan Tytgat: Ik heb niet gezegd dat er geen risico is. Ik heb wel degelijk het onderscheid gemaakt tussen het acute en het chronische aspect. Zowel in de conclusies, op bladzijde 18 en 19, als in de samenvattende bespreking, op bladzijde 21, heb ik geadviseerd om op te letten met drinkwater: "Deze waarden kunnen geïnterpreteerd worden dat een mens al een significant volume van gecontamineerd grondwater dagelijks moet innemen als drinkwater, vooraleer men met wetenschappelijke zekerheid kan stellen dat het schade toebrengt aan de gezondheid. Het spreekt vanzelf dat water bestemd voor consumptie door de mens idealiter vrij is van PFCs. Indien ze toch aanwezig zijn en er waarden worden gemeten die de toetsingscriteria overschrijden, moet ervoor gezorgd worden dat het gecontamineerd grondwater niet voor consumptie wordt gebruikt." Ik doe dus toch wel degelijk een uitspraak.

Wat die 100 microgram betreft: die documenten van het RIVM uit 2016 en 2017 zijn voor mij de essentie. Ik meen dat de plaats waar die 100 microgram in het document staat, van ondergeschikt belang is, als het er maar duidelijk staat. Met betrekking tot de vraagstelling, een risicoanalyse voor de mens uitvoeren met betrekking tot die poly- en perfluorverbindingen (PFC's) in bodem en grondwater – er is geen sprake van eieren, groenten, bestemming van gronden en hergebruik – denk ik dat die norm van 100 microgram per kilogram droge stof nog altijd te verantwoorden is. Op basis van de nieuwste informatie zou die norm bijgesteld moeten worden naar 70, maar dat blijft in dezelfde grootteorde. Ik denk dus niet dat die norm dan zo verkeerd gebruikt is.

Met betrekking tot de waarde van 11 of 8: nogmaals, ik heb me gebaseerd op de documenten van RIVM en altijd gekeken naar de humane risicogrens en de richtlijnen die toen beschikbaar waren.

⁸ Opmerking van de heer Tytgat: Waar staat in mijn rapport zwart op wit dat 'er geen humaan risico was'?

Jos D'Haese: Maar wij lezen toch hetzelfde rapport? Je hebt daar twee categorieën. Onder 'Uitwerking Maximale waarde 'Wonen met tuin' grond en bagger' staat: "Het bovenstaande resulteert in een Maximale waarde voor hergebruik van grond en bagger voor de functie wonen met tuin van 11 µg/kg." Daaronder heb je 'Uitwerking maximale waarde 'Ander groen, bebouwing, infrastructuur en industrie' grond en bagger' en daar staat: "Wanneer rekening wordt gehouden met gebruik van grondwater als drinkwater, dan volgt – net als voor de functie 'Wonen met tuin' – een waarde van 11 µg/kg." Tussen 8 en 11 zit geen zo'n groot verschil, maar die 100 komt daar nergens in voor. Mijn vraag blijft dus, mijnheer Tytgat, hoe het komt dat u een waarde neemt die enkel in de literatuurstudie vermeld staat, in het begin, maar niet die 8 of 11. Dat is wel een verschil in grootteorde: van 8 of 11 naar 100, dat is maal tien. U bent een wetenschapper met heel veel expertise, zonder twijfel, maar ik begrijp niet waarom u iets uit de literatuurstudie haalt en niet uit de conclusies, zeker als die waarden in de conclusies tien keer lager liggen.

Jan Tytgat: Nogmaals, zoals ik de vorige keer ook heb gezegd, omdat de aannames die u nu maakt met betrekking tot de details inzake de bestemming van grond en hergebruik, niet aanwezig waren. Dat hoorde niet bij de vraagstelling. De vraag werd algemeen gesteld. Men mag achteraf niet extra aannames maken die dan inderdaad kunnen leiden tot een meer kritische of strenge norm. De vraag is algemeen gesteld. De bestemming of het hergebruik van de grond waren geen onderdeel van de vraag. Dat moet u eigenlijk ook in rekening brengen.

Jos D'Haese: Ik wil het debat van de vorige keer niet overnieuw doen, maar u hebt toen op een vraag van mevrouw Rombouts geantwoord dat de aanbevelingen van uw tweede nota, die gaan over eieren, groenten, buitenspelen enzoverder, gelden als er sprake is van verontreiniging, en dat de grens voor verontreiniging de norm uit uw eerste rapport is. U kunt daar nu wel op terugkomen, u kunt zeggen dat die rapporten losstaan van elkaar, dat het ene rapport over een algemene norm gaat en niets met wonen te maken heeft en dat het andere over maatregelen in woongebied gaat, maar dat is niet wat u de vorige keer gezegd hebt. Wat mij betreft, kunt u daar nu op terugkomen, maar dan moeten wij de OVAM hier opnieuw horen, want dan hebben zij uw nota's verkeerd geïnterpreteerd. Daar zou ik wel graag helderheid rond krijgen, want het is het een of het ander. Maatregelen over kippen-eieren, spelen, groenten enzoverder, die slaan op woongebied; mensen spelen niet naast de ring. Maar u zegt dat uw norm daar niets mee te maken heeft. Dus wat is het nu, mijnheer Tytgat? Dat is wat ik vandaag wil weten.

Jan Tytgat: Beste aanwezigen, ik benadruk het nog eens: de normen zijn niet van mijn hand. Ik hanteer normen die worden voorgesteld door 'agencies': EFSA, EPA, ... Die normen zijn voor iedereen beschikbaar en consulteerbaar. In mijn rapport naar de meer concrete vragen, dus omtrent groenten, eieren, kinderen laten spelen in vervuilde grond, heb ik inderdaad in algemene termen geschreven, zonder berekeningen, dat als de normen overschreden worden, het aangeraden is om ...

Jos D'Haese: Welke normen? "Als de normen overschreven worden ...", welke normen zijn dat dan? Kunt u daar antwoord op geven?

Jan Tytgat: Wel, in dat tweede document staat niet echt in cijfermateriaal wat die norm moet zijn. Dat klopt. Maar dat was ook de vraag niet. De vraag was om antwoorden te geven op vragen als 'Mag ik nog X, als Y?', met het oog op communicatie. Als ik spreek over overschrijding van normen met betrekking tot groenten en fruit, dan is dat een andere vraagstelling dan met betrekking tot grond en grondwater. Dat is evident.

Jos D'Haese: Ik zie nu zelfs de mensen rondom u fronsen, mijnheer Tytgat. Volgens mij is dat exact het tegenovergestelde van wat u de vorige keer hebt gezegd, namelijk dat de norm uit het ene rapport, die 100 microgram per kilogram droge stof, wel degelijk moest worden gebruikt voor de afweging voor het tweede rapport. Dan zitten we toch met een probleem. Als u hier vandaag klaar en duidelijk herhaalt dat u twee rapporten hebt gemaakt, maar dat het eerste rapport volledig losstaat van de aanbevelingen in het tweede

rapport, als u dat hier kunt verklaren, dan kunnen wij daarmee verder. Als u daarentegen bij uw verklaring van de vorige keer blijft, namelijk dat de norm in het ene rapport ook de maatstaf is voor de maatregelen uit het tweede, dan moeten we hier de discussie verderzetten over de vraag of die norm correct toegepast is. Kunt u daar heel helder op antwoorden, zodat wij verder kunnen?

Jan Tytgat: De norm van 100 microgram waar ik in mijn groot rapport mee gerekend heb, daarover kunt u ook lezen dat ik berekend heb wat het risico is na inname van grond- en drinkwater. Dat gaat over de inname van vloeistof, niet over de inname van eieren of groenten.

Jos D'Haese: U zegt hier dus dat het niet de bedoeling was dat de norm van 100 microgram PFOS per kilogram droge stof uit uw ene rapport, gebruikt zou worden om af te wegen of de maatregelen uit uw tweede rapport noodzakelijk waren.

Jan Tytgat: Neen, dat zeg ik niet. Ik bepaal de normen niet. Als er specifieke normen zijn voor groenten en fruit, die geen betrekking hebben op grond en grondwater, dan is het evident dat er andere normen kunnen gelden.

Jos D'Haese: En u spreekt zich er niet over uit welke normen dat dan zouden kunnen zijn?

Jan Tytgat: Iedereen kan eigenlijk naar de RIVM-documenten teruggrijpen. Dat zijn documenten die publiek beschikbaar zijn.

Jos D'Haese: Bent u het er dan mee eens dat we voor de maatregelen die u hebt voorgesteld, een norm van 8 of 11 microgram per kilogram droge stof zouden moeten gebruiken, zoals in de RIVM-documenten staat?

Jan Tytgat: Neen, dat wil ik hier niet stellen.

Jos D'Haese: Dus u zegt dat we moeten kijken naar RIVM, maar u gaat er niet mee akkoord dat ik dan de waarden die daarbij passen, uit de RIVM-documenten haal.

Jan Tytgat: Kunt u de vraag nog eens herhalen?

Jos D'Haese: U zegt dat we moeten kijken naar de RIVM-studie. "Iedereen kan die lezen." Maar als ik de waarden uit die studie haal, dan zegt u niet dat we die moeten gebruiken.

Jan Tytgat: Neen, dat ontken ik. Uw samenvatting klopt niet.

Nogmaals, in mijn omstandig rapport heb ik een berekening gemaakt op basis van grond- en drinkwater en dan gekeken, op basis van beschikbare TDI's en referentiedosissen – van EFSA en EPA – wat het risico is als een mens, volwassene of kind een bepaalde hoeveelheid vloeistof zou opnemen. Dat heeft niets te maken met groenten of eieren, zo leest u toch ook samen met mij?

In het andere rapport gaat u nergens een berekening vinden. Ik heb daar nergens gezegd dat die waarde van 100 microgram moet of niet mag gebruikt worden. Dat staat daar gewoon niet in. Ik bedoel daarmee dat men, als het effectief groenten of eieren betreft, inderdaad moet kijken naar de beschikbare literatuur en daar een bijkomend rapport voor moet maken of vragen. De hamvraag voor mij was een risicoanalyse van bodem en grondwater en daar berekeningen rond maken.

Jos D'Haese: Mijnheer Tytgat, ik zou oppassen met wat u zegt, want u begint zaken te zeggen die niet in uw rapport staan en dat komt in de buurt van meened. U stelt niet in uw rapport dat er nog bijkomende onderzoeken moeten gebeuren om bijvoorbeeld te komen tot normen voor eieren ...

Jan Tytgat: Nee nee, dat wil ik ...

Jos D'Haese: U moet daar echt mee opletten.

Jan Tytgat: Dat mag u zo niet interpreteren.

Jos D'Haese: Ik ga uw uitspraken van nu naast die uit de vorige hoorzitting moeten leggen, want ik vrees dat die niet overeenkomen. Ik vrees dat die niet overeenkomen, maar nu begrijp ik in elk geval wel dat u zegt dat die norm van 100 microgram per kilogram droge stof niet gebruikt had mogen worden voor de afweging van de maatregelen uit uw tweede rapport en dat er dus een fout is gebeurd bij de toepassing van uw tweede rapport.

Jan Tytgat: Nee, dat ontken ik met klem. Uw conclusie nu klopt niet.⁹

Jos D'Haese: Kunt u dan de conclusie trekken, mijnheer Tytgat? Wat is dan wel de verhouding tussen de norm uit uw eerste rapport en de maatregelen uit uw tweede rapport? Kunt u dat heel helder samenvatten?

Jan Tytgat: Ik bepaal geen normen. Nogmaals, ik bepaal die niet.

Jos D'Haese: Dat weet ik, mijnheer Tytgat. U bepaalt helemaal niets, u schrijft geen wetten, dat weten we allemaal. Er is u gevraagd door Lantis om een risico-inschatting te maken. Dat is in juli 2017 begonnen en er is een heel traject gelopen. In dat traject is na enige tijd ook gevraagd om aanbevelingen met oog op communicatie te formuleren. Ik denk dat dat de juiste samenvatting is. De vraag is wat u hebt geadviseerd en hoe we die adviezen moeten interpreteren.¹⁰

U hebt twee adviezen gegeven. In het eerste komt u tot een norm voor bodem. Daarover zegt u dat er onder die grenswaarde geen humaan toxicologisch risico is. Het tweede advies bevat aanbevelingen. Ik had uit uw uitleg van de vorige keer begrepen dat de norm voor humaan toxicologisch risico uit het ene rapport gebruikt moest worden om te bepalen of de aanbevelingen die u in het tweede rapport deed, van toepassing zouden moeten zijn. Vandaag hoor ik u iets anders zeggen. U zegt dat die twee rapporten losstaan van elkaar: die 100 microgram per kilogram droge stof is een algemene waarde die niets met een bepaalde toepassing te maken heeft en daarnaast zijn er aanbevelingen voor zwaar vervuilde grond, maar u spreekt zich er niet over uit wanneer grond zwaar genoeg vervuild is om die aanbevelingen toe te passen.

Jan Tytgat: Ik moet u tegenspreken. Ik heb nergens in mijn tweede rapport verwezen naar het eerste of omgekeerd.

Jos D'Haese: Nee, dat hebt u tijdens de vorige hoorzitting gedaan, hier.

Jan Tytgat: Dat tweede rapport is mij een maand later gevraagd, op 12 september, het eerste op 10 augustus. Het tweede rapport – de heer Osselaer kan daar ook verder commentaar rond geven of daarmee instemmen – was bedoeld als meer concreet en verstaanbaar, voor een breed publiek. U werpt mij voor de voeten dat er in dat tweede rapport met die norm van 100 microgram per kilogram droge stof gerekend moet worden, maar ik lees dat nergens. U leest zaken die er niet in staan.

Jos D'Haese: Ik lees dat ook niet. U hebt dat hier de vorige keer gezegd, mijnheer Tytgat. U hebt dat geantwoord op een vraag van mevrouw Rombouts.

Jan Tytgat: Ik heb nooit gezegd dat die 100 microgram in dat tweede rapport staat.

Jos D'Haese: Natuurlijk hebt u dat nooit gezegd, want het staat er ook niet. U hebt gezegd dat die 100 microgram de grens is waarboven een zone zo verontreinigd is dat de

⁹ Zie voetnoot 11.

¹⁰ Opmerking van de heer Tytgat: De adviezen zijn onderbouwd door de briefrapporten van het RIVM.

maatregelen uit uw tweede rapport moeten worden toegepast. Maar ik moet het misschien eens vragen aan de heer Osselaer.

Mijnheer Osselaer, u hebt het rapport besteld. Wat was uw vraag? Wat hebt u ermee kunnen doen? Stonden die twee rapporten los van elkaar voor u?

Gert Osselaer: Zoals de vorige keer ook toegelicht, zijn de rapporten door ons opgevraagd bij professor Tytgat omwille van communicatie, niet omwille van inhoudelijke doelstellingen. We hadden dit eigenlijk niet gevraagd in het kader van het afleiden van normen of het bodemverzet. Ze waren duidelijk bedoeld om te weten hoe het nu precies zit.

Bodemverzet is één zaak. Wij zitten met een standstillprincipe, maar dat staat los van de impact op de bevolking of een eventueel humaan risico. Men moet de zaken goed onderscheiden. Wij hebben dat op dat moment ook gedaan. Onze erkende bodemsaneringsdeskundige had ook aangegeven daar geen kennis over of ervaring mee te hebben en wilde daar ook geen uitspraken over doen. Dat wil niet zeggen dat we geen kennis hadden over die RIVM-documenten en dergelijke, maar de concrete toxicologische impact, daarvoor hebben we een andere specialisatie.

Vandaar is de vraag gegroeid, in samenspraak met de OVAM, om professor Tytgat daar zijn licht over te laten schijnen. Waarom zijn we trouwens bij professor Tytgat uitgekomen? Deze vraag groeide kort na de fipronilcrisis, waar professor Tytgat naar ons aanvoelen heel deskundig is overgekomen – nu nog altijd trouwens. Binnen Lantis waren er toen geen mensen met een ruimere ervaring in toxicologie – nu ook nog niet, denk ik – dus was professor Tytgat in onze ogen de meest evidente bron. Dat is in samenspraak met de OVAM gebeurd, dus ik ga ervan uit dat de OVAM daar toen ook wel achter stond. Dat is een antwoord op de vraag waarom we bij professor Tytgat terechtgekomen zijn. Ik denk dat dat voornamelijk vanwege zijn deskundigheid was en op dat ogenblik ook zijn naamsbekendheid.

We hebben dus de vraag gesteld hoe alles in elkaar zat op het vlak van toxicologie. Ik wil de vraag letterlijk voorlezen. Ze staat ook letterlijk in het rapport, in de eerste bladzijden van zijn rapport. Na ontvangst van de eerste versie, begin september denk ik, heeft onze communicatiedeskundige die versie bezorgd aan de OVAM en is er in samenspraak gezegd dat het een mooi rapport was, maar dat het – vanuit de ervaring van de OVAM – niet voldoende was met het oog op communicatie, omdat de burger niets is met technische uitleg, ook al was de laatste pagina al wat ge vulgariseerd. De burger wil weten wat het een en ander concreet betekent voor hem. Voor hem zijn de concrete vragen belangrijk: 'Wat wil dat zeggen voor mijn kippen?', 'Wat wil dat zeggen voor mijn watergebruik?', 'Wat wil dat zeggen voor mijn groenten?'. In samenspraak met de OVAM is dan beslist – ik heb zelf nooit rechtstreeks contact gehad, dat waren onze twee communicatiedeskundigen – om die vragen op te stellen en ze aan de professor over te maken. Dat was de context.

Jos D'Haese: Oké, maar mijnheer Osselaer, u zegt hier dat burgers niets hebben aan een wetenschappelijk rapport, maar wel willen weten wat dat voor hen betekent. Dan was de vraag toch om de conclusies van rapport 1 om te zetten in iets wat bruikbaar is voor de burger? Dat wil toch zeggen – ik ben toch niet helemaal zot – dat de waarden in rapport 1 gelinkt zijn aan rapport 2? Anders begrijp ik er helemaal niets meer van.

Jan Tytgat: Voorzitter, mag ik even toelichting geven? Ik denk dat ik de verwarring uit de wereld kan helpen. Op pagina 2 van mijn kleinere rapport zult u in het midden zien staan: "Aangezien bioconcentratie en bioaccumulatie voor PFCs aangetoond is, adviseren we geen groenten te eten uit tuinen die zich bevinden in een zone waar grond en/of grondwater vervuild zijn (boven de norm)." Met 'boven de norm' bedoel ik – dat bevestig ik vandaag

– die norm van 100 microgram per kilogram. Dat is wat ik de vorige keer gezegd heb. Dat is de link. Ik denk dat dat duidelijk is.¹¹

Jos D’Haese: Oké, als er dan gevraagd wordt of je eieren mag eten van kippen die gehouden worden in een vervuilde zone, staat er: “Dit wordt afgeraden.” De scheiding tussen wel of niet verontreinigd is toch dezelfde als die die u daarboven aanhaalt? Of bent u hier nu verschillende normen aan het hanteren bij verschillende vragen? Want dan moet u dat toch ook verduidelijken? U schrijft de eerste keer naast ‘vervuild’ ook tussen haakjes ‘boven de norm’, daarna spreekt u enkel over ‘vervuild’. Bij de vraag of er een gezondheidsrisico is als je gaat wandelen in een zone waar grond vervuild is of als je kinderen laat spelen in een zone waar grond vervuild is, staat: “Kinderen laten spelen in een zone waar de grond vervuild is, evenzo kinderen laten spelen in een zandbak in een zone waar de grond vervuild is, is af te raden.” Wat bedoelt u daar dan met ‘vervuild’? Dat is dan toch ook boven de norm, en die norm is dan verdorie toch die 100 microgram uit uw andere rapport?

Jan Tytgat: Ik weet niet waarom u het woord ‘verdorlie’ gebruikt, maar als ik over de norm spreek, gaat het inderdaad altijd over grond en grondwater.

Jos D’Haese: Maar dat is niet mijn vraag, mijnheer Tytgat. U adviseert om kinderen niet in een zandbak te laten spelen als de grond vervuild is. Daarboven stelt u dat ‘vervuild’ ‘boven de norm’ betekent en u zei hier net dat dat betekent: boven 100 microgram. Dan is mijn conclusie toch juist als ik zeg dat uw rapport enkel adviseert om kinderen niet in vervuilde grond te laten spelen, als die de norm van 100 microgram overschrijdt?

Jan Tytgat: Ja, maar met als parameter: grond, water en drinkwater.

Jos D’Haese: Maar mijnheer Tytgat, er is toch niemand die in een zandbak grondwater drinkt?

Jan Tytgat: Maar dat zijn worstcasescenario’s. Men gaat normaal gezien ook geen grondwater drinken. Men drinkt gezuiverd kraantjeswater. We gaan eigenlijk van het slechtst mogelijke scenario uit.

In elk geval, geachte aanwezigen, als ik hier in dit kleine rapport over voeding praat en daarbij ‘boven de norm’ vermeld, dan is dat altijd – ik bevestig dat nogmaals – in relatie tot grond en grondwater en op basis van die waarde van 100 microgram.

Jos D’Haese: Maar dat matcht toch niet? Je kunt voeding toch niet linken aan het drinken van ...? Dat heeft toch niets met elkaar te maken?

Jan Tytgat: En daarom zeg ik dat bioconcentratie en bioaccumulatie aangetoond zijn. Ik ben toch wetenschappelijk volledig? Er staat toch ook dat men voorzigtiger moet of kan zijn? Er is bioaccumulatie in groenten beschreven.

Jos D’Haese: Maar u zegt ‘boven de norm’.

Jan Tytgat: Van grond en grondwater. Daar start je van.

Jos D’Haese: Dus, uw aanbevelingen, die begrijpelijk moeten zijn voor de burger – ‘Wat wil dit zeggen voor mij?’ – gaan over vervuiling boven een norm, en op die norm hebt u een cijfer geplakt: 100 microgram PFOS per kilogram droge stof. Het maakt niet uit waar die norm op gebaseerd is; die norm is die norm. Beveelt u in uw tweede rapport aan om maatregelen te nemen als de norm van 100 microgram PFOS per kilogram droge stof overschreden is? Ja of nee?

¹¹ Opmerking van de heer Tytgat: De verwijzing naar grond en/of grondwater wordt hier duidelijk vermeld, vandaar dat 100 de norm is.

Jan Tytgat: Als u groenten kweekt die of eieren eet van kippen die PFAS-moleculen hebben opgenomen vanuit de grond en het grondwater, dan is het toch evident dat je vanuit die norm start en ook zegt dat men moet opletten, gezien de aangetoonde bioaccumulatie en bioconcentratie, en dat geadviseerd wordt om die groenten of eieren niet meer te eten.

Jos D'Haese: Boven de norm van 100 microgram?

Jan Tytgat: Nee, dan moet je strenger worden.

Jos D'Haese: Maar dat staat daar toch nergens in?

Jan Tytgat: Omdat dit ook een document is, zoals ik net heb gezegd en zoals de heer Osselaer ook bevestigd heeft, ...

Jos D'Haese: Communicatie.

Jan Tytgat: ... voor communicatie.

Jos D'Haese: En wat moet de burger hier nu mee? Die hoort een norm, die leest over maatregelen, maar die twee hebben verder eigenlijk niets met elkaar te maken. "Ge moet zelf maar gaan kijken in de wetenschappelijke literatuur of ge nu eieren moogt eten of niet."

Jan Tytgat: Ik ga hier niet mee akkoord, mijnheer D'Haese. U zoekt een stok om een hond mee te slaan.

Jos D'Haese: Ik zoek helemaal geen stokken. Ik probeer gewoon te begrijpen, mijnheer Tytgat, wat u hebt willen zeggen met uw twee rapporten. Tot nog toe is dat voor mij niet duidelijk.

Jan Tytgat: Een advies naar een breed publiek is er ook mee gediend om zo eenvoudig mogelijk te zijn. Ik heb in 2017 duidelijk en als eerste de kat de bel aangebonden door te adviseren om geen eieren of groenten te eten uit een zone die gecontamineerd is, een zone waar met andere woorden de norm van 100 microgram PFOS per kilogram droge stof overschreden is.

Jos D'Haese: Oké, dat is helder.

Jan Tytgat: Dat is helder. Maar dat heb ik toch gezegd.

Jos D'Haese: Maar dan hebt u toch een probleem als u adviseert om geen eieren of groenten meer te eten uit een zone waar de norm van 100 microgram overschreden is en als u tegelijkertijd zegt dat die studie gebaseerd is op het drinken van grondwater en dat de studie waarop u zich baseert, RIVM 2016, voor wonen met tuin op een norm uitkomt die een grootteorde lager ligt, namelijk 11 microgram. Dan is er toch een probleem bij het toepassen van de normen uit de literatuur.¹²

Jan Tytgat: Nee, ik zie het probleem niet ...

Jos D'Haese: U ziet het probleem niet.

De voorzitter: Collega D'Haese, u mag alle vragen stellen die u wilt, maar het zou netjes zijn als u de professor ook telkens laat uitspreken voor u het woord neemt. Laten we dat afspreken.

¹² Opmerking van de heer Tytgat: We bedoelen hiermee dat de aanname van 'wonen met tuin' toen niet gedaan is geworden. De vraagstelling omtrent de risico-evaluatie was algemeen.

Jan Tytgat: Bioaccumulatie en bioconcentratie, dat betekent dat er inderdaad een soort van ophoping van het effect is, waardoor je strenger of voorzichtiger moet zijn. De enige cijfermatige gegevens die ik in dit rapport hanteer, het startpunt, betreffen grond en grondwater, want dat is de algemene vraag geweest in het grote rapport. Dat was het startpunt om te zeggen dat in sommige groenten en in eieren moleculen kunnen accumuleren en dat voorzichtigheid geboden is als de norm van 100 microgram in grond of grondwater overschreden is. Mijn advies is in dat geval – ik blijf daarbij – om dan geen eieren meer te eten en voorzichtig te zijn met groenten uit eigen tuin of met putwater. Dat is een stelling die ik hier nogmaals bevestig.

Jos D'Haese: Alleen boven de 100 microgram per kilogram droge stof?

Jan Tytgat: Neen, want dan gaat u voorbij aan het aspect van bioconcentratie en bioaccumulatie.

Jos D'Haese: In uw tekst – u hebt het net zelf voorgelezen – staat het volgende: "Aangezien bioconcentratie en bioaccumulatie voor PFCs aangetoond is, adviseren we geen groenten te eten uit tuinen die zich bevinden in een zone waar grond en/of grondwater vervuild zijn (boven de norm)." Daar staat toch niet 'onder de norm', maar 'boven de norm'?

Jan Tytgat: Deze tekst moet je interpreteren als een soort voorzorgsprincipe. Vermits bioconcentratie en bioaccumulatie niet uitgesloten kunnen worden, moet je effectief zo voorzichtig mogelijk zijn.¹³

Jos D'Haese: Dat is niet wat er staat. Er werd u gevraagd om een helder communicatieadvies te geven. U hebt een heldere tekst geschreven, zonder meer. Maar de vraag is waar die tekst aan getoetst moet worden. U zegt hier dat die tekst getoetst moet worden aan die norm van 100 microgram per kilogram droge stof. Dan is de vraag waar die 100 microgram per kilogram droge stof vandaan komt. Als u kijkt naar het document waar u zich op baseert, dan staat die norm niet vermeld onder de categorieën 'wonen met tuin' of 'bebouwing, ander groen', toch de categorieën waar we over spreken als het gaat over groenten, kippen of spelende kinderen. Dan antwoordt u: "Daar is ze niet voor gebruikt." Dan zitten we toch met een probleem? Maar u vindt dat niet. Ik denk dat de mensen die de zitting volgen, zelf wel hun conclusies kunnen trekken.

Wat EPA 2014 en EPA 2016 betreft: dat had ik inderdaad niet gezien. Ze stonden op een andere plaats. Wat mij betreft, maakt dat het probleem eigenlijk groter, want EPA 2016 was uiteraard al gepubliceerd, maar u hebt zich blijkbaar gebaseerd op de studie uit 2014, in feite een voorstudie voor de studie uit 2016. Maar goed.

Ik heb nog een vraag voor de mensen van Sweco. Jullie stelden dat het voor jullie extreem evident is om onafhankelijk te blijven, maar sta me toe te zeggen dat dat toch niet de houding is die ik terugvind in interne mails – en 'intern' slaat voor mij daarbij op mails tussen BAM en Sweco, want dat zie ik als één grote interne communicatie. Ik geef een voorbeeld, uit de discussie die de heer Osselaer daarnet geschetst heeft over de vraag of de OVAM een toetsingskader moest opstellen of jullie. Op 19 december 2017 schrijft Martijn Goffings: "Concreet komt het erop neer dat wij (BAM) een studie uitvoeren."

Erwin Malcorps: Ik kan alleen maar bevestigen dat wij ons altijd als onafhankelijk ingenieurs- en adviesbureau hebben opgesteld in heel deze opdracht. U kunt dan wel mails vinden waarin over 'wij' gepraat wordt ...

Gert Osselaer: Ik zou het graag eens in zijn geheel bekijken. Als we het hebben over 'wij', dan reflecteert dat ook hoe de OVAM op dat moment naar ons keek. 'Jullie', dat waren BAM en de erkende bodemsaneringsdeskundige. U haalt de zaken altijd uit de context en

¹³ Opmerking van de heer Tytgat: We bedoelen hiermee dat 'onder de norm' niet logisch zou zijn, omdat dan zelfs in theorie PFC-vrij water hieronder zou vallen.

doet alles hier voor alsof er van alles en nog wat achter zit. Ik vind dat een beetje ... Met alle respect, lees de volledige context en breng de zaken hier ook zo naar voren.

Jos D'Haese: Ik heb geprobeerd om de context te schetsen, mijnheer Osselaer, namelijk de discussie tussen jullie en de OVAM. Natuurlijk kunnen jullie dan over 'wij' spreken, namelijk BAM en Sweco, maar dat is niet wat er geschreven staat; er staat 'wij (BAM)'.

Jullie stelden dat jullie geen druk hebben ervaren om het normenkader minder strikt te maken en dat jullie altijd onafhankelijk gewerkt hebben ...

Gert Osselaer: Mag ik toch even? U analyseert elk woord. Ik begrijp u volledig, maar u bekijkt het met een bril alsof wij de grootste 'conspiracy theories' hebben opgezet en u analyseert elk woord ook in dat opzicht. Wij waren in 2017 gewoon aan het werken. Wij gingen er niet van uit dat we op elk woord teruggepakt zouden worden en dat we dus bij elk woord drie keer moesten nadenken of dit achteraf tegen ons gebruikt zou kunnen worden. In de relatie met de OVAM werden wij als 'wij' geconfronteerd, zijnde Lantis of onze erkende bodemsaneringsdeskundige. Wij kregen de bal toegespeeld, wij. Ja, we hebben er toen niet bij stilgestaan of we in interne mails wel in de wij-vorm mochten spreken. U zult waarschijnlijk nog heel veel mails vinden waarin er zo gesproken wordt. Dat klopt. Martijn Goffings treedt op in opdracht van Lantis, dus die 'wij' vind ik niet zo onlogisch. U moet de onafhankelijkheid niet in twijfel trekken op basis van dat ene woord.

Jos D'Haese: Ik stel er gewoon vragen over. Dat is alles.

Jullie stelden dat jullie geen druk hebben ervaren om het normenkader minder strikt te maken en dat jullie altijd in alle onafhankelijkheid op zoek gaan naar de beste wetenschappelijke kennis. Ik had er niet naar gevraagd, maar dat hebben jullie toch gezegd. In interne communicatie vind ik ook wat dat betreft andere boodschappen. Lantis heeft met de VMM een uitgebreide discussie gehad over lozingsnormen. We hebben het daar de vorige keer over gehad, dus ik ga er niet inhoudelijk op terugkomen, maar in die communicatie is duidelijk dat Lantis die normen zo realistisch mogelijk wil krijgen voor de eigen bedrijfsvoering. Daarover bestaan mails tussen Witteveen+Bos en Sweco. Witteveen+Bos heeft een aparte nota gemaakt om tot een hogere lozingsnorm te komen. Op wiens vraag heeft Witteveen+Bos een nota gemaakt om tot een hogere lozingsnorm te komen?

Erwin Malcorps: We hebben al aangehaald hoe het proces in 2017 gelopen is. Er is misschien een jaar van besprekingen over gegaan om tot dit voorstel te komen. Nogmaals, we hebben altijd in eer en geweten en in alle onafhankelijkheid gewerkt. U mag nog mails zoeken en vragen stellen, maar sta me dan ook toe om hier dan tien keer hetzelfde antwoord te geven. We hebben altijd onafhankelijk en heel professioneel kunnen werken.

Jos D'Haese: Dat antwoord mag u gerust blijven geven, maar mijn vraag was: wie heeft gevraagd om zo'n nota op te stellen?

Gert Osselaer: Ik durf niet te zeggen wie het was, want ik denk dat dat niet uitgesproken is. Ik kan alleen maar de feiten meegeven. De VMM heeft in het begin heel hard gesteld dat we een lozingsnorm van 0,1 opgelegd zouden krijgen. De verantwoordelijke voor het ontwerp van de WZI (waterzuiveringsinstallatie) heeft toen meegegeven dat 0,1 de detectielimiet was. Lager konden we dus niet meten. We wisten toen niet of we die norm konden halen. Nu halen we ze, maar op dat moment was dat nog niet duidelijk. U moet het zich voorstellen. Als exploitatie krijg je een norm van 0,1 opgelegd. Als zo'n systeem werkt, dan accumuleert de vervuiling in de installatie, en op een bepaald moment slaat dat door en werkt de zuivering niet meer. We kunnen niet elke 5 minuten metingen uitvoeren. We krijgen de resultaten ook met een vertraging van een aantal dagen. Bij 0,1 kunnen wij dus niet garanderen dat die norm op elk moment gehaald kan worden, want we weten het pas na een aantal dagen. Als je maar kunt meten tot 0,1, dan zie je pas dat je op 0,2 zit, als je er bent, met vijf dagen vertraging. Je kunt niet weten of je aan 0,09 of 0,095 zit, want dat zie je niet. Dat was ook een reden om te zeggen dat die norm een essentieel

probleem is, omdat wij – en dan denk ik dat de aansprakelijkheid bij Lantis ligt of bij de exploitant – dan elke keer een milieudelict begaan, wat we ook niet wilden. Daarom hebben wij waarschijnlijk de opdracht gegeven om te motiveren dat die norm van 0,1 niet haalbaar was en dat we een hogere lozingsnorm wilden. Meer moet u daar niet achter zoeken. Ik denk dat u die vraag ook aan de VMM mag voorleggen. Zij zullen bevestigen dat het zo gelopen is.

Jos D’Haese: Bedankt voor de uitleg, maar we hebben die discussie de vorige keer al gehad. Mijn vraag was wie de opdracht gegeven had aan Witteveen+Bos om een nota te maken om een hogere lozingsnorm te krijgen. Hier werd daarnet gezegd dat jullie jullie onderzoek in alle onafhankelijkheid kunnen doen en dat jullie op zoek gaan naar de juiste wetenschappelijke waarden, maar dan lees ik hier dat jullie onderzoeksbureau de opdracht heeft gekregen om een nota op te stellen voor een hogere lozingsnorm. Daar kunnen allemaal goede technische redenen achter zitten, maar daar ga ik hier niet op in. Dat is mijn punt helemaal niet. Mijn vraag is ...

Gert Osselaer: Mag ik er u op wijzen dat grondwater helemaal niets met bodemsanering te maken heeft. Dat zit niet bij de erkende bodemsaneringsdeskundige. Dat is een andere sector. Martijn heeft daarover eigenlijk helemaal niets te zeggen. De erkende bodemsaneringsdeskundige heeft op dat vlak geen rol te spelen.

Jos D’Haese: Dat mag u zeker, maar de opdracht is wel gegeven. Ik heb daarnet de vraag gesteld ...

Gert Osselaer: Door ons.

Jos D’Haese: Door jullie.

Gert Osselaer: In overleg.

Jos D’Haese: Ik heb daarnet de vraag gesteld hoe het met de onafhankelijkheid van jullie organisaties is gesteld. Op basis van dit soort zaken ... U hebt gezegd dat het in al jullie onderzoeken gaat over de juiste wetenschappelijke vragen, maar hier is toch duidelijk een doel gesteld voor een onderzoek dat jullie moesten voeren?

Mark van Straaten: Lantis kan die opdracht aan een onafhankelijk ingenieurs- of studie bureau geven en dan nog zal dat studie bureau in alle onafhankelijkheid kijken of die vraag verantwoord is in het kader van beste beschikbare technieken (BBT’s) en meetmethodes. Als daar een onderbouwd statement uit komt, als wij tegen de vraag van de overheid technisch-wetenschappelijke elementen kunnen inbrengen, dan doen wij dat nog altijd in alle onafhankelijkheid. Kunnen we die argumenten daarentegen niet op tafel leggen, dan gaan we ze ook niet op papier zetten.

Gert Osselaer: Ik denk dat u in dezen toch het belangrijke onderscheid moet maken tussen afhankelijkheid en een opdracht geven. Ik denk dat ons studie bureau er ons toen in alle onafhankelijkheid op gewezen heeft dat die norm van 0,1 een groot risico was voor ons, zowel naar mogelijkheden toe om ze te halen, als naar opvolging en exploitatie toe, met elke keer een mogelijk milieudelict tot gevolg voor de exploitant. Dat is de onafhankelijkheid die ze op dat moment getoond hebben. Wij hebben dan inderdaad de opdracht gegeven om daar iets rond uit te werken, om aan te tonen dat die werkwijze niet correct zou zijn, dat we daarmee niet verder zouden kunnen. We zouden een vergunning hebben gekregen waarmee we niet verder hadden gekund, op dat moment. Dat is wat in alle onafhankelijkheid is gebeurd. Wij hebben niet geschreven waarom dat zo is. Dat zal waarschijnlijk opgenomen zijn in een BATNEEC-evaluatie, maar ik heb daar geen flauw idee van (BATNEEC: best available technology not entailing excessive costs). In alle eerlijkheid, ik denk dat niemand van Lantis weet wat er in die nota staat. We hebben de tijd of de capaciteit niet om al die nota’s te lezen. Dat is verdedigd bij de VMM en de VMM is erin meegegaan. Ik denk dat dat de onafhankelijkheid net aantoonst.

Jos D'Haese: Goed.

Met alle respect – we zullen er niet verder op ingaan – maar ik denk dat de uitleg over het goed huisvaderschap door andere logo's te plakken op studies die u zelf uitvoert, niemand echt overtuigd heeft.

Ik heb wel nog een specifieke vraag rond de betrokkenheid van VITO. Mijnheer Osselaer, u zei dat er op een bepaald moment sprake van was dat VITO het zou doen, dan weer niet. In de documenten waar u ook naar verwijst, lees ik enkel dat VITO betrokken zou worden voor een generiek kader op de lange termijn, los van Oosterweel dus. VITO heeft hier ook verklaard dat zij op geen enkel moment betrokken zijn bij Oosterweel. Ze vonden het ook vreemd. Dit is louter een vraag om informatie: is VITO volgens u ooit aangesproken of betrokken geweest, specifiek rond het toetsingskader voor Oosterweel?

Gert Osselaer: Niet door ons. Wat de OVAM gedaan heeft, dat weet ik niet.

Jos D'Haese: Het is dus enkel de OVAM geweest die stelde dat VITO het zou doen, maar het uiteindelijk niet gedaan heeft?

Gert Osselaer: Er is overleg geweest met de OVAM waarin gezegd werd dat ze dat zouden doen. Die stelling is twee of drie weken later, denk ik, opnieuw ingetrokken.

Jos D'Haese: Dat is helder, dank u wel.

Over de interactie tussen Lantis en professor Tytgat zegt u dat jullie via die interactie tot lagere normen gekomen zijn. Als ik me niet vergis, is er tussen versie 1 en 2 een grote verlaging geweest van de normen, van 16.000 of 6600 – ergens in die grootteorde – naar 100. Dat is volgens mij de enige verlaging die in het tabelletje van professor Tytgat is doorgevoerd.

Mark van Straaten: Is die niet aanzienlijk?

Jos D'Haese: Die is uiteraard aanzienlijk. Alleen, die komt niet van jullie. Die komt niet van jullie, want in de mail van de heer Goffings, 27 september, lees ik: "De norm van 100 microgram per kilogram droge stof die in het document van de heer Tytgat gehanteerd wordt, komt ons inziens dan ook niet rechtstreeks uit het RIVM-document. Wat de bron dan wel is, is ons ook niet duidelijk." Ik kan me inbeelden, als de bron voor jullie ook niet duidelijk is, dat jullie ze niet hebben aangeleverd. Of wel? (*Opmerkingen*)

Nee, hè. Dank u wel.

Er wordt zelfs gesteld dat het aangewezen is om professor Tytgat te contacteren voor verdere verduidelijking. Achteraf wordt geschreven: "Een waarde van 100 microgram, wij hebben in het technisch verslag 16.000 gehanteerd." Ik heb er op zich geen probleem mee. In de evolutie is de waarde naar beneden gegaan en dat is positief, maar er wordt hier gezegd dat dat dankzij de interactie is. Dat is echter niet wat ik terugvind in het mailverkeer.

Gert Osselaer: Ik denk dat professor Tytgat dezelfde mails heeft als ik. Er zijn door ons een aantal bijkomende documenten aan de professor overgemaakt na de eerste versie van zijn rapport, in de loop van september, dacht ik. We kunnen die mails ook overmaken, zonder problemen. We hadden de professor laten weten dat we de nota grondig zouden doornemen om na te gaan of we zelf alles begrepen. "In tussentijd keek onze technische expert" – dat zullen dan de mensen hier achter mij zijn – "naar uw nota en had hieromtrent de volgende bedenkingen opgesteld vanuit de visie dat deze zaken in een discussie tegen ons gebruikt zouden kunnen worden." We wilden dus echt gewoon duidelijkheid krijgen. Dat was onze insteek: we willen elkaar snappen, we willen duidelijkheid. We wilden een aantal zaken mee opgenomen zien, bijvoorbeeld dat naast Eurofins ook SGS als labo vermeld zou worden.

"In functie van het worstcasescenario wordt uitgegaan van de resultaten van de schudtesten. In het diepere grondwater zijn echter veel hogere maximale concentraties vastgesteld. Worstcase zou dus in feite met de hoogste grondwaterconcentratie verder gerekend moeten worden. Ter info, de gemiddelde concentratie over het gehele projectgebied ligt naar alle waarschijnlijkheid dan weer lager dan de concentraties waarmee gerekend wordt." Dat is volgens mij omdat er in de nota van de professor iets stond over de hoogste aangetroffen concentratie, maar die bleek dan eigenlijk niet de hoogst aangetroffen concentratie te zijn volgens onze gegevens. We wilden vermijden dat daar achteraf discussie over zou ontstaan.

Een laatste puntje: "Het geschetste humane normenkader wordt overgenomen uit een studie van VITO en 3M die in 2006-2007 werd uitgevoerd en die ook in het beschrijvend bodemonderzoek van 3M werd gebruikt. Gezien de dalende trend die we vaststellen in het normenkader – RIVM-studies maar ook andere studies – vragen wij ons af of verwijzen naar een relatief oud document niet wat achterhaald is gezien de recentere stofdata." Dat zijn de opmerkingen.

Daarna is er een gesprek gevoerd waar ik zelf niet bij betrokken was. Daarna stond ik in cc bij een mail: "Hierbij de links naar de studies waarvan sprake tijdens het telefonisch overleg vandaag." Dat gaat over studies van RIVM over PFOS en PFOA, een rapport van CONCAWE en een studie van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO), en ook nog wat gegevens over de maximale concentraties die in ons gebied waren aangetroffen. Die zaken zijn overgemaakt en op basis daarvan heeft de professor, denk ik, die bijkomende strengere waarden afgeleid. Misschien kan de professor dat zelf bevestigen.

Jan Tytgat: Ik kan dat bevestigen.

Jos D'Haese: Oké, alleen hadden jullie achteraf dan niet door waar het vandaan kwam.

Gert Osselaer: Wablieft?

Jos D'Haese: Alleen hadden jullie dan achteraf blijkbaar niet door waar die 100 vandaan kwam. Dat lees ik toch ook. Ik begrijp het ook niet, dus ik snap dat jullie het toen ook niet snapten.

Gert Osselaer: Ik zal het zo formuleren: wie zijn wij om de deskundigheid van de professor in twijfel te trekken? Voilà. Ik zou dat niet durven. We hebben hem daarvoor ingeschakeld en hij heeft in al zijn deskundigheid een rapport afgeleverd. We hebben onze bedenkingen geuit en hebben gevraagd of hij bepaalde rapporten had meegenomen en de professor heeft daar kennis van genomen en heeft op basis daarvan die norm van 100 afgeleid. Ik weet niet hoe dat precies gegaan is. Dat mag de professor toelichten.

Jan Tytgat: Voor die norm van 100 verwijs ik nog eens naar het RIVM-document, het briefrapport van 2016.

Jos D'Haese: Oké, dank u wel.

Als ik het rapport van de heer Tytgat lees en ook de informatie die jullie – BAM, Lantis, Sweco, Witteveen+Bos – op dat moment hadden, dan zijn er volgens mij twee cruciale zaken die jullie wisten, maar die niet in het rapport-Tytgat zijn terechtgekomen. Ik heb het dan over EPA 2016 – nieuw voor mij is dat de professor zich blijkbaar op EPA 2014 baseert, maar de impact daarvan is niet zo groot – en de norm van 11 microgram voor de functie 'Wonen met tuin' uit RIVM 2016, die jullie 's ochtends nog in interne mails hadden zitten, maar 's avonds niet aan de professor hebben gecommuniceerd. Over dat laatste heb ik nooit gezegd dat jullie dat gedaan hadden, omdat er dan andere conclusies getrokken zouden worden. Ik denk dat jullie die meting van 22 microgram op dat moment ook niet kenden. Opnieuw, ik wil geen intentieproces voeren, maar ik zeg gewoon dat er andere conclusies getrokken zijn en dat de impact daarvan zeer groot is. Opnieuw, we spreken hier over een grootteordeverschil: 100 ten opzichte van 11. Mijn zeer eenvoudige

vraag is dus waarom jullie daarvan op de hoogte waren, van die norm van 11 microgram als maximale waarde voor de functie 'Wonen met tuin', maar 's avonds een waarde doorgeven aan de professor die tien keer hoger ligt.

Martijn Goffings: Die 11 staat voor alle duidelijkheid in het RIVM-rapport. U moet echter ook zien dat dat gaat over gebruik als drinkwater binnen de functie 'Wonen met tuin'. Bij de gewone humane risico's, in dezelfde tabel, staat een concentratie van 6600 microgram. Drie lijnen lager wordt drinkwater erbij genomen en daar staat dan die concentratie van 11 microgram. Het RIVM-rapport is overgemaakt aan professor Tytgat. Waarom die ene passage daar dan uit gevallen is, dat kan ik ook niet meteen zeggen.

Jos D'Haese: Opnieuw, we lezen hetzelfde rapport. Bij 'Uitwerking generieke maximale waarde voor hergebruik', onder 'Uitwerking Maximale waarde 'Wonen met tuin' grond en bagger', staat: "Het bovenstaande resulteert in een Maximale waarde voor hergebruik van grond en bagger voor de functie wonen met tuin van 11 µg/kg." Ik weet ook dat dat gebeurd is op basis van grondwaternormen, maar dat is wel de conclusie van dit rapport. Die conclusie kenden jullie, want er werd 's ochtends nog over geschreven, maar ze werd niet doorgegeven. De impact daarvan is groot. Ik zeg niet dat dat doelbewust gebeurd is, maar wel dat de impact groot is. We komen een grootteorde hoger uit en het heeft een heel grote impact als je daar bepaalde metingen naast legt.

Het is een discussie over het geslacht der engelen, maar, mijnheer Goffings, u hebt daarnet gezegd dat 8 microgram de maximale waarde is voor vrij hergebruik in Vlaanderen buiten de kadastrale werkzone. Dat klopt toch, hè? (*Opmerkingen*)

In Nederland is dat de maximale waarde voor hergebruik van grond en bagger voor de functie 'Ander groen, bebouwing, infrastructuur en industrie'. Dat is het verschil waar ik het over heb. Oosterweel is toch infrastructuur, of vergis ik mij?

Gert Osselaer: Sorry, maar die norm van 8 heeft niets met Oosterweel te maken. Je mag grond met maximum 8 microgram – nu is dat 3 microgram – overal in Vlaanderen gebruiken. Daar staan geen beperkingen op.

Jos D'Haese: Dat is net het punt ...

Gert Osselaer: Dat is hetzelfde als in Nederland.

Jos D'Haese: Nee, want in Nederland zijn er boven die norm van 8 ...

Gert Osselaer: Ja, maar ónder die 8 is het toch hetzelfde? De maximumgrens voor het onbeperkt hergebruik is toch 8? Zowel in Vlaanderen als in Nederland. Ik denk dat het ook in Nederland ondertussen 3 is. Dat is toch hetzelfde? Daar zijn we het toch over eens?

Jos D'Haese: Alleen bestaat er in Nederland geen vork, mijnheer Osselaer.

Gert Osselaer: Nee, inderdaad, in Nederland moet je per project aantonen dat je het in een bouwkundige toepassing kunt gebruiken en moet je per bouwkundige toepassing gaan aantonen dat er geen bijkomende risico's ontstaan. Eigenlijk is dat niet anders dan wat wij gedaan hebben. Die norm van 70 hebben we op die manier afgeleid. En dat is ook wat de OVAM nu zegt. Ze houden die norm van 70 aan; het is aan de erkende bodem-saneringsdeskundige om per project aan te tonen waar grond tot 70 microgram of een ander getal – die 70 heeft op zich nauwelijks waarde – heel specifiek toegepast kan worden. In Nederland is dat net hetzelfde: voor grond met meer dan 8 microgram per kilogram droge stof moet iemand aantonen aan de bevoegde instantie dat hij ze correct kan toepassen, bijvoorbeeld in een dijklichaam of onder een weg, eventueel mits afgedekt. Dat is wat wij ook gedaan hebben. Die norm van 70 die wij afgeleid hebben, is specifiek voor de Oosterweelverbinding berekend met de vraag wat nu precies verantwoord is.

Jos D'Haese: U zegt dat in Nederland gekeken moet worden welke maatregelen nodig zijn boven die 8, inpakken enzoverder. Dat doen jullie toch pas boven 70?

Gert Osselaer: Het hoeft niet noodzakelijk ingepakt te worden. Zoals wij het doen, inpakken in een berm, dat is standaard geregeld binnen het Vlaams reglement betreffende de bodemsanering (VLAREBO). In Nederland is dat niet zo. Het kan zijn dat ze binnen de Nederlandse wetgeving tot exact dezelfde conclusie komen, dat ze de norm van 70 microgram aanvaarden, omdat is aangetoond dat er geen bijkomende risico is tot 70, en dat ze bijkomende maatregelen opleggen als die norm overschreden wordt. Dat laatste is bij ons niet echt het geval, maar goed, dat is hoe het in Nederland gaat. De werkwijze verschilt dus in se niet met Nederland, wat u er ook van denkt. De maximale waarde van 3 of 8 is exact hetzelfde naar gebruik toe, de waarde erboven is bij ons enkel geregeld voor een bouwkundige toepassing, wettelijk vastgelegd, terwijl dat in Nederland projectspecifiek moet gebeuren. In dit geval, aangezien er geen normen zijn, komt het op hetzelfde neer, want we hebben zelf ook onze richtwaarden moeten aantonen. Dat is hetzelfde als wat men in Nederland doet.

Jos D'Haese: Ik snap alleen niet waarom jullie zelf schreven dat de grenswaarde voor bouwkundig bodemgebruik vastgelegd werd op 8 microgram en dat dat nadien is aangepast. Daar kunnen goede redenen voor zijn, maar die vind ik nergens terug. Het interessante is dat jullie het rapport van RIVM eerst geïnterpreteerd hebben zoals ik dat doe en dat jullie het daarna aangepast hebben, maar goed.

Erwin Malcorps: Ik denk niet dat het zo gebeurd is. Ik denk dat de heer Osselaer ...

Gert Osselaer: Ik denk dat u onze mensen dan onderschat.

Erwin Malcorps: ... het heeft toegelicht. Het gaat over toepassingen binnen kadastrale werkzones, niet over toepassingen in woongebied. Ik heb het gevoel dat we de cijfers van 8 en 70 door elkaar halen, maar niet in de juiste context. Maar ik heb niets toe te voegen aan hoe het zonet is toegelicht.

Jos D'Haese: Oké.

Ik heb nog een paar vragen om het dossier nog wat beter te snappen. Op 16 oktober is er een overleg tussen BAM en RoTS waarin wordt gesteld dat net afgesproken was dat er geen communicatie zou komen vanuit het beleid. Er staat in het verslag dat de nota van professor Tytgat vertaald zou moeten worden naar plannen met waarden door Gert Osselaer en Martijn Goffings en de waarden van 8 en 70, zoals overeengekomen met de OVAM, opgenomen moesten worden. Wat werd er exact bedoeld met die vertaling naar plannen met waarden? Wat bedoelden jullie daar toen mee? En is dat ook uitgevoerd?

Martijn Goffings: Dat ging er gewoon over om die norm van 100 op een kaart uit te zetten en aan te geven welk effect het zou hebben op de zoneringsplannen als die norm van 100 microgram per kilogram droge stof ooit een effectieve toetsingswaarde zou worden.

Jos D'Haese: In diezelfde mail staat dat die norm van 70 al is overeengekomen met de OVAM. Dat is drie maanden voor de publicatie. Ik begrijp dat er al concepten kunnen zijn, maar is het niet een beetje vreemd dat die norm al is overeengekomen voor de publicatie van de mail?

Gert Osselaer: Dit is een proces dat anderhalf jaar geduurd heeft. De OVAM en Grondbank zijn continu betrokken geweest. Het is niet zo dat je na anderhalf jaar studiewerk op dag 500 opeens zegt: "Dit is het." Neen, dat is een proces geweest. Het kan zijn – ik zou het zelfs niet durven tegenspreken als u het zou zeggen – dat we vertrokken zijn bij die norm van 8. Ik zeg weer 'we', maar ik bedoel de erkende bodemsaneringsdeskundige. Dat is een evolutie. Voor de zomer hadden we die 70 al in beeld, na die eerste kolomproeven. We hebben dat ook laten bevestigen door een bijkomende proef omwille van de zekerheid en

het extra comfort. Ik denk dat u de verslagen hebt. Daarin staan duidelijke discussies over wat nu de juiste norm is, of de toe te passen norm – want er is geen 'juiste' norm, zoveel is duidelijk. Eerlijk gezegd, 70 of 80 ...

Mark van Straaten: In zo'n project, als je op een gegeven moment inzichten krijgt, is het ook logisch dat je de impact op het project gaat aftoetsen. Dat is volstrekt normaal. Ook dat is goed huisvaderschap.

Jos D'Haese: Dat begrijp ik. Het kan zijn dat de woordelijke vertaling uit de mail niet correct is, maar "zoals overeengekomen met de OVAM" ...

Mark van Straaten: Nogmaals, ik was er ook niet bij, maar het kan goed zijn dat in de verschillende overleggen met de OVAM gezegd is waar het naartoe ging en dat OVAM daar dan akte van genomen heeft.

Gert Osselaer: Uiteindelijk is het eindrapport een samenvatting van dat anderhalf jaar studiewerk. We zijn niet aan het eindrapport beginnen te schrijven om het dan ter goedkeuring voor te leggen; het eindrapport is gemaakt op basis van wat allemaal besproken is en van wat de OVAM goedgekeurd heeft – ik interpreteer het dus ook zo. Ik denk dat die mail net aangeeft dat wij het zo geïnterpreteerd hebben, dat de OVAM akkoord ging met die normen.

Jos D'Haese: Die mail was van ver daarna, van 2018, maar ik begrijp wat u wilt zeggen.

Erwin Malcorps: Welk proces zouden we dan wel gevoerd moeten hebben, vraag ik me hier nu al een tijdje af. We hebben de beste expertise, of ze nu binnen onze studiebureaus zit of bij de administratie, betrokken in dit verhaal. Het zou pas raar geweest zijn, waren we eind 2017 plots met een normenkader afgekomen om dan te vragen of iedereen ermee akkoord ging. Ik denk dat heel dat proces er een geweest is van uitwisseling van expertise en gegevens. En finaal kon iedereen zich daarachter scharen. Maar nu stel ik me de vraag: wat hadden we dan wel moeten doen? Welk proces hadden we dan wel moeten voeren? Ik denk dat we een heel constructief overleg hebben gehouden tussen experts.

Jos D'Haese: Ik denk dat dat een vraag is die we ons hier allemaal stellen. Welk proces had er gevoerd moeten worden? Het lijkt alsof er soms wat geïmproviseerd is. (*Rumoer*)

Dat is niet negatief bedoeld, maar er wordt gepingpong'd tussen verschillende organisaties. In december, een paar maanden later, zegt de OVAM nog dat ze wil terugkomen op het toetsingskader, omdat die 16.000 wat hoog leek. Ik vind dat keiraar om te lezen, als er daarvoor al afstemming geweest is over die 70. Zijn dat dan verschillende mensen binnen de OVAM die niet op de hoogte zijn van elkaars werk? Het gaat om een interne mail van 18 december: "De OVAM wil dat de norm van 16.000 herbekeken wordt." Maar jullie zaten toen al op het niveau van die 70 en dat was blijkbaar ook al afgestemd met de OVAM. Snap't u? Ik vind het niet helemaal duidelijk hoe dat dan loopt.

In die mails wordt ook geschreven dat iemand van Grondbank had aangegeven dat Grondbank op een zijspoor was gezet en dat de OVAM het had overgenomen. Bij Grondbank wist men niet meer wat men daarmee bedoelde. Het komt uit jullie mails, dus ik vroeg mij af of jullie het wel weten. Begrijpt u dat het voor ons niet helemaal duidelijk is wie welke bevoegdheid precies heeft en hoe alles gelopen is? Weten jullie wat bedoeld wordt met die stelling dat Grondbank op een zijspoor was gezet en dat de OVAM het overgenomen had?

Mark van Straaten: Ik was er ook niet bij, dus ik ga er niet naar gissen.

Jos D'Haese: Oké, dan moeten we nog iemand anders zoeken.

Mark van Straaten: Ik kan er mij wel iets bij voorstellen, maar dat doet niet ter zake. (*Jos D'Haese lacht*)

Jos D'Haese: In diezelfde mail wordt verder ook gezegd dat de OVAM “naar ons kijkt” – dat is dan wel BAM en Sweco samen – “in verband met de duidelijke onderbouwing van het toetsingskader. Destijds hebben we dit onder meer om verzekeringstechnische redenen naar Grondbank afgeschoven, maar nu wil de OVAM toch een onderbouwde nota van onze kant.” Kunt u verklaren wat daarmee precies bedoeld wordt? Want voor mij is dat onduidelijk.

Mark van Straaten: Ik weet niet of Grondbank dat heeft uitgelegd, maar Grondbank heeft ...

Jos D'Haese: Grondbank heeft daar niets over gezegd. Ik haal het gewoon uit jullie mails. Zij wisten het ook niet.

Mark van Straaten: Grondbank is verzekerd voor zaken die zouden mislopen in het kader van het grondverzet. Dat is een van de pijlers van de principes rond grondverzet en traceerbaarheid. Anders blijft dat niet overeind. Als de regels – VLAREBO en de grondverzetregeling – gevolgd worden en als alle partijen – de aannemer, de erkende bodemsaneringsdeskundige en de ontvanger – gedaan hebben wat ze moeten doen, maar er toch iets zou gebeuren en er bijvoorbeeld grond zou terechtkomen waar ze niet terecht mag komen, dan is Grondbank daartegen verzekerd. Dan zijn er geen fouten gemaakt, maar blijkt achteraf toch dat die grond andere eigenschappen heeft dan het technisch verslag doet vermoeden. Het is logisch, vanuit goed huisvaderschap, om dan te denken over de toepasbaarheid van die verzekeringslogica. Het is logisch dat we die zekerheid in het proces zoeken. En meer moet men daar niet achter zoeken.

Jos D'Haese: Gewoon om het goed te begrijpen. Grondbank stelt zelf niets op, maar keurt goed wat de erkende bodemsaneringsdeskundige aanlevert. Dat wil zeggen dat Grondbank verzekerd is voor het geval dat de erkende bodemsaneringsdeskundige een fout heeft gemaakt bij de opstelling van het kader. Begrijp ik dat goed?

Mark van Straaten: Neen, het is iets enger. Als het vastgelegde traject gevolgd is, maar er toch nog iets gebeurt, dan is Grondbank daarvoor verzekerd. In dat traject zit uiteraard ook het werk van de erkende bodemsaneringsdeskundige met betrekking tot de opstelling van projectspecifieke normen voor verontreinigingen die niet genormeerd zijn vanuit de wetgeving.

Jos D'Haese: En hoe moet ik de zin ‘Destijds hebben we dit onder meer om verzekeringstechnische redenen naar Grondbank afgeschoven, maar nu wil de OVAM toch een onderbouwde nota van onze kant.’ begrijpen? Hoe moet ik dat interpreteren? Had er van bij het begin een onderbouwde nota moeten zijn en is die er niet gekomen?

Mark van Straaten: Nogmaals, in heel deze problematiek is het normaal, zo staat het in alle procedures, dat de erkende bodemsaneringsdeskundige zelf normen afleidt voor parameters die niet genormeerd zijn.

Jos D'Haese: Op dat moment is dat kader nog niet afgeleid en baseert men zich nog op de nota van Grondbank, met een aantal waarden uit de literatuur. Ik denk dat men dat bedoelt met dat ‘afschuiven naar Grondbank’ – ik denk dat de heer Goffings de mail geschreven heeft. Was het niet zo dat de nota van Grondbank van 27 april 2017 als basis is genomen en dat de OVAM daarvan heeft gezegd dat het niet volstond en dat er een afleiding moest gebeuren, zoals dat in de regelgeving voorzien is. Jullie waren daar trouwens ook al mee bezig op dat moment.

Mark van Straaten: Ik denk dat ook daar weer de context belangrijker is dan wat er letterlijk staat.

Jos D'Haese: Dank u wel.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls: Sta mij toch toe ernaar te verwijzen dat de opdracht van deze onderzoekscommissie waarheidsvinding, en niet waarheidsconstructie is. Dat is een eerste zaak die ik in mijn tussenkomst wil meegeven.

Ten tweede zijn er in dezen elementen à charge en à décharge. We moeten oppassen dat we niet in de logica van 'ik pas in mijn kostuum, mijn kostuum past in mijn valies, dus, zie je wel, ik pas in mijn valies' terechtkomen. Het zou wel eens heel hard kunnen tegenvallen als je daarbij je eigen volume mee in rekening brengt. Ik vind dat toch niet onbelangrijk om te zeggen.

Ten derde ga ik wat verder in op het gebruik van het woordje 'we' in mails. Ik denk dat het een goede zaak is in Vlaanderen – en ik hou daarbij hout vast, collega's – dat in bedrijven niet elke mail die wordt verstuurd, ook interne mails, eerst langs 'legal' gaan, want bedrijven waar dat wel gebeurt, hebben we hier al gehad. Dan is het antwoord: "I cannot answer your question. There is no mail. Use the phone." En dan is er niks, dan is er gewoon niks. Ik vind het als parlamentslid in de onderzoekscommissie wel belangrijk om te weten hoe dat gegaan is, in 2017 en in 2018. Dat interesseert mij, ook om zaken als deze in de toekomst te vermijden. Er zijn mensen die grote complottheorieën bedenken en ik denk dat dat voor de Boekenbeurs heel interessante boeken zal opleveren. Het eerste debat daarover zal dan gaan of die in de afdeling fictie of non-fictie moeten staan. Dat is een ander debat, daar zal ik mij niet mee bezighouden, daar zal ik mij echt niet mee bezighouden.

Ik wil even terugkomen op het rapport, want dat interesseert mij. Er is advies geleverd over wat we moeten doen met de grond, wat we daarmee moeten aanvangen, wat we moeten doen met de werken, hoe we moeten omgaan met afvalwater, hoe we moeten omgaan met de bevolking, welk advies we moeten geven aan de politici. Daarover gaat het. Professor Tytgat, ik kom even terug op uw rapport. Ik moet altijd even kijken naar de juiste datum. Ja, dat is 2 oktober. Hier worden vragen gesteld over de cijfers, en die gaan in alle richtingen, maar dan kijk ik met mijn bril naar een rapport waarin u de conclusie in het vet hebt gezet. Ik wil gewoon weten of ik het goed begrijp, maar er staat op pagina 18 toch heel duidelijk: "Rekening houdend met de meest actuele toetsingscriteria voor PFOS en FPOA in de grond en het grondwater, kunnen de volgende waarden dienen als leidraad." Dan lees ik dat voor PFOS – en ik zal even daar op focussen – bij grond 16.000 microgram per kilogram droge stof als ecologische risicogrens wordt gehanteerd. Bij grond geldt 100 microgram per kilogram droge stof als humaanrisicogrens. Bij grondwater is 930 microgram per liter de ecologische grens, 4,7 microgram per liter de humaanrisicogrens. Daarbij staat in voetnootje 2: "Hier wordt uitgegaan van het gegeven dat grondwater integraal als drinkwater wordt geconsumeerd."

U zult nu denken dat ik wel een heel maffe vraag stel, maar ik zal ze toch stellen. Wat ik nu voorlees, staat er toch wel degelijk? Ik heb het toch juist dat we over hetzelfde document aan het spreken zijn? (*Opmerkingen van Jan Tytgat*)

Oké. We hebben hetzelfde document. Mag ik daar dan uit begrijpen dat het inderdaad zo is dat er voor grond onder de 100 microgram per kilogram droge stof geen humaan risico is? Mag ik dat zo interpreteren?

Jan Tytgat: Als u met betrekking tot de blootstelling aan grond, grondwater en drinkwater onder die norm blijft, is er geen wetenschappelijke reden om te zeggen dat je een gezondheidsrisico zou lopen. Dat is eigenlijk de bedoeling van normen te hanteren.

Koen Daniëls: Dank u. Onder de 100 microgram per kilogram droge stof kunnen we ervan uitgaan dat er geen wetenschappelijk aangetoond bewijs is dat er op dat moment, 2 oktober 2017, een humaan risico is? Goed. Dank u wel.

Ik keer even terug naar het grondwater. Hier werd net gezegd dat er toch een verschil is tussen grond en grondwater. Ik zie in uw rapport duidelijk twee lijnen. Hetzelfde geldt dus voor dat grondwater, en u zet erbij dat dat in de veronderstelling is dat al het water in je huis, water waarmee je koffie zet, dat je van de kraan drinkt, waarmee je je tanden poetst, grondwater is, en daarvoor geldt 4,7 microgram per liter als humaanrisicogrens.

Jan Tytgat: Ja, dat klopt en dat staat ook in mijn verslag van 6 oktober, bij de vierde voetnoot.

Koen Daniëls: Dank u wel, dat is voor mij helder. Ik kan daar niet meer uit afleiden dan wat ik hier nu hoor en lees. Dank u wel voor die helderheid.

Ten tweede kijk ik naar het rapport dat inderdaad door Lantis werd gevraagd en naar alle communicatie die daarover is gebeurd. Ik zal de vraag in het licht stellen van dat boek dat voor de fictie- of non-fictieafdeling wordt geschreven. Is er op bepaalde momenten actief gezegd dat die norm naar beneden moet, 'pas die norm aan, dat wordt te duur'? Ik zal het heel concreet maken: is er op een bepaald moment door Lantis berekend dat als dat de norm is, wat dan ook de kosten zullen zijn? Hebben ze in functie van de kosten gevraagd om de norm te verhogen? Is dat soort berekening, dat soort afweging ooit gemaakt bij Lantis?

Gert Osselaer: Ik kan daar formeel 'neen' op antwoorden. Die vraag is zeker niet aan professor Tytgat gesteld. Ik denk dat alle communicatie, op twee of drie telefoongesprekken na, per mail is gebeurd. Dat durf ik heel formeel te bevestigen. Dat is ook zo naar RoTS toe. Ik zal nooit beweren dat we geen calculaties hebben gemaakt. Natuurlijk hebben we die gemaakt. Het zou nogal gek zijn dat we dat niet doen, want we moeten ook nog altijd onze budgetten opmaken, maar we hebben nooit enige druk uitgeoefend of zelfs maar een vraag gesteld om zaken om financiële redenen te optimaliseren.

Ik kan misschien een wedervraag stellen – en u hoeft er niet op te antwoorden – maar in heel dit gegeven stel ik mij altijd de vraag welk belang Lantis, ik als persoon, maar ook mijn collega's of de mensen bij RoTS, er bij zouden hebben om dat te gaan doen. Ik heb daar geen enkele zaak mee te winnen. Ik denk dat ik in dezen ook voor mijn collega's mag spreken, maar wij proberen dit zo objectief en wetenschappelijk mogelijk te benaderen. Ik heb daar geen enkel belang bij, ik heb dat nooit gehad en heb het nu nog niet, of dat nu 5 miljoen euro dan wel 500 miljoen euro zou kosten. Voor mij zal dat geen euro verschil uitmaken. Ik heb daar niets mee te winnen, noch financieel noch op een ander gebied. Ik heb daar dus zelf geen baat bij.

Wat wij wel altijd willen, is onze job goed doen. We hebben er inderdaad voor gezorgd dat we naar een optimale oplossing zochten en dat we niet met het geld van de belastingbetaler zomaar zeiden: "Doe maar op, het kan geen kwaad, het is ons geld niet." Dat is natuurlijk een andere houding. Dat hebben we ook niet gedaan. Wij hebben altijd geprobeerd om zo objectief mogelijk met de feiten om te gaan en getracht om de beste oplossing voor iedereen in dezen te vinden. Als er mij één iemand een motivatie kan geven wat ik of iemand anders hier anders uit zou kunnen halen ... Zelfs in mijn wildste dromen zou ik niet weten wat ik hier uit zou kunnen halen voor mezelf, en dat geldt ook voor mijn collega's.

Ja, zoals u zegt, ik vind die complottheorieën altijd spannend, maar soms vergeten ze wel dat er voor een complottheorie ook een motivatie zou moeten zijn of een reden waarom je zo'n complot zou uitvinden of zou smeden. De motivatie ervoor heb ik nog nooit gelezen of gehoord.

Erwin Malcorps: Ik kan dat alleen maar bevestigen. Wij hebben nooit een economische optimalisatiestudie uitgevoerd in functie van normeringen en ik hoop dat we de afgelopen uren en in de vorige zittingen toch wel duidelijk hebben gemaakt hoe we hebben gewerkt. Om alle misverstanden te vermijden: u zult in de nota ongetwijfeld wel bepaalde ramingen en scenarioanalyses terugvinden, maar dat is normaal. Als u ons vandaag vraagt wat een

gebouw kost, dan zullen we zeggen dat dat 1500 euro per vierkante meter is. Wat kost het saneren van grond? Daar zul je grootteordes voor vinden. Wat zullen we wel doen in functie van de vervuiling? Als we die vaststellen, en dat is algemeen bij dergelijke grondverzetwerken, dan zullen we misschien wel de diepteliggingen van het project en dergelijke optimaliseren, maar dat is iets helemaal anders dan wat we hier net hebben gehoord. We hebben nooit de normeringen geoptimaliseerd in functie van een economische studie. Daar speelt ook die onafhankelijkheid een rol.

Gert Osselaer: Ik wil dat nog wat verduidelijken, zodat daar geen misverstanden over bestaan. Wij hebben ook niet gezegd dat ze van die 70 microgram maar 500 moeten maken. Neen neen, wij hebben gezegd dat men dat moet onderbouwen: doe die studies, doe die uitloogproeven, doe dus alles wat jullie nodig achten om een onderbouwde norm te kunnen afleiden. Wij hadden ook kunnen zeggen dat we gewoon alles zouden inpakken. Ja, wij werken nog altijd met het geld van de Vlaamse belastingbetaler. Dat we naar de optimale oplossing met de meest correct onderbouwde normen zijn gaan zoeken, lijkt mij logisch. Anders zaten we hier misschien voor een ander verhaal en zouden we ons moeten komen verantwoorden omdat dit project totaal uit de hand aan het lopen is en we nog 500 miljoen euro extra nodig hebben. Ik ben heel hypothetisch bezig, maar ik wil toch even kaderen. Ja, we hebben natuurlijk ook normen laten afleiden. Mocht daar nog een mail over bestaan of zo waarin we dat vragen, dan is het antwoord dat wij dat wel degelijk hebben laten doen.

Koen Daniëls: Dank u. Dat is wat mij betreft duidelijk, althans zeker wat de intentie en achtergrond betreft.

Deze vraag is al een paar keer gesteld, maar waarom is VITO op dat moment niet betrokken geweest? Jullie hebben die tijdlijn al geschetst. Jullie stelden dat vast, toen kwam de vraag wat jullie moesten doen en dan zijn er mails gestuurd vanuit 'we' als in 'we zoeken een toetsingskader', 'we zoeken een afleidingskader'. Waarom is er op dat moment niet naar VITO gekeken? Waarom is er voor dit traject gekozen? Wat waren de overwegingen?

Mark van Straaten: Ik denk dat wij bij de voorstelling na een van de vorige getuigenissen hebben gezegd wat onze expertise als consortium was en dat wij indien onze opdrachtgever ons hiervoor een opdracht zou geven, ons best in staat voelden om die opdracht tot een goed einde te brengen met de expertise die er was, en ook met de expertise van onze Nederlandse collega's, zowel van Sweco Nederland als van Witteveen+Bos. We zaten samen met Arcadis Nederland in het Expertisecentrum PFAS. Dus zonder te willen zeggen dat we het beter kunnen, voelden wij ons best wel in staat om die opdracht, als die zou komen, tot een goed einde te brengen. Er hoeft niet meer achter gezocht te worden waarom VITO wel of niet wordt ingeschakeld. Het is ook in andere dossiers niet altijd zo dat we dat maar aan VITO vragen. Ik heb er denk ik in mijn vorige getuigenis ook op gewezen dat VITO een belangrijke taak als second opinion voor de OVAM heeft. De OVAM doet heel vaak een beroep op VITO voor een second opinion en dat had ze bij wijze van spreken in dit kader ook kunnen doen. Ik ga ervan uit dat de OVAM ook geen reden zag om dat te doen. VITO heeft naderhand wel de bodemsaneringsnormen afgeleid. Perfect zo, daar hebben ze ook de expertise voor. Ja, meer hoeft daar niet achter te worden gezocht. Als wij op enig moment hadden gevoeld dat wij daar toch wel hulp bij hadden kunnen gebruiken of ons hadden afgevraagd of we dit aan VITO hadden moeten vragen, dan hadden we dat zeker gedaan, net zoals we dat in andere dossiers ook doen.

Koen Daniëls: Voorzitter, ik heb nog één vraag. Laten we nog eens terugkeren naar die tijdsgeest, want dat is voor mij toch wel belangrijk: er waren toen geen normen om te gebruiken, dus de regelgeving in Vlaanderen stelt dan dat je die zelf moet afleiden. Dat is ook zo in andere landen. Dan komt er een hele procedure van mails, advies, extern advies, experten en dergelijke meer. Er komt dan een rapport op dat rapport. Is er dan van een instantie, hetzij Grondbank, hetzij de OVAM, hetzij weet ik veel welke instantie die daar kennis van neemt, de reactie gekomen dat men moet stoppen en dat dit voor hen niet oké

is vanwege die, die en die redenen? Hebt u dat signaal gekregen van eender welke instantie?

Mark van Straaten: Voor ons is de OVAM noem het maar eventjes het 'bevoegd gezag' in Vlaanderen. We kennen de reactie die de OVAM op het rapport heeft gegeven. Zij ging niet 100 procent akkoord, maar wel voldoende akkoord om verder te gaan. Van andere instanties hebben wij – en ik kijk even naar de heer Goffings want hij geldt als ons collectief geheugen – geen reactie gehad. Nogmaals: Grondbank en de OVAM waren vanaf de eerste dag betrokken.

Martijn Goffings: Daarnaast is het misschien nog even belangrijk om te melden dat de OVAM ook in haar recente publicaties van maart dit jaar het afgeleide normenkader of toetsingskader als indicatorwaarden meegeeft. Dat is toch wel belangrijk. Ik denk ook dat in deze commissie door de OVAM nog eens is bevestigd dat zij nogmaals naar de studie heeft gekeken en dat zij daar nog altijd achter stond.

Mark van Straaten: En de commissie-Vrancken ook.

Martijn Goffings: Ja.

Mark van Straaten: Rond de norm van 70 microgram kan heel veel discussie zijn over de manier waarop hij is afgeleid, maar als er dan ondertussen geen expert is opgestaan die zegt dat hij die 70 wel heel erg in vraag stelt ...

Jan Tytgat: Ik kan dat bevestigen met betrekking tot de commissie-Vrancken, omdat ik daar ook in zat.

Gert Osselaer: Het is ook niet verwonderlijk dat er geen bezwaren zijn. Dat is net het proces dat we in dat anderhalf jaar hebben doorlopen. De OVAM en Grondbank waren heel erg betrokken. Zij kregen op hun bord geen rapport waarvan ze niet wisten wat erin stond. Ze konden dan op het einde nog over een aantal zaken discussiëren of hun bedenkingen hebben, maar 90 of 95 procent van dat rapport, misschien zelfs het volledige rapport, was met hen doorgesproken. Dat rapport was de eindconclusie, hé.

Koen Daniëls: Dank u wel, ik heb geen verdere vragen.

De voorzitter: Goed. Collega's, we gaan nog even verder. Probeer u echt te beperken tot de vragen die nog niet zijn gesteld.

De heer Claes heeft het woord.

Bart Claes: Ik zal het heel kort houden, voorzitter.

U bent allemaal al eens langs geweest in deze commissie en het zal de laatste keer zijn dat we elkaar zien. Ik wil dan ook de heren bedanken voor de vele volledige en altijd beleefde antwoorden die u op onze vele vragen hebt gegeven.

Ik heb nog een bijkomende vraag voor professor Tytgat. U verwees daarnet in uw antwoord naar het nieuwe dossier dat nu in Klein-Willebroek over de De Naeyersite naar boven is gekomen. Ikzelf en enkele collega's zullen daar ongetwijfeld in andere commissies in het parlement nog wel vragen over stellen, maar nu u hier toch bent, wil ik misbruik maken van uw expertise, die ik overigens niet in twijfel wil trekken. Er wordt nu in eerste instantie gekeken naar de personen die er gaan wonen of er in de buurt wonen of zullen gaan wonen, maar zoals u daarnet al zei, produceerde die fabriek in het verleden broodzakken. Aan de binnenkant van die zakken was er een coating van PFOS voorzien. Stel dat men jarenlang zijn dagelijks brood heeft gekocht bij een bakker die die broodzakken afnam, vormt dat dan ook een risico voor die mensen?

Jan Tytgat: In de toxicologie hangt alles af van de dosis. Als je als eindconsument af en toe naar de bakker gaat en het brood opeet dat verpakt werd, dan zul je wel een kleine, kleine hoeveelheid opnemen, net zoals dat is als je popcorn, frietjes of cola uit een klassieke kartonnen beker eet of drinkt. Opname is er sowieso, maar dat wil niet zeggen dat je dan een bewezen gezondheidsrisico hebt in functie van die concentratie. Natuurlijk heeft de fabriek De Naeyer die dat produceerde dat wel in grote volumes en concentraties gedaan. Ik verneem dat de OVAM snel 70 centimeter wil afgraven. Dat is denk ik al een goed initiatief, maar mijn bezorgdheid gaat dieper. We hebben in andere dossiers ook analyses gezien dat heel die familie van de PFAS-molecule ook wel dieper aanwezig kan zijn. Nu u toch naar mijn advies vraagt, vraag ik me af of die 70 centimeter wel genoeg is. Waarop baseert men zich om dan tegen de burgers te zeggen dat daarmee het probleem is opgelost? Persoonlijk ben ik daar nu, met de kennis van zaken, nog niet van overtuigd.

Bart Claes: Kan er in het kader van een biomonitoring een oorzakelijk verband of een verband worden vastgesteld bij personen die jarenlang brood uit broodzakken hebben gegeten die daar vandaan komen?

Jan Tytgat: Dat is een goede vraag, maar in de praktijk zien we die associatie niet. Er zijn toch ook heel veel burgers, en gelukkig maar, die in wat meer landelijke gebieden leven, waar de serumconcentraties wel onder de normen blijven en waar men uiteraard ook wel brood eet.

Bart Claes: Oké, dat is duidelijk. Dank u wel.

De voorzitter: Mevrouw Rombouts heeft het woord.

Tinne Rombouts: Ik wil ook de heren hartelijk danken voor hun volledige antwoorden.

Om even op de interpretatie van het rapport terug te komen: die was voor mij en voor ons tijdens de vorige zitting heel scherp en duidelijk. Ik had daarover geen specifieke vragen meer. Ik moet vaststellen dat die stelling vandaag opnieuw heel scherp en duidelijk is gesteld, en dus ook de wijze waarop het rapport geïnterpreteerd moest of moet worden.

We hebben hier in de commissie al met heel veel cijfers te maken gehad. Het is niet eenvoudig om alles op een rijtje te houden. Ik weet natuurlijk dat er onderzoek gebeurt en dat daaruit ook nog heel veel cijfers en interpretaties komen. Het is met andere woorden heel belangrijk dat cijfers altijd in een context worden bekeken. Men moet niet enkel de tabel bekijken, ook de paragrafen ervoor en erachter zijn heel belangrijk. In die zin neem ik dat ook zeker verder mee. Ik was daarvan overtuigd, maar we zullen dat verder in de werkzaamheden ook zo doen.

Ik had wel nog één vraag. Ik heb daarstraks gevraagd om te duiden op welke manier de normen uit het toetsingskader tot stand zijn gekomen, omdat u heel duidelijk aangeeft dat u hierover een akkoord met de OVAM, of Grondbank, hebt. U verwees ernaar dat dat eigenlijk heel expliciet zo in het dossier stond. Omgekeerd stelt de OVAM dat ze geen goedkeuring heeft gegeven. U hebt het proces wel geduid. Omdat het zo'n groot dossier is, bent u in overleg met elkaar gegaan om te zien waar men komt. Zijn daar opmerkingen over? Redeneert men mee? Zit men op dezelfde lijn of denkt men dat er fouten zijn? Zo interpreteer ik het nu. U gaf daarnet ook aan dat er wel een aantal mails en documenten zijn waar u uit concludeert dat er door hen een goedkeuring werd gegeven.

Ik heb die mails of documenten momenteel niet, of ik weet niet aan welke u specifiek denkt. Of ik heb ze misschien wel, maar ik ben er nog niet op gebotst. Indien ze nog niet bezorgd zijn, kunt u ons dan de documenten bezorgen waaruit u effectief afleidt dat dat voor u een akkoord is? Of kunt u anders aangeven over welke documenten het precies gaat?

Mark van Straaten: Die zitten in het dossier, want ik herinner me dat mevrouw Schauvliege daar vorige keer uit geciteerd heeft.

Tinne Rombouts: Oké. Kunt u de datum geven van wie wat aan wie heeft gestuurd?

Erwin Malcorps: Maart 2018

Tinne Rombouts: Maart 2018, een mail van de OVAM aan ...?

Erwin Malcorps: Aan ons gericht.

Martijn Goffings: Ja, ik denk dat die aan mij is gericht. Ik denk dat het 6 maart 2018 is. Of neen, 5 maart.

Tinne Rombouts: Bij dezen is dat duidelijk. We zullen het verder nakijken. Dank u.

De voorzitter: Mevrouw Schauvliege heeft het woord.

Mieke Schauvliege: Ik wil toch nog even doorgaan op de dading. Er is een dading opgesteld met een grens van 1000 microgram. Mijn heel concrete vraag is wie die grens van 1000 microgram heeft bepaald. Is dat door de bodemdeskundigen bepaald of door Lantis?

Martijn Goffings: Ik denk dat dat gewoon een zeer praktische grens was. In die zin dat er in het vaste deel van de bodem een hoogste concentratie is vastgesteld van een kleine 600 microgram. Dat is de informatie die wij aan de onderhandelaars meegegeven hebben, en ik vermoed dat men daar gewoon een praktische bovengrens van 1000 op gekleefd heeft.

Gert Osselaer: Als u wilt weten hoe het in de dading is terechtgekomen, zou u de onderhandelaars daaromtrent moeten bevragen.

Martijn Goffings: Voor alle duidelijkheid, de bovengrens, de toetsingswaarde voor bodemsanering in industriegebied, is 1949.

Mieke Schauvliege: Maar de reden waarom ik daar nu wel belang aan hecht, weten wie die grens bepaald heeft, is natuurlijk omdat die grens in de dading de grens is tussen wat 3M zal afvoeren en als afval moet beschouwen enerzijds, en de grond die wordt gebruikt in de veiligheidsberm.

Gert Osselaer: Ik dacht dat het 1000 was, maar de dading is voor mij relatief onbekend terrein. Ik weet wat we daar uiteindelijk mogen doen, maar de juiste achtergrond en zeker die kennis heb ik niet. Ik dacht dat die 1000 microgram op onze gronden sloeg, en dat dat los stond van ...

Mieke Schauvliege: Ik zal het citeren, want het is wel belangrijk. In de dading staat "een vast volume van 5000 m³ grond met PFC-concentraties kleiner dan 1000 µg/kg (...) afkomstig van de hoop zuidzijde van het terrein van 3M Belgium definitief te bergen als een Veiligheidsberm." Dat betekent eigenlijk dat men daar de beslissing genomen heeft – en dat is onderdeel van die dading – om die vervuilde grond van 3M mee te verwerken in die veiligheidsberm.

Ik verwees daarnet naar een technisch verslag dat de OVAM nu in twijfel trekt over grondhopen. Uiteraard zijn dat geen grondhopen afkomstig van de Oosterweelwerken. Dat zijn grondhopen – daar hebt u gelijk in – afkomstig van 3M die daar lagen. Maar met dat technisch verslag geeft de OVAM wel opmerkingen op het gebruik van gronden tot 1000 microgram, van die afvalhopen, om te verwerken in die veiligheidsberm. Dat klopt toch?

Mark van Straaten: Maar ik weet niet hoe ver het staat met de discussie rond de grondhopen en of 3M in beroep is gegaan of niet. Maar als er afval is, dan mag dat daar niet in.

Mieke Schauvliege: Maar in de dading wordt dat wel meegenomen om te verwerken en dat is natuurlijk de clou van de zaak.

Gert Osselaer: Maar er staat in de dading toch ook duidelijk dat als het niet zo is, het dan gewoon een schraping is van dat onderdeel? Daar is toch geen discussie over? Dat is dan hoogstens een juridische discussie. Ik ga mij daar ook niet in moeien. Dit is één klein onderdeel van die dading, dat niets met Oosterweel op zich te maken heeft.

Mieke Schauvliege: Ik denk helemaal niet dat dat een klein onderdeel van die dading is, want het is net voor het verwerken van die gronden dat 3M 75.000 euro betaalt en dat de Vlaamse overheid 63 miljoen euro betaalt, om heel de boel te saneren. Dus ik vind het een eigenlijk wel een minimalistische benadering van een zeer essentieel onderdeel van een dading.

Gert Osselaer: Ik denk dat u dan de dading ook minimaliseert.

Mieke Schauvliege: Ik denk dat we de discussie over de dading inderdaad niet hier moeten voeren, maar het is wel belangrijk om te weten wie die 1000 bepaald heeft, of dat iemand van jullie is. Ten tweede wil ik ook van jullie horen – in de pers is aangekondigd dat men met die veiligheidsberm begonnen is – welke gronden die op het terrein van 3M aanwezig waren, nu worden verwerkt in die veiligheidsberm. Of wordt dat nu gewoon geschrapt?

Gert Osselaer: Tot op heden worden er geen gronden van 3M verwerkt in de veiligheidsberm, omdat we daar ook gewoon de toelating niet voor hebben van de OVAM. Wij kunnen daar dus niet mee aan de slag, maar die grondhopen liggen op dit ogenblik ook niet in de weg, dus wij kunnen verder met de planning zoals we ze nu hebben. En als ik het goed begrepen heb, heeft 3M beroep ingediend tegen de beslissing van de OVAM, en wachten ze daarop om actie te ondernemen, en zijn ze bereid – zo is in elk geval aan ons officieus meegegeven – om die gronden af te voeren als dat noodzakelijk blijkt.

Mieke Schauvliege: Oké. Maar bij deze hebt u wel bevestigd dat de dading niet uitgevoerd wordt zoals ze is opgemaakt.

Gert Osselaer: Dat heb ik niet gezegd.

Mieke Schauvliege: En dan is de vraag natuurlijk of we verder kunnen gaan.

Gert Osselaer: Maar neen, u legt mij woorden in de mond die niet correct zijn, dus ik moet mij daartegen verzetten. Ik heb hier niet gezegd dat de dading niet wordt uitgevoerd, absoluut niet. Dat heb ik niet gezegd. Dat is nu typisch hoe u het altijd speelt. U legt mensen woorden in de mond die ze niet gezegd hebben, en daar ben ik het niet mee eens.

Erwin Malcorps: Trouwens, wij hebben ook een taak als erkende bodemdeskundigen om de grondstromen tijdens de uitvoering van de werf op te volgen.

Mijn collega heeft het net aangehaald: ik denk dat de grondhoop op het terrein van 3M vandaag onderwerp is van een specifieke juridische discussie. Die dading met 3M is denk ik een heel ander verhaal, waarbij 3M, laten we dat ook niet vergeten, ook op hun terreinen een berm krijgt waar ze ook nog wel enkele tientallen jaren tegenop zullen kijken. Dus ja, het is een complex verhaal. Maar ik ben het wel eens met de heer Osselaer: het is denk ik te kort door de bocht om te zeggen dat die dading niet zou worden opgevolgd. We hebben een taak als bodemdeskundige. Die zullen we uitvoeren en het gebiedsdekkend uitvoeringsplan (GUP) naleven.

Mieke Schauvliege: Ik heb dan nog een vraag over lucht. We hebben hier al heel veel vragen gesteld over waarom professor Tytgat is ingeschakeld en niet VITO. Want de Vlaamse PFAS-expertise zit vooral bij VITO. U geeft aan dat Witteveen+Bos en Sweco daar in Nederland heel veel expertise over hebben en dat dat dus afgedekt was.

Mark van Straaten: En in België.

Mieke Schauvliege: Na uw getuigenis hier in de onderzoekscommissie heeft de heer Osselaer de week daarop heel duidelijk aangegeven dat er een extreme bezorgdheid was bij Lantis over de verspreiding van PFOS buiten de terreinen van 3M, en dat zij aan de alarmbel getrokken hebben. Er zijn ook tekeningen gemaakt van mogelijke verspreidingsmodellen, en er werd gezegd dat het wel duidelijk was dat dat niet alleen verspreid werd via grondwater of grondverzet. Dan is mijn vraag heel concreet. Als jullie zoveel Nederlandse expertise in huis hadden, expertise die ook van Dordrecht kwam, waarom werd er dan door de bodemsaneringsdeskundigen die bij dit project betrokken waren, niet meer aan de alarmbel getrokken over het feit dat er geen analyses over luchtverspreiding van PFOS werden gedaan?

Ik weet het, het is jullie taak niet. Maar jullie zijn wel ingehuurd vanuit jullie PFOS/PFAS-expertise en doen daar ook voortdurend een beroep op. Daarvoor zijn jullie mee in dat consortium getrokken.

Mark van Straaten: Ik weet niet of ik uw vraag helemaal begrijp. Gaat dat dan over bestaande PFOS-verspreiding?

Mieke Schauvliege: Ik heb het over de tekening die gemaakt is in 2017, waarbij duidelijk werd dat er rond de site van 3M verspreiding was en mogelijk ook in de woonwijken, en waarvan de heer Osselaer heel duidelijk in de vorige commissie verklaard heeft dat hij extreem bezorgd was over die verspreiding, en dat men eigenlijk niet goed wist hoe die verspreiding daar terecht kon komen. We hebben aan alle mensen die hier gepasseerd zijn, gevraagd hoe het komt dat er niet naar lucht is gekeken. Het antwoord was omdat die kennis er niet was. Jullie zijn vanuit Nederland ingehuurd vanwege jullie kennis. Mijn vraag is dan: is er dan nooit die reflex bij jullie opgekomen, en is er geen waarschuwing geweest naar Lantis toe dat daar ook naar moest worden gekeken? Mijn vraag is niet of jullie daarnaar moesten kijken, mijn vraag is of jullie niet aan de alarmbel moesten trekken?

Martijn Goffings: Mevrouw Schauvliege, wij moeten het grondverzet in kaart brengen. Het beschrijvend bodemonderzoek rond verspreiding van verontreinigingen zit wel degelijk bij 3M. Het kaartje toont alleen ook onze bezorgdheid aan, en is ook gedeeld met Lantis, en via Lantis ook met de OVAM.

Gert Osselaer: Misschien voor alle duidelijkheid: de vaststellingen, de bezorgdheid is van mij gekomen, maar al evenzeer van de heer Goffings en zijn medewerkers, die ook zeggen: hier klopt iets niet. En er was wel degelijk op dat moment het gevoel, een 99 procent zekerheid, dat er een verspreiding via uitstoot was. We hebben dat trouwens ook verder afgeperkt. Over de Schelde hebben we ook dezelfde vaststellingen gedaan. Dus ik begrijp uw vraag niet goed, want die meldingen dat we het vermoeden hadden, zijn ook allemaal gedeeld met alle partijen. Dus ik begrijp uw vraag niet goed.

Erwin Malcorps: Maar we bekijken inderdaad wel waar de contaminaties zijn vastgesteld. En daaruit kunnen we vermoeden dat er ongetwijfeld ook via lucht PFOS werd verspreid. De zaken die we vaststellen op rechteroever laten dat vermoeden. Wat we gedaan hebben is, denk ik, heel breed, breder dan de werkzone van het project. We hebben eigenlijk de PFOS-vervuiling in kaart gebracht. Met andere woorden: ik denk wel dat we verder gekeken hebben dan het project 'as such', dat we een brede zone in kaart gebracht hebben.

We hebben waardes, we hebben alles in kaart gebracht. Ik denk dat daarstraks ook door de heer Goffings geantwoord is hoe we dat gedaan hebben. Ten zuiden van de E34 hebben we ook heel wat metingen gedaan.

Gert Osselaer: Die extrapolatie, die cirkel, is er gekomen vanuit een bezorgdheid. Je ziet daar die mooie afname. Ik denk dat de heer Goffings diezelfde grafiek heeft gemaakt, waarbij je op de X-as de afstand zet, en dan op de Y-as de vervuilingsgraad. En daar zag

je dan mooi die afname. En als je dan weet dat dat zo'n mooie, bijna rechte lijn is, dan weet je dat dat in een min of meer cirkelvormige relatie te vinden is. En daarvan hebben we samen gedacht dat we dat toch eens in kaart moesten brengen. Want de afperkingen zijn inderdaad alleen binnen ons projectgebied gemaakt, maar de cirkel geeft wel aan tot waar die 8 op dat moment komt, volgens ons aanvoelen – want we hadden natuurlijk geen bewijzen, die discussie gaan we hier niet opnieuw voeren. In dat kader stelt zich de vraag: waar komt dat vandaan? Was dat luchtdepositie? We hebben dat geïnsinueerd, denk ik. Ik denk dat we dat kunnen zeggen. Konden we dat aantonen? Neen. We hebben ook geen idee van de processen of de uitstootbronnen bij 3M. Wij weten niet hoe ze daar aan het werk zijn.

Erwin Malcorps: Er zit geen DNA op PFOS, hè.

De vraag was wat onduidelijk.

Mieke Schauvliege: Versta mij goed, ik vind niet dat het jullie taak was om dat onderzoek daarrond te doen, of zo. Maar er wordt hier een beroep gedaan op Nederlandse expertise. Dan zou ik wel verwachten dat, als er zulke duidelijke indicaties zijn, er verder gegaan wordt dan een kaartje, en dat ook wel wordt meegegeven dat daar echt onderzoek naar moet gebeuren, niet alleen in de bodem.

Mark van Straaten: Zoals de heer Goffings zei, is het niet alleen de bodem. Maar we gaan ervan uit dat er vandaag geen PFOS-productie meer is. Als er nu nog verspreiding is, dan zou dat komen via stof, verontreinigd stof, en dat wordt sinds kort gemonitord. Zowel door ons als door de VMM worden nu op geregelde tijdstippen stofmetingen uitgevoerd. De VMM doet dat continu, en wij doen dat in functie van de werken.

Ik kom terug op het punt dat de heer Goffings maakt, en dat is de weg die je in Vlaanderen moet volgen. Het gaat hier over een bodemverontreiniging die in het kader van een infrastructuurwerk wordt vastgesteld. Daar zitten alle partijen, alle actoren, ook het bevoegd gezag en de partij die aangesteld is om het op te volgen, Grondbank, mee aan tafel. Op dat moment is er kennis van die verontreiniging, en op dat moment zal de OVAM – en ik weet dat ze dat doen – aanleiding geven tot opnieuw het beschrijvend bodemonderzoek openbreken en zeggen: "Doe het beschrijvend bodemonderzoek nog maar eens opnieuw." Op dat moment zeg je: "Kijk, er zijn nieuwe gegevens, en nu moet dat verder en opnieuw in kaart worden gebracht." Op dat moment, als je zegt dat je nieuwe gegevens hebt, moet dat verder en opnieuw in kaart gebracht worden.

Wat is het doel van een beschrijvend bodemonderzoek? De aard, de omvang en de oorzaak van de verontreiniging in kaart brengen. Die doelen zitten in het decretaal instrument van het beschrijvend bodemonderzoek vervat. Wij konden nog wel een hele grote vlag omhoog steken en vragen of dat allemaal wel snel genoeg ging en zo, maar alle actoren waarvan wij dan denken dat zij daar iets mee moesten of konden doen, zaten aan tafel. En die hebben bij mijn weten ook geageerd, door het beschrijvend bodemonderzoek opnieuw op te leggen.

Mieke Schauvliege: Mijnheer Tytgat, ik heb nog een vraag voor u. U zat inderdaad in de Commissie Grondverzet. Is daar een juridische analyse gebeurd over de vraag wanneer grond onder de grondverzetregeling valt en wanneer onder de POP-verordening (POP: persistent organic pollutant)? Want daar staat een onderdeel van in het verslag. Mijn vraag is of dat besproken is met de experts in die commissie?

Jan Tytgat: Voor zover ik mij kan herinneren is dat duidelijk gesplitst gehouden, om onze adviezen en ook ons kennisdomein effectief maar te laten gelden binnen domeinen waar we echt expert in zijn. Dus ik heb eigenlijk zeker geen weet van juridische besloemingen of reglementeringen die dan het advies en de activiteiten van die Commissie Grondverzet hebben beïnvloed.

Mieke Schauvliege: Bedankt.

En dan misschien nog een laatste punt, over de uitspraak rond de complottheorieën. We zijn hier inderdaad als onderzoekscommissie om alles te proberen op tafel te leggen. U neemt het woord 'complottheorie' in de mond. Ik denk dat wij dat niet doen. Maar ik denk dat het wel belangrijk is, als u vraagt naar een motief in dit verhaal, dat in 2017 de schop in de grond moest voor de Oosterweelwerken. En ik denk dat het inderdaad jullie opdracht was om ervoor te zorgen dat dat project gerealiseerd werd, en dat daar wel druk op de ketel zat. De vraag is of die druk zo groot is geweest dat beslissingen daar sneller dan normaal werden genomen, of niet. Dat moeten we proberen bloot te leggen.

Ik denk dat niemand mensen probeert te beschuldigen van dingen die niet waar zijn. Ik denk wel dat het onze opdracht is om te zoeken naar wat hier nu goed is gelopen en wat hier niet goed is gelopen, en wat anders had gekund, in het kader van de volksgezondheid.

Gert Osselaer: ik ga helemaal akkoord met uw standpunt, en ik reageerde enkel op wat de heer Daniëls zei; ik denk dat hij ook het woord 'complottheorie' of iets dergelijks in de mond had genomen. Ik reageerde enkel daarop, voor alle duidelijkheid.

Ik blijf erbij: welk nadeel – want u hebt het over druk – zou er dan voor mij of voor de collega's geweest zijn als de werken een jaar later zouden zijn gestart? Ik had daar niets aan te verliezen of aan te winnen, hoor.

Mieke Schauvliege: Het gaat natuurlijk niet over u persoonlijk.

Gert Osselaer: Oké, maar goed, u poneert het zo. Ik zal het anders zeggen. Ik heb op geen enkel moment – en ik denk dat ook de mensen hier dat kunnen bevestigen – in die zin enige druk ondervonden van iemand die dan mogelijk wel belang zou hebben bij de start van de werken, om waarden of beslissingen of wat dan ook op een andere manier te gaan afleiden of bepalen dan hoe wij het nodig achtten.

Mieke Schauvliege: Dat hebt u hier inderdaad verklaard. Maar als wij dan mails zien van de OVAM waarin staat dat zij akkoord gaan met de voorgestelde norm, gelet op de economische impact en de voortgang van het traject, dan lijkt het er volgens ons toch wel zeer sterk op dat de druk heel hoog is om Oosterweel zo snel mogelijk te kunnen realiseren.

Mark van Straaten: Mevrouw Schauvliege, ik wil opnieuw herhalen wat ik vorige keer heb gezegd: dat u ook de volledige quote moet nemen, en dat de OVAM ook heeft gezegd dat zij er niet van overtuigd zijn dat uitgebreid verder onderzoek noodzakelijk tot andere resultaten zou leiden. Dat staat er ook in.

Jos D'Haese: Mijn excuses, maar dat is ook niet het hele verhaal. Want de kritiek van de OVAM ging over verschillende punten. Een daarvan was het feit dat er weinig onderbouwing was omdat de meetpunten te ver van elkaar liggen voor de afleiding. Maar er waren wel twee andere punten die fundamenteel zijn. Dat is het niet toepassen van een reductiefactor van 0,1, en het niet gebruiken van EPA 2016. Als je die twee zaken toepast, nog los van het uitvoeren van extra kolomproeven, dan kom je twee grootteordes lager uit.

En uiteraard heeft de OVAM die goedkeuring gegeven en ligt die verantwoordelijkheid bij de OVAM, niet bij jullie. Maar als je de volledige context wilt geven, dan moet je wel effectief de volledige context geven.

Mark van Straaten: Dat is inderdaad ook de volledige context.

Erwin Malcorps: Er zal inderdaad wel druk geweest zijn op de vooruitgang van het dossier. Eén ding hoop ik. We hebben hier met z'n allen heel de historiek proberen te schetsen van 2017-2018, hoe we met een situatie geconfronteerd werden die zich ongetwijfeld nog nooit had voorgedaan in Vlaanderen. Hoe we op een objectieve, wetenschappelijke en technische manier te werk gingen. En ik denk dat hier vandaag al meermaals bevestigd is dat dat in alle objectiviteit gebeurd is. En dat maken wij dagelijks mee.

Natuurlijk zijn er altijd economische factoren en is er andere druk. Maar dat betekent niet dat je dergelijk belangrijk onderzoek niet ernstig neemt, integendeel. Mijn collega zei het al: dit gaat over volksgezondheid. We hebben daar alles aan gedaan, dat is altijd de rode draad geweest. We hebben nooit druk gevoeld om bepaalde economische elementen voorrang te verlenen. Dus ja, ik hoop alleszins – en we mogen dat hier vandaag bevestigen – dat wij altijd objectief, technisch, onafhankelijk en in eer en geweten de beste waarden genomen hebben en de strengste normen genomen hebben voor dit project, en dat de economische en timingsaspecten daar onafhankelijk van hebben gestaan.

De voorzitter: Collega's, zijn er nog prangende vragen? We zouden eigenlijk moeten afronden.

De heer D'Haese heeft het woord.

Jos D'Haese: Ik wil nog heel kort iets zeggen. Dat van die complottheorieën sloeg op mij. Ik wil dat absoluut niet stimuleren, maar de vraag naar een motief om de zaken anders te doen lopen dan ze zouden moeten lopen, is wel heel terecht. Uiteraard zijn er redenen waarom er heel veel druk achter de zaak zit. U hebt het daarnet ook aangegeven. Als het gaat over de OVAM, die het had kunnen doen maar daar te veel tijd voor nodig zou hebben, zegt u dat Lantis die tijd niet had. Ik begrijp dat vanuit uw positie en ik heb daar geen probleem mee, maar er is dus wel een heel grote druk geweest op dat moment. De vraag die wij hier proberen te stellen, is of dat ertoe geleid heeft dat er fouten zijn gemaakt. Van mij hoeft u hier nu niet te bevestigen of dat het geval is, maar zeggen dat er geen redenen zijn voor druk ... Ik denk dat er wel een aantal redenen zijn. Dat slaat niet op u persoonlijk, maar we spreken hier wel over het infrastructuurproject van de eeuw. Iedereen begrijpt dat die druk enorm is. We hebben aan de OVAM gevraagd hoe ze die afweging gemaakt hebben en het antwoord was: "We hebben geen afweging gemaakt, het was Oosterweel." Het is relatief evident dat er een zeer grote druk is. Dat wil niet zeggen dat er sowieso fouten zijn gemaakt, intentioneel of niet, maar dat is wel de context van 2017.

De voorzitter: Dat was niet echt een vraag, collega D'Haese, eerder een statement als reactie op een aantal andere zaken, denk ik.

Ik zou de getuigen graag willen danken voor hun tweede getuigenis hier. Collega's, ook bedankt voor de vele vragen. Ik sluit de openbare vergadering af.

Hannes ANAF,
voorzitter

Tinne ROMBOUTS
Willem-Frederik SCHILTZ
Mieke SCHAUVLIEGE,
verslaggevers